

Razumkov
centre

ОСОБЛИВОСТІ РЕЛІГІЙНОГО І ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ 2000-2020рр. (Інформаційні матеріали)

Релігія і Церква в українському суспільстві:
стан і тенденції змін (за результатами соціологічних досліджень):

- *рівень і характер релігійності українського суспільства*
- *релігія, Церква і суспільство*
- *Церква і держава*
- *Церква, суспільство і влада*

Державні документи, документи, заяви і звернення
Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій,
а також окремих Церков України з приводу актуальних подій
і проблем у державно-конфесійних відносинах

Інформаційні матеріали підготовлені до чергового засідання постійно діючого Круглого столу
“Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин” 25 листопада 2020р.
за сприяння Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні

КИЇВ-2020

З М І С Т

РЕЛІГІЯ І ЦЕРКВА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)	3
1. Рівень і характер релігійності українського суспільства.....	3
2. Релігія, Церква і суспільство.....	8
3. Церква і держава	9
4. Церква, суспільство і влада.....	10
Дані соціологічних досліджень, узагальнені в таблицях і діаграмах.....	11
ДЕРЖАВНІ ДОКУМЕНТИ, ДОКУМЕНТИ, ЗАЯВИ І ЗВЕРНЕННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ РАДИ ЦЕРКОВ І РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, А ТАКОЖ ОКРЕМИХ ЦЕРКОВ УКРАЇНИ З ПРИВОДУ АКТУАЛЬНИХ ПОДІЙ І ПРОБЛЕМ У ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИНАХ.....	47

Довідково: Круглий стіл “Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин”, організований Центром Разумкова спільно з Представництвом Фонду Конрада Аденауера в Україні, діє з 1996р.; його постійними членами є керівники і представники найчисельніших християнських церков і релігійних організацій України. На засідання запрошуються представники органів державної влади, громадськості, засобів масової інформації, експертного співтовариства. Головними проблемами, що обговорюються на засіданнях Круглого столу, є проблеми вдосконалення державно-конфесійних відносин та запровадження моделі партнерських взаємин між державою і Церквою в Україні. Зокрема, учасниками Круглого столу був опрацьований і у 2004р. представлений державі і громадськості проект *Концепції державно-конфесійних відносин в Україні*, який дістав підтримку Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій України.

РЕЛІГІЯ І ЦЕРКВА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: 2000-2020рр.

(соціологічне дослідження)

Центр Разумкова здійснює постійний моніторинг церковно-релігійної ситуації в Україні, зокрема – соціологічний моніторинг стану і тенденцій розвитку релігійності українського суспільства, рівня суспільної довіри до Церкви як соціального інституту, а також громадської думки стосовно ролі релігії і Церкви в суспільному житті, державно-конфесійних і міжконфесійних відносин.

У 2000р. Центр виконав перше в незалежній Україні масштабне дослідження рівня та особливостей релігійності українських громадян, їх розуміння ролі релігії і Церкви в житті людини, суспільства і держави¹. Від того часу соціологічна служба Центру систематично здійснює як загальні, так і тематичні дослідження із зазначених проблем.

Останнє за часом загальнонаціональне дослідження проведене з 1 по 8 жовтня 2020р. за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні. Дослідження здійснювалося в усіх регіонах України, за винятком АР Крим та тимчасово окупованих районів Донецької і Луганської областей. Опитано 2 020 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

Нижче наводяться результати соціологічного дослідження, робиться їх порівняльний аналіз з даними аналогічних досліджень минулих років². Результати досліджень узагальнені в таблицях і діаграмах. Порівняльний аналіз результатів досліджень дозволяє стисло окреслити тенденції розвитку релігійності українського суспільства впродовж останніх 20 років і зробити наступні констатації.

1. РІВЕНЬ І ХАРАКТЕР РЕЛІГІЙНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

1. Упродовж усього періоду досліджень українське суспільство демонструє досить високий рівень релігійності: зокрема, станом на кінець 2010р., порівняно з 2000р., число громадян, які визнають себе віруючими, зросло з 58 до 71%³. Надалі, впродовж 2010-2020рр. частка віруючих серед дорослих громадян України становила в середньому 70%. Водночас, дослідження 2014р. зафіксувало зростання, порівняно з “довоєнним”

2013р., числа віруючих з 67% до 76% – що є характерним для суспільства, що опинилось у стресовій ситуації. Цей показник досі залишається найвищим за всі роки спостережень; надалі він знижувався і наразі становить 68% опитаних (від 88% жителів Заходу країни до 55% жителів Півдня) (діаграми “Незалежно від того, відвідуєте Ви церкву чи ні, ким Ви себе вважаєте?”)

2. За результатами досліджень, зберігаються такі закономірності, як залежність рівня релігійності від статі, віку, місця проживання

¹ Докладно результати досліджень див., зокрема: за 2000р.: Дудар Н., Шангіна Л. Релігія і віра в житті українців. – Центр Разумкова 2000, Київ, 2001, с.267-280; за 2010р.: Церковно-релігійна ситуація і державно-конфесійні відносини в Україні: підсумки десятиліття, тенденції і проблеми. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2011р., №1-2, с.2-77, https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD119_2011_ukr.pdf

² Порівнюючи результати останнього за часом опитування з результатами попередніх досліджень, слід враховувати, що опитування у 2000 і 2010рр. здійснювалися на всій території України, опитування 2014р. – в усіх регіонах України, за винятком АР Крим, у 2018, 2019, 2020рр. – у всіх регіонах України за винятком АР Крим і тимчасово окупованих районів Донецької і Луганської областей.

³ Тут і далі терміни “віруючі”, “невіруючі”, “православні”, “вірні ПЦУ (УГКЦ, УПЦ)”, “просто християни”, “просто православні” та ін. означають групи опитаних, які віднесли себе до відповідних категорій. Чисельність представників інших конфесій є недостатньою для їх статистичного аналізу як окремих груп.

Тут і далі застосовується наступний розподіл областей за регіонами: **Захід:** Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області; **Центр:** Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області; **Південь:** Миколаївська, Одеська, Херсонська області; **Схід:** Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Харківська області.

(місто/село), рівня освіти. Водночас, не виявлено зв'язку між рівнем релігійності та матеріальним становищем респондентів, а також між релігійним самовизначенням і самовизначенням у параметрах соціальних класів.

Традиційно рівень релігійності є вищим у старших вікових групах, порівняно з молодшими (у 2020р.: серед 18-24-річних – 52% віруючих, серед тих, кому 60 і більше років, – 76%), серед жінок, порівняно з чоловіками (74% і 61%, відповідно), у жителів села, порівняно з містянами (74% і 65%, відповідно); у осіб з нижчим рівнем освіти, порівняно з високоосвіченими групами (серед осіб з незакінченою або повною середньою освітою – 70%, серед тих, хто має незакінчену вищу або вищу освіту – 64%).

3. Зберігається також виразний регіональний характер усіх аспектів релігійного і конфесійно-церковного самовизначення українських громадян: Захід країни традиційно характеризується найвищим рівнем релігійності, Південь і Схід – найнижчим, причому самовизначення жителів Півдня і Сходу в релігійній сфері останнім часом відзначається нестійкістю, що, ймовірно, відбиває загальну суперечливість змін у масовій свідомості цих регіонів, яка спостерігається після 2014р. Регіональні особливості тих чи інших вимірів релігійності, позицій та оцінок респондентів наводитимуться в тексті.

4. Розподіл конфесійних прихильностей громадян від початку моніторингу не зазнав особливих змін: більшість опитаних ідентифікують себе з православ'ям (у 2020р. – 62%); значним є число послідовників греко-католицизму (10%), а також “просто християн” (9%). Інші конфесії і релігійні напрями (римо-католицизм, протестантизм, іслам, іудаїзм та ін.) представлені набагато меншим числом прихильників. Приблизно однаковим залишається число тих, хто не відносить себе до жодного з віросповідань (у 2020р. – 15%, як і у 2000р.).

Конфесійне (віросповідне) самовизначення має виразну регіональну специфіку. Найбільше число православних є характерним для Центрального регіону (у 2020р. – 70%), Півдня (65%) і Сходу (65%), тоді як на Заході їх частка становить лише 46%; натомість, значна частина жителів Заходу відносять себе до греко-католицизму (у 2020р. – 38%).

Слід зауважити, що впродовж періоду моніторингу **більшість громадян висловлювали переконання, що релігійна віра не передбачає обов'язкової віросповідної визначеності.** Наразі 65% (у 2000р. – 64%) опитаних вважають, що “людина може бути просто віруючою і не сповідувати якусь конкретну релігію”⁴. Ця точка зору

виразно переважає в усіх регіонах, за винятком Заходу, де більшість (52%) опитаних підтримали думку, що “віруюча людина повинна обов'язково сповідувати ту чи іншу релігію”, і лише 41% допустили можливість “просто вірити” (діаграми “З яким із наведених тверджень стосовно віруючої людини Ви згодні більшою мірою?”).

5. На відміну від досить сталих конфесійних прихильностей, відчутні зміни відбуваються в частині конфесійно-церковного самовизначення православних вірян – що зумовлене зміною організаційного оформлення православ'я в Україні. (врізка “Православне середовище України: проблема церковного самовизначення”).

Тривале, іноді конфліктне співіснування трьох чисельних православних деномінацій могло бути чинником як відмови частини православних від церковної визначеності (група “просто православних”), так і переходів віруючих від однієї Церкви (юрисдикції) до іншої – внаслідок чого чисельність їх вірних зазнавала відчутних коливань. Загалом, упродовж 2010-2018рр. число вірних УПЦ(МП) постійно зменшувалося, а вірних УПЦ-КП – навпаки, зростало: у 2018р. УПЦ-КП була найчисельнішою з православних Церков, об'єднуючи 43% православних, або 29% громадян країни загалом (діаграми “До якої саме православної церкви Ви себе відносите? (за умови внесення до переліку Церков, пропонуваному респонденту, УПЦ-КП)”).

Така динаміка відбивала й негативне ставлення громадян до позиції УПЦ(МП), яка не засудила російську агресію проти України, не визнала РФ державою-агресором і не відмежувалася від позиції Московського Патріархату, створюючи ризики використання своєї мережі для просування ідеології “русского мира”.

У 2018р. відбулося об'єднання УПЦ-КП та УАПЦ у Православну Церкву України (ПЦУ), однак невдовзі Почесний Патріарх ПЦУ Філарет проголосив відновлення Київського Патріархату – що підтримали окремі єпископи і групи вірних УПЦ-КП. У результаті, за юридично визнаних двох православних Церков – ПЦУ та УПЦ(МП), де-факто існують три Церкви, включно з УПЦ-КП.

Як свідчать результати дослідження 2020р., УПЦ-КП втратила більшість своїх вірних: наразі лише близько 4% православних, або 2% громадян загалом визнали себе прихильниками цієї Церкви⁵. Натомість, число вірних ПЦУ зросло з 20% православних у 2019р. до 30% (або з 13% до 19% опитаних загалом, відповідно). Водночас, слід відзначити певне зростання числа вірних УПЦ(МП), до яких віднесли себе 22% православних (проти 16% у 2019р.), або 14% (проти 11%) опитаних загалом. Зростання числа вірних УПЦ(МП) фіксується вперше з 2010р.

⁴ Цю тезу підтримували більшість (від 56% до 64%) респондентів впродовж усього періоду, коли Центром Разумкова проводилися опитування з цієї тематики (2000-2019рр.).

⁵ Чисельність вірних УПЦ КП є наразі недостатньою для їх статистичного аналізу як окремої групи.

Православне середовище України: проблема церковного самовизначення

Упродовж 2000-2018рр. в Україні юридично і фактично діяли три найбільші православні деномінації – Українська автокефальна церква (УАПЦ), Українська православна Церква (УПЦ) в юрисдикції Московського патріархату (УПЦ(МП)), Українська православна церква-Київський патріархат (УПЦ-КП)⁶.

Така ситуація, вірогідно, була одним із чинників відмови віруючих від церковного самовизначення і появи досить чисельної групи “просто православних”, які у 2000р. склали 39% опитаних; до УПЦ КП тоді віднесли себе 12%; до УПЦ – 9%, до УАПЦ – близько 1%.

Надалі спостерігалось зменшення групи “просто православних”: у 2018р. вона становила лише 23% опитаних. Натомість постійно збільшувалося число вірних УПЦ КП – до 29% у 2018р., УПЦ(МП) збільшила число своїх вірних до 24% у 2010р., але потім воно плавно зменшилося – до 11% у 2019р. Число вірних УАПЦ залишалося незначним, коливаючись навколо позначки в 1%.

У грудні 2018р. УПЦ-КП та УАПЦ об'єдналися в Православну Церкву України (ПЦУ), яка в січні 2019р. отримала від Вселенського Патріархату Томос про автокефалію. Однак, уже в травні 2019р. Почесний Патріарх ПЦУ Філарет відкликав свій підпис під рішенням про створення ПЦУ і проголосив відновлення УПЦ-КП. Проте, вона була знята з реєстрації і вилучена з Єдиного державного реєстру юридичних осіб. Це викликало заперечення з боку керівництва УПЦ-КП – як було заявлено юридичним відділом Київського патріархату, “жодні рішення, направлені на позбавлення прав на свободу совісті громадян України, які асоціюють себе із Київським Патріархатом, способом позбавлення церкви її релігійного центру, – виконуватися не будуть”⁷.

Ці події дезорієнтували багатьох вірян у їх церковній ідентифікації. Найбільшою мірою це проявлялося у другій половині 2019р., тобто в перші місяці після заяви Патріарха Філарета. Так, у жовтні 2019р. до ПЦУ віднесли себе 13% громадян країни, до УПЦ-КП – 8%⁸. Тобто, сукупна частка тих, хто відносив себе до ПЦУ і УПЦ-КП (21%), виявилася меншою, ніж частка вірних УПЦ-КП у 2018р. (29%), до створення ПЦУ. Водночас зросло число громадян, які ідентифікували себе як “просто православних” – з 23% у 2018р. до 30% у 2019р. (ще 3% не знали, до якої саме православної церкви вони належать).

Ситуація, що склалася, посилила прояв так званої “дуальної ідентичності”⁹, коли визнається прихильність і довіра до обох церковних структур та їх очільників, а необхідність зробити чіткий вибір на користь однієї з них стає для респондента нелегким завданням. Так, предстоятелю ПЦУ митрополиту Епіфанію в жовтні 2019р. довіряла більшість (54%) тих, хто назвав себе вірним УПЦ-КП, не довіряли – лише 17%, що не набагато менше частки тих, хто висловлював довіру до Патріарха Філарета (64% і 9%, відповідно). Натомість серед вірних ПЦУ Патріарху Філарету довіряли лише 33%, не довіряли – 34%. Більш докладний аналіз виявив, що за показниками довіри до очільників церков, “дуальна ідентичність” була більшою мірою виражена у тих респондентів, які ідентифікували себе як вірних УПЦ-КП, ніж у тих, хто відносив себе до ПЦУ.

До того ж, у жовтні 2019р. серед вірних УПЦ-КП підтримували надання Томосу 57%, не підтримували – лише 15%. А дії Патріарха Філарета підтримали лише 38% вірних УПЦ-КП, 22% – вважали, що Патріарх просто бореться за владу, шкодить Церкві і засуджування його дії, інші або не мали чіткої позиції (26%), або їх це не цікавило (26%). **Така позиція дозволяла передбачати, що надалі “конфлікт ідентичностей” мав призвести до зменшення числа тих, хто ідентифікує себе з УПЦ-КП і за рахунок цього – до зростання числа тих, хто відносить себе до ПЦУ. Це підтвердили результати дослідження в жовтні 2020р.**

Очевидно, що в ситуації дуальної чи невизначеної (нестійкої) ідентичності дослідникам слід особливо ретельно підходити до

формування дослідницького інструментарію, оскільки, якщо респондент не має чіткої й однозначної позиції, його легко можна “підштовхнути” до певної відповіді формулюванням питання або варіантів відповіді.

Під час дослідження “дуальної ідентичності” в соціологічних опитуваннях застосовується методичний прийом, який полягає в постановці питання про ідентичність з різними наборами варіантів відповіді. Так, запитання про те, до якої православної церкви респонденти себе відносять, ставилося двічі (на початку й наприкінці інтерв'ю) з різним набором варіантів відповіді. **У першому випадку** опціями вибору були такі:

- Православна церква України (Митрополит Епіфаній)
- Українська православна церква (Московського патріархату) (Митрополит Онуфрій)
- Інша православна церква
- Я просто православний.

Відповіді на це питання наведені в діаграмі: “*До якої саме православної Церкви Ви себе відносите?*”.

У другому випадку:

- Православна церква України (Митрополит Епіфаній)
- Українська православна церква (Московського патріархату) (Митрополит Онуфрій)
- Українська православна церква - Київський патріархат (Патріарх Філарет)
- Я просто православний.

Відповіді на це питання наведені в діаграмі: “*До якої саме православної Церкви Ви себе відносите?*” (за умови внесення до переліку церков, пропонуваному респондентам, УПЦ-КП).

Тобто у першому випадку опції вибору відбивали “юридичну реальність” (відсутність УПЦ-КП у Єдиному держреєстрі юридичних осіб). У другому випадку тим, хто все ж відносить себе до УПЦ-КП, була надана можливість вибору окремої опції (за першого формулювання вони мали можливість обрати варіант “Інша православна церква”). Як показує досвід соціологічних досліджень, наявність окремої опції у списку варіантів відповіді є додатковим стимулом до її вибору респондентами з “дуальною ідентичністю”. Тобто, в нашому випадку, число тих респондентів, які обрали опцію “Українська православна церква - Київський патріархат” за другого формулювання питання, очікувано мало бути більшим, ніж число тих, хто обрав опцію “Інша православна церква” за першого формулювання.

І дійсно, за другого формулювання питання 2% опитаних віднесли себе до УПЦ-КП, тоді як за першого – лише 0,5% обрали варіант “Інша православна церква”. Отже, дещо більше 1% опитаних є людьми з “дуальною ідентичністю” при виборі ПЦУ і УПЦ-КП.

Серед тих, хто за першого формулювання питання відніс себе до ПЦУ, 6% за другого формулювання віднесли себе до УПЦ-КП, ще 9% – віднесли себе до “просто православних” чи “просто християн”, а 2% – до вірних УПЦ(МП).

Отже, “дуальна ідентичність” стосується не лише бінарної опозиції “ПЦУ – УПЦ-КП”. Так, серед тих, хто за першого формулювання питання відніс себе до вірних УПЦ(МП), за другого формулювання 4% віднесли себе до вірних ПЦУ, а 8% – до “просто православних” чи “просто християн”.

Під час аналізу змін, що відбувалися у віднесенні себе респондентів до тієї чи іншої православної церкви, використовувалося питання з другим набором опцій вибору (що дозволяє відстежити динаміку змін ідентичності).

⁶ Таке становище склалося на початку 1990-х років унаслідок: відновлення в Україні діяльності УАПЦ (1990р.); набуття колишнім Українським екзархатом Руської Православної Церкви (РПЦ) статусу самоврядної Церкви, яка, залишившись в юрисдикції Московського Патріархату РПЦ, дістала назву Української Православної Церкви (1990р.); створення нової православної інституції – УПЦ-КП (1992р.). Докладно історичні довідки про церкви та релігійні організації України станом на 2000р. див.: Церква і суспільство в Україні: проблеми взаємовідносин. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2000р., №10, с.2-28, https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD10_2000_ukr.pdf.

⁷ Заява юридичного відділу Київської Патріархії про недостовірність відомостей Єдиного державного реєстру – 14 грудня 2019р. – Офіційний сайт УПЦ КП, <https://www.cerkva.info/news/zayava-yurydychnogo-viddiluu-kyivskoyi-patriarhiyi-pro-nedostovirnist-vidomostej-yedynogo-derzhavnogo-reyestru/>.

⁸ Докладно результати дослідження, проведеного в жовтні 2019р., див.: Церква і суспільство в Україні: підсумки року і перспективи розвитку відносин, Київ, 2019, с.3-39, https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Religiya.pdf.

⁹ “Дуальна ідентичність” проявляється у багатьох сферах. Більш дослідженим є феномен “бітнорності”, тобто ситуації, коли індивід ідентифікує себе з двома етносами одночасно. Див., наприклад: Ленчовський Р. Бітнори – це “резервна армія” для кожної з етнічнонаціональних складових. – Національна безпека і оборона, 2016, №3-4, с. 124-125, https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD161-162_2016_ukr.pdf.

Томос про автокефалію: ставлення та попередні оцінки громадян

Від моменту створення ПЦУ та отримання нею Томосу про автокефалію не минуло і двох років – говорити про установлені оцінки громадянами цих подій зарано, але перші заміри громадської думки свідчать про наступне:

- **суспільна підтримка надання Томосу Константинопольським (Вселенським) Патріархатом, порівняно з 2019р., не змінилася:** підтримку висловили 33% опитаних (від 65% жителів Заходу до 11% – Сходу, та від 77% вірних УГКЦ до 10% тих, хто не відносить себе до жодного віросповідання, серед вірних ПЦУ відповідний показник становить 62%);
- не підтримують надання Томосу від Константинополя лише 17% опитаних; 50% – є байдужими до цієї події або не визначилися із ставленням до неї.
- **практично не змінився рівень інтересу до змісту Томоса:** 5% опитаних (як і у 2019р.) повідомили, що читали текст і добре знають його зміст (від 10% жителів Заходу до 1% – Сходу; від 15% вірних ПЦУ до близько 1% “просто християн” і тих, хто не відносить себе до жодного віросповідання); не знайомі з текстом Томосу – 27% опитаних (35% жителів Сходу і близько чверті жителів решти регіонів; а також від 34% “просто християн” до 19% вірних УГКЦ). Близько третини (30%, як і у 2019р.) знайомі з текстом Томосу із повідомлень ЗМІ; кожен четвертий опитаний засвідчив байдужість до документа (діаграми “У січні 2019р. Православна Церква України отримала Томос про автокефалію...?”)

У питанні про автокефалію Української Церкви громадська думка залежить від регіону проживання та конфесійно-церковної належності громадян: **з твердженням про те, що Українська Церква як одна з найбільших православних Церков має право на автокефалію погодилися 44% опитаних** (від 72% жителів Заходу до 21% – Сходу; від 83% вірних УГКЦ до 20% тих, хто не відносить себе до жодного віросповідання); не погодилися з твердженням – лише 15% (від 20% жителів Сходу до 4% – Заходу, від 16% “просто православних” і “просто християн” до 34% – вірних УПЦ(МП)).

Водночас, більшість (53%) опитаних не згодні з тим, що Українська Церква має залишатися частиною Московського Патріархату (від 77% жителів Заходу до 24% – Сходу; від 95% вірних УГКЦ до 19% – УПЦ(МП)); погоджуються з цим твердженням лише 16% (від 28% жителів Сходу до 7% – Заходу; від 58% вірних УПЦ(МП) до 2% – УГКЦ). Майже третина (31%) опитаних не визначилися в цьому питанні (таблиця “Ви згодні чи не згодні...?”, с.40¹⁰).

6. Рівень декларованої релігійності українських громадян не збігається з рівнем їх конфесійно-церковної визначеності, а з іншого боку, конфесійно-церковна визначеність не завжди поєднана з релігійною вірою: віруючими вважають себе 95% прихильників УГКЦ, 90% – УПЦ(МП) і 86% прихильників ПЦУ. Помітно менше віруючих серед респондентів, які віднесли себе до “просто християн” – 68%, і “просто православних” – 65%.

Спостерігається істотна різниця між рівнем декларованої релігійності (68% опитаних називають себе віруючими, 62% – православними) і рівнем віднесення себе до конкретної релігійної

громади. Характеризуючи церковно-конфесійне самовизначення, найчастіше дослідники звертають увагу на номінальне самовіднесення громадян до однієї чи іншої церкви, хоча ознакою *оцерковлення* має бути саме належність до певної релігійної громади. Як показало дослідження 2020р., до певної релігійної громади відносять себе лише 16% громадян України. До того ж, істотно вирізняється Західний регіон, де 41% жителів засвідчили членство в певній релігійній громаді, тоді як в інших регіонах відповідний показник є набагато нижчим (від 6% до 11%).

Серед вірних УГКЦ членство у громаді засвідчили 60%, вірних УПЦ(МП) – 26%, серед вірних ПЦУ – лише 19%. Членами релігійних громад визнали себе також по 2% “просто християн” і “просто православних”.

8% респондентів (тобто близько половини тих, хто є членом релігійних громад) вказали на свою належність до однієї з православних релігійних громад, ще 8% – до громад інших християнських конфесій (греко-католицької, римо-католицької та протестантської) і 0,4% – до громад інших релігій. **Це дозволяє говорити про поліконфесійний характер релігійності в Україні.**

7. Зберігається локальний характер впливу церков, регіональна локалізація їх вірних за кількісними показниками. Жодна з діючих в Україні чисельних ієрархизованих церков не є рівномірно представлена в усіх регіонах країни. Переважна більшість вірних кожної з Церков зосереджена в одному-двох із них¹¹:

- **95% вірних УГКЦ – жителі Заходу країни; 5% – жителі Центру;** менше 1% – жителі Сходу;
- **80% вірних ПЦУ зосереджені у двох регіонах – у Центрі (48%) та на Заході (31%);** 12% вірних цієї Церкви – жителі Півдня; 9% – Сходу;
- **71% вірних УПЦ(МП) – жителі Сходу (37%) і Центру (35%);** 22% – жителі Заходу; 7% – жителі Півдня.

Порівняно з 2000р., ситуація практично не змінилася. Центр церковно-релігійного життя зосереджений у Західному та Центральному регіонах країни (за 2000-2010рр. – дещо змістився в напрямі Центру); немає конфесії (Церкви), яка б утримувала виразні домінуючі позиції не лише в загальнодержавному масштабі, але й хоча б в одному з регіонів.

8. Високому рівню маніфестованої релігійності громадян не повною мірою відповідає визнання ними релігії як життєвої цінності та виконання норм релігійної практики, зокрема – відвідувань релігійних служб, зібрань та матеріальної підтримки Церкви:

- **визнають важливість релігії у своєму житті 57% опитаних;** не визнають – 37%, і лише

¹⁰ Посилання на сторінку наводяться лише стосовно тих діаграм, які через особливості макету вміщені поза послідовністю опису даних.

¹¹ Регіональна локалізація є характерною і для груп “просто православних” і “просто християн”, 78% і 72% яких, відповідно, зосереджені в Центрі (42% і 43%) та на Сході країни (37% і 29%, відповідно).

6% не визначилися в цьому питанні; водночас, у переліку 17 життєвих цінностей, що пропонувався респондентам, релігія незмінно посідає одне з останніх місць (у діапазоні 11-13, у 2020р. – 13 позиція);

- **важливість виховання в сім'ї релігійності у дітей** відзначили лише 14% опитаних: у переліку з 11 якостей, ця опція так само незмінно посідає останнє місце (в діапазоні 9-11, у 2020р. – 10 місце);
- **якщо у 2000р. відвідування релігійних служб, зібрань засвідчили 49% опитаних, а 51% – їх не відвідували, то надалі про відвідування служб повідомляли більшість опитаних** (у 2020р. – 53%: від 84% жителів Заходу до 33% – Півдня, від 98% вірних УГКЦ до 6% тих, хто не відносить себе до жодного віросповідання), не відвідували служби у 2020р. 47% опитаних (від 67% жителів Півдня до 16% – Заходу). **Водночас, регулярно, не рідше, ніж раз на тиждень відвідують служби лише 27% тих, хто заявив, що відвідує релігійні служби та зібрання** (від 46% – на Заході до 15-16% – у решті регіонів; від 53% вірних УГКЦ до 7-8% “просто християн” і “просто православних”). Відносна ж більшість (47%) тих, хто відвідує служби, зібрання відвідують їх лише на релігійні свята. На Заході країни таких лише 24%, тоді як у трьох інших регіонах – від 58% до 68%. Найменше тих, хто дає таку відповідь – серед вірних УГКЦ (17%).
- **регулярно надають матеріальну підтримку Церкві лише 9-11% опитаних**; за час моніторингу відповідний показник не виходив за межі цього діапазону; натомість знизилася число тих хто надавав таку допомогу “зрідка” (з 38% у 2000р. до 26% у 2020р.) і тих, хто її не надавав ніколи (з 36% до 29%, відповідно) та відповідно підвищилася чисельність тих, хто робить пожертви у дні великих свят та оплачує треби (обряди) – якщо у 2000р. таких було з 16%, то у 2020 – 34% (від 43% жителів Сходу до 17% – Заходу; від 49% вірних УПЦ(МП) до 14% – тих, хто не відносить себе до жодного віросповідання, і вірних УГКЦ).

9. Порівняно з іншими групами осіб, які віднесли себе до певної Церкви, найбільш послідовними у визнанні релігії як життєвої цінності та виконанні норм релігійної практики є вірні УГКЦ. Зокрема:

- 87% з-поміж визнають релігію життєвою цінністю (проти 73% ПЦУ і 74% – УПЦ(МП));
- 98% відвідують релігійні служби та зібрання (проти 70% УПЦ(МП) і 75% – ПЦУ); причому 53% – роблять це не рідше, ніж раз на тиждень (проти 23% вірних ПЦУ і 26% – УПЦ(МП));
- 90% виховувалися вдома в релігійному дусі (проти 44% УПЦ(МП) і 47% – ПЦУ);

- 55% упевнені, що віруюча людина повинна обов'язково сповідувати певну релігію (проти 34% вірних ПЦУ і 39% – УПЦ(МП)).

10. Упродовж періоду моніторингу українське суспільство демонструвало фактично сталий і досить високий рівень толерантності до сповідання різних релігій. Так, переважна більшість – 76% (як і у 2000р.) громадян вважають, що “*будь-яка релігія, яка проголошує ідеали добра, любові, милосердя і не загрожує існуванню іншої людини, має право на існування*” (45%) або “*всі релігії мають право на існування як різні шляхи до Бога*” (31%); і лише 22% опитаних підтримали твердження “*істинною є лише та релігія, яку я сповідую*” (7%), або “*право на існування мають лише традиційні для нашої країни релігії*” (15%); сума цих відповідей практично не мінялася, коливаючись у діапазоні 20-22%.

Загалом, ставлення громадян до найбільш поширених в Україні релігій і релігійних течій залишається переважно позитивним, до менш поширених і відомих – переважно байдужим; **негативне ставлення до жодної з релігій чи релігійних течій не переважає.** Так, позитивне ставлення до православ'я засвідчили 76% респондентів, до греко-католицизму – 42% (і таке ж число тих, хто відзначив байдуже ставлення; однак, слід зауважити, що з 2000р. число тих, хто позитивно ставиться до цієї релігії, зросло – тоді воно становило 31%), до римо-католицизму позитивне ставлення висловили 37%, байдуже – 45%. Стосовно інших релігій і релігійних течій більшість опитаних засвідчили байдужість, або визнали, що не задумувалися над цим питанням чи нічого не знають про таку релігію.

11. Зберігається невизначеність громадської думки в питанні національної орієнтації релігії, Церкви. У 2000р. 29% опитаних висловили впевненість у тому, що Церква, релігія мають бути національно орієнтованими; впродовж 2010-2018рр. цей показник коливався в межах 33-35%, наразі – склав 32%: від 54% жителів Заходу до 12% опитаних на Сході. Заперечують доцільність національної орієнтації 39% опитаних: від 61% жителів Сходу до 21% – опитаних на Заході.

Загалом, упродовж 2000-2020рр. частка прихильників національної орієнтованості церкви та релігії зростає незначно, проте відчутно зменшилося число її противників (у 2000р. воно становило 53%) і збільшилося число тих, хто не визначився в цьому питанні – з 18% до 30% респондентів, відповідно.

Водночас, істотно відрізняються позиції з цього питання вірних різних Церков: якщо серед вірних УГКЦ прихильники національної орієнтованості церкви та релігії становлять більшість (66%), серед вірних ПЦУ – відносно більшість (48%), то серед решти груп за ознакою конфесійно-церковної визначеності прихильники цієї тези є в меншості (від 26% вірних УПЦ(МП) до 18% тих, хто не відносить себе до жодної релігії).

Відвідування релігійних служб, зібрань під час карантину

Від початку 2020р. у світі розгортається коронавірусна пандемія яка торкнулася й України і змусила її запровадити режим карантину різного ступеня жорсткості. Церкви та релігійні організації України загалом із розумінням поставилися до цього та закликали вірян дотримуватися запроваджуваних рекомендацій та обмежень¹².

Результати дослідження засвідчили, що під час жорсткого карантину в березні-травні більшість (68%) опитаних не відвідували церкву або молитовний будинок (від 61% жителів Заходу до 77% – Півдня і Сходу); ще 26% – скоротили частоту відвідувань, і лише 7% – не зважили на карантин (від 11% вірних УПЦ(МП) до 3% – УГКЦ).

- Загалом, відносна більшість (45%) громадян упевнені, що під час пандемії храми і молитовні будинки мають функціонувати, але з дотриманням усіх санітарних правил (від 60% жителів Заходу до 28% – Півдня, від 67% вірних УГКЦ до 37% “просто християн”);
- 36% опитаних упевнені, що храми і молитовні будинки функціонувати не повинні, оскільки це небезпечно (від 63% жителів Півдня до 21% – Заходу, від 47% “просто християн” до 17% вірних УГКЦ);
- лише 12 % опитаних висловилися проти будь-яких обмежень у функціонуванні храмів і молитовних будинків (від 15% жителів Заходу до 4% – півдня, від 19% вірних УПЦ(МП) до 6% “просто християн”).

Для того, щоб карантинні обмеження не перешкождали дотриманню принципу свободи совісті і реалізації потреб віруючих, була організована трансляція релігійних відправ у мережі Інтернет. Участь у цих відправах брали 13% опитаних (від 39% жителів Заходу до 4-5% жителів решти регіонів, від 56% вірних УГКЦ до 6% “просто християн” і “просто православних”).

2. РЕЛІГІЯ, ЦЕРКВА І СУСПІЛЬСТВО

1. Церква продовжує утримувати одну з перших позицій за рівнем суспільної довіри серед суспільних і політичних інститутів (поряд з волонтерськими організаціями і Збройними Силами). Разом з тим, порівняно з 2010р., коли рівень суспільної довіри до Церкви досяг максимуму (73%), наразі цей показник є нижчим – 60%. У регіональному розрізі рівень довіри корелює із загальним рівнем релігійності – якщо у Західному регіоні довіряють Церкві 83% респондентів (рівень релігійності – 88%), то у Східному – лише 47% (рівень релігійності – 61%). В усіх регіонах число тих, хто довіряє Церкві, перевищує число тих, хто їй не довіряє (однак, на Сході не довіряють Церкві 37%). Водночас, привертає увагу досить відчутне (22%) число тих, хто не зміг визначитися в цьому питанні, на Півдні країни.

Користуються довірою громадян також вищі ієрархи Церков України та Церков, що безпосередньо причетні до релігійно-церковної ситуації в Україні. Рівень довіри до ієрархів у всіх випадках переважає недовіру (виняток становить лише Патріарх Московський Кирил¹³).

Предстоятелю ПЦУ Митрополиту Епіфанію довіряють 44% громадян (проти 16% тих, хто не довіряє); Предстоятелю УПЦ(МП) Митрополиту Онуфрію – 32% (проти 26%); Главі УГКЦ Святославу – 29% (проти 16%); частка тих, хто довіряє Патріарху Філарету, лише дещо перевищує частку тих, хто йому не довіряє (29% і 25%, відповідно)¹⁴.

Довіру до Вселенського Патріарха Варфоломія засвідчили 32% опитаних; недовіру – 16%. Високим є рівень довіри до Папи Римського Франциска – 45% проти 14% тих, хто йому не довіряє.

2. Загалом високий і стабільний рівень довіри до Церкви дисонує з рівнем її визнання як морального авторитету. Відповідний показник упродовж 2010-2020рр. знизився з 56% до 45% опитаних; не вважають Церкву моральним авторитетом – 40% (проти 27% у 2010р.). Позиції громадян з цього питання мають регіональний характер і залежать від конфесійно-церковної визначеності респондентів: Церква є моральним авторитетом для 77% жителів Заходу і лише для 27% жителів Півдня та для 23% жителів Сходу¹⁵; за конфесійно-церковною ознакою: вона є моральним авторитетом для 87% вірних УГКЦ (найвищий показник) і для 4% тих, хто не відносить себе до жодної релігії (найнижчий показник)¹⁶.

Ставлення громадян до моральності священнослужителів є більш критичним. Лише 20% респондентів (у 2010р. – 26%) висловили впевненість у тому, що “більшість священнослужителів – глибоко моральні й духовні особи”: від 25% жителів Заходу до 14% – Сходу; водночас для вірних Церков цей показник майже однаковий: УПЦ(МП) – 33%, ПЦУ – 29%, УГКЦ – 26% вірних.

Увесь період моніторингу переважає думка, що “священнослужителі – такі ж як і більшість із нас, – з усіма достоїнствами і гріхами”. Наразі її поділяють 48% опитаних (у 2010р. – 44%). Така ж думка переважає в усіх групах за ознакою конфесійно-церковної визначеності.

3. Упродовж усього періоду моніторингу досить високо оцінювалася громадянами позитивна суспільна роль Церкви. Однак, з початком військових дій на Сході країни частка тих, хто відзначав роль Церкви як позитивну (у 2014р. – 53%),

¹² Відповідні заяви Всеукраїнської ради Церков і релігійних організацій та окремих Церков вміщені в цьому виданні.

¹³ Рівень довіри до Патріарха впав з 38% у “довоєнному” 2013р. до нинішніх 15%, а рівень недовіри зріс з 25% до 45%, відповідно. Дослідження динаміки цього показника доводить, що головним чинником падіння довіри до нього є відкрита підтримка Московським патріархатом та особисто Патріархом агресивних дій РФ стосовно України. Див.: Ставлення до Патріарха Московського і всієї Русі Кирила. – Особливості релігійного і церковно-конфесійного самовизначення українських громадян: 2010-2018рр., Київ, 2018, с.8.

¹⁴ Рівень довіри до Патріарха впав із 43% у 2018р. до згаданих 29% на цей час.

¹⁵ У Західному регіоні частка тих, хто визнає Церкву моральним авторитетом, істотно переважає частку тих, хто так не вважає (13%); на Сході та Півдні – навпаки, більшість або відносна більшість опитаних (67% і 42%, відповідно) не вважають Церкву моральним авторитетом.

¹⁶ Визнають Церкву моральним авторитетом 64% вірних УПЦ(МП), 57% – ПЦУ, 33% “просто християн” і 31% “просто православних”.

зменшується і становить наразі 40% (від 71% жителів Заходу до 22% – Сходу; від 83% вірних УГКЦ до 5% тих, хто не відносить себе до жодної релігії). Ця частка практично зрівнялася з часткою тих, хто вважає, що *“Церква не відіграє помітної ролі”*, – 37% опитаних (від 47% жителів Сходу до 21% – Заходу; від 52% “просто православних” до 14% вірних УГКЦ). При цьому слід особливо наголосити, що **про негативну роль Церкви не йдеться**: за час моніторингу частка тих, хто поділяв таку думку, не перевищувала 7% опитаних.

Перевагу думки про позитивну роль Церкви можна вбачати в тому, що останніми роками українське суспільство визначилося у питанні про доцільність інституту **військового капеланства у Збройних Силах**. На цей час на загальнонаціональному рівні його запровадження підтримують більшість (64%) громадян, тоді як у 2013р. – лише дещо понад половина (52%) опитаних.

4. Упродовж періоду моніторингу зазнала змін громадська думка стосовно чинників конфліктів, які трапляються між вірними різних Церков. Якщо у 2000р. відносна більшість (39%) опитаних вважали, що причина в тому, що *“церковні ієрархи жадають влади”*, а наступні позиції посіли майнові питання (*“майно та будівлі”* – 23%) і чинники *“суто політичні”* (20%), то надалі збільшувалася вага політичного чинника, а наразі він посів першу позицію з голосами відносно більшості (40%) опитаних; майновий чинник відзначили 35% респондентів, амбіції церковних ієрархів – лише 29%. Слід зауважити також зростання значимості у громадській думці такого чинника конфліктів, як *“національне питання”* (у 2000р. його відзначили 11% опитаних, у 2020р. – 19%), а також ролі в цьому ЗМІ: якщо у 2018р. тезу про те, що *“ЗМІ роздмухують релігійну нетерпимість і міжцерковні конфлікти”* підтримали 14%, то наразі – 21% опитаних¹⁷.

3. ЦЕРКВА І ДЕРЖАВА

1. Упродовж періоду моніторингу більшість громадян постійно висловлювали впевненість у тому, що в Україні забезпечена свобода совісті. У 2020р. з тезою про те, що *“в Україні існує повна свобода совісті і рівність віросповідань перед законом”* погодилися 71% опитаних: від 85% жителів Заходу до 56% – Сходу; за ознакою церковно-конфесійної належності: від 82% вірних ПЦУ до 47% (відносна більшість) тих, хто не відносить себе до жодної релігії. Примітно, що від 2000р. на Заході частка тих, хто підтримує цю тезу стало збільшувалася, в Центрі упродовж цього часу відповідний показник коливався в діапазоні 66-71% (у 2020р. – 69%), а на Півдні і Сході він зазнавав значних коливань (періоди зростання цього показника змінювалися періодами зниження).

Відчутних коливань зазнало також число опитаних, які підтримали тезу про те, що *“релігійні організації і церкви занадто зловживають наданими їм правами і свободами”*: так, у 2000р. з нею погодилися

38% респондентів, у 2019р. показник склав 48%, а наразі повернувся до попередні значень і становить 38%: від 33% і 34% на Заході і Сході, відповідно, до 44% і 40% у Центрі та на Півдні, відповідно.

Підтримка тези *“свобода совісті і рівність віросповідань перед законом декларується, але не здійснюється”* виразно залежить від конфесійно-церковної визначеності респондентів: так, її підтримали 47% вірних УПЦ(МП) – і лише 30% вірян УГКЦ.

2. Упродовж періоду моніторингу змінилися оцінки громадянами ставлення держави і влади до Церков в Україні. Підтримка тези про те, що *“влада ставиться однаково до всіх релігійних організацій в Україні”* знизилася з 29% у 2010р. до 21% на цей час: від 25% на Заході до 14% на Сході; від 27% вірних ПЦУ до 12% тих, хто не відносить себе до жодної релігії. Натомість збільшилося число тих, хто не може визначитися в цьому питанні: з 35% у 2000р. до 42% у 2020р.

Сукупна частка тих, хто вважає, що *“є церкви, до яких влада ставиться краще, ніж до інших”* та *“влада вивіщує одну Церкву на противагу іншим”*, у 2010р. становила 36%. У 2013р. вона зросла до 49% і 50, відповідно, у 2019-2020рр. спостерігалось зниження цього показника, який у 2020р. становив 38%.

На питання *“Чи змінилося ставлення влади до Церков після виборів 2019р.?”* відносна більшість (36%) опитаних відповіли негативно: від 38-41% опитаних на Заході, у Центрі та на Півдні до 28% на Сході. Зміну ставлення влади на *“більш нейтральне”* відзначили 26% опитаних, а на *“більш прихильне до однієї із Церков”* – лише 8% (як і у 2019р.).

3. Оцінки громадянами ставлення держави до Церков і релігійних організацій залишалися практично сталими: відносна більшість опитаних постійно обирала тезу “державна має ставитися до релігійних організацій, як і до інших громадських організацій”, наразі її відзначили 49% респондентів: від 33% жителів Заходу до 61% – Сходу та від 27% вірних УГКЦ до 71% тих, хто не відносить себе до жодної з релігій. Тези про те, що *“доходи Церков і релігійних організацій не повинні оподатковуватися”*, а також *“державна має надавати Церквам і релігійним організаціям пільги на комунальні послуги”* мають значно нижчу підтримку громадян: у 2020р. – 19% і 17%, відповідно.

4. Ставлення громадян до ідеї запровадження інституту державної церкви: за період моніторингу число її прихильників зменшилося з 20% у 2000р. до 11% у 2020р. Не підтримують зазначену ідею 57% опитаних (проти 52% у 2000р.); ця точка зору переважає в усіх регіонах і всіх конфесійно-церковних групах.

Головними аргументами противників ідеї державної церкви є її невідповідність або праву на свободу совісті, або багатоконфесійному характеру

¹⁷ Цей варіант відповіді у моніторингу Центру Разумкова вперше внесено у 2018р.

України: у 2020р. голоси, подані за ці аргументи, розділилися: 39% і 42%, відповідно. Примітно, що тезу про багатоконфесійність країни найчастіше відзначають жителі Заходу (56%), найрідше – Центру (33%).

5. Упродовж часу моніторингу відзначається зростання числа тих, хто підтримує принцип відокремлення церкви від держави і школи від церкви, а також число незгодних з викладанням релігії в загальноосвітніх школах. У 2000р. думки стосовно відокремлення школи від церкви розділилися практично порівну: 36% підтримували його, 37% – ні; у 2020р. відокремлення підтримують 41%, не підтримують 28% опитаних.

Не погоджувалися з викладанням релігії в загальноосвітніх школах у 2010р. – 31% опитаних, у 2020р. – 45%; натомість, якщо у 2010р. 21% опитаних підтримували ідею обов'язкового вивчення релігії у школі, то наразі її підтримують лише 14%. Слід зауважити високий ступінь визначності громадян у цьому питанні: число тих, хто не зміг обрати один із варіантів відповіді не перевищує 10%.

6. Відзначається стійке погіршення ставлення громадян до публічної демонстрації релігійності державними діячами України. Суспільні оцінки зазначеної демонстрації стають дедалі більш негативними: якщо у 2010р. позитивне ставлення до такої демонстрації засвідчили 21% опитаних, то у з 2018р. це число коливається в діапазоні 11-13% (у 2020р. – 13%). Натомість рівень негативного ставлення зростав і досяг піку у 2018р., коли його відзначили 52% громадян; на цей час – 41% опитаних.

У всіх регіонах і групах за конфесійно-церковною ознакою переважає негативне та байдуже ставлення.

4. ЦЕРКВА, СУСПІЛЬСТВО І ВЛАДА

1. Упродовж усього часу моніторингу більшість громадян відзначають позитивний вплив релігії на певні аспекти суспільного життя: тезу *“релігія не впливає на життя суспільства”* підтримували не більше 31% опитаних, натомість тези про її позитивний вплив відзначали набагато більше респондентів. Однак, водночас упродовж 2014-2020рр. спостерігається певне послідовне зниження позитивних оцінок ролі релігії. Так, число тих, хто вбачає роль релігії в тому, що вона *“підвищує моральність і духовність людей”*, знизлося з 79% у 2014р. до 67% у 2019р. і 68% у 2020р.; число тих, хто бачить її *“одним із важливих засобів відродження національної самосвідомості і культури”* – з 69% до 58% і 59%, відповідно. Водночас, зросло число тих, хто підтримує тезу *“релігія є елементом політичного життя”* – з 34% до 48% і 46%, відповідно (останній показник відповідає рівню 2000р.).

Позитивні оцінки релігії найчастіше дають жителі Західного регіону. Найрідше відзначають позитивні оцінки релігії, як і минулими роками, жителі Сходу: відповідні показники тут не досягають половини опитаних.

Негативні оцінки ролі релігії респонденти, як правило, не підтримують. Більшість або відносна більшість респондентів не погоджуються з судженнями: *“релігійні діячі стоять осторонь таких соціальних проблем сучасності, як запобігання вагітності, аборт, СНІД, сексуальне виховання тощо”*, *“релігія є мало пристосованою до потреб сучасної людини”*, *“релігія відмирає і в майбутньому зникне зовсім”*. Водночас, привертає увагу збільшення числа тих, хто підтримує тези: *“релігія шкідлива, оскільки роз'єднує людей на різні конфесії”* – з 15% у 2000р. до 21% 2020р.; *“релігія робить людей неактивними, байдужими до того, що відбувається у суспільстві”* – з 13% до 20%, відповідно.

2. Залишається актуальним запит суспільства на підвищення соціальної активності Церкви, релігійних діячів.

Переважна більшість (78%) респондентів вважають, що *“релігійні діячі повинні ставати на захист найбільш вразливих прошарків громадян у разі прийняття владою рішень, які знижують життєвий рівень населення”*, хоча частка таких і зменшилася, порівняно 2000р., коли вона становила 87%. Разом з тим, значна частина респондентів погоджуються з тим, що релігійні організації беруть слабку участь у соціальній роботі (допомога нужденним, інвалідам, хворим, літнім тощо): з цим згодні 45% опитаних проти 34% незгодних, з цим погоджується більшість або відносна більшість жителів усіх регіонів, крім Західного, де відносна більшість (44%) з цим незгодні.

Оцінюючи, на чьому боці є Церква в параметрах *“бідні і знедолені – сильні і багаті”*, громадяни схиляються до думки, що **Церква дещо більшою мірою є на стороні “сильних і багатих”**: за десятибальною шкалою (де “1” – це “обстоювання прав бідних і знедолених”, а “10” – “сильних і багатих”), позиція Церкви у 2018р. і 2019р. була оцінена у 5,9 бала, у 2020р. – у 6,2 бала.

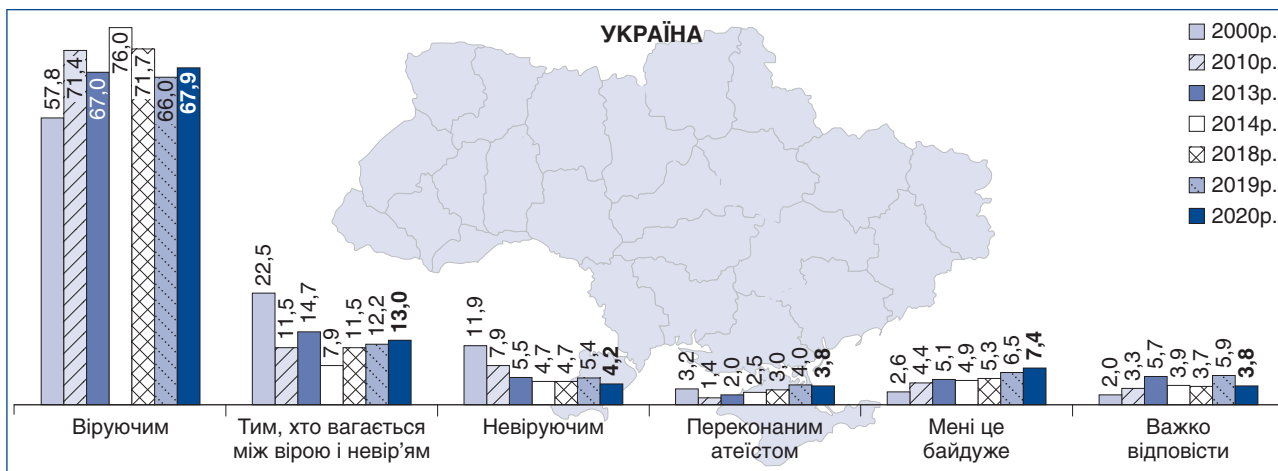
3. Більшість громадян переконані в тому, що “Церква не повинна втручатися у відносини між людиною і владою” – наразі цю тезу підтримують 65% опитаних. Число тих, хто вважає, що *“залежно від ситуації Церква повинна або підтримувати, або критикувати владу”* становить 13%. І лише 7% поділяють ту точку зору, що *“Церква зобов'язана підтримувати державну владу, бо “немає влади, щоб не була від Бога”* – слід зауважити, що підтримка цієї тези за весь час моніторингу не перевищувала 7-9%.

Лише 5% опитаних у 2020р. висловили впевненість у тому, що *“Церква зобов'язана критикувати владу, оскільки її місія – викривати неправду і зловживання”*.

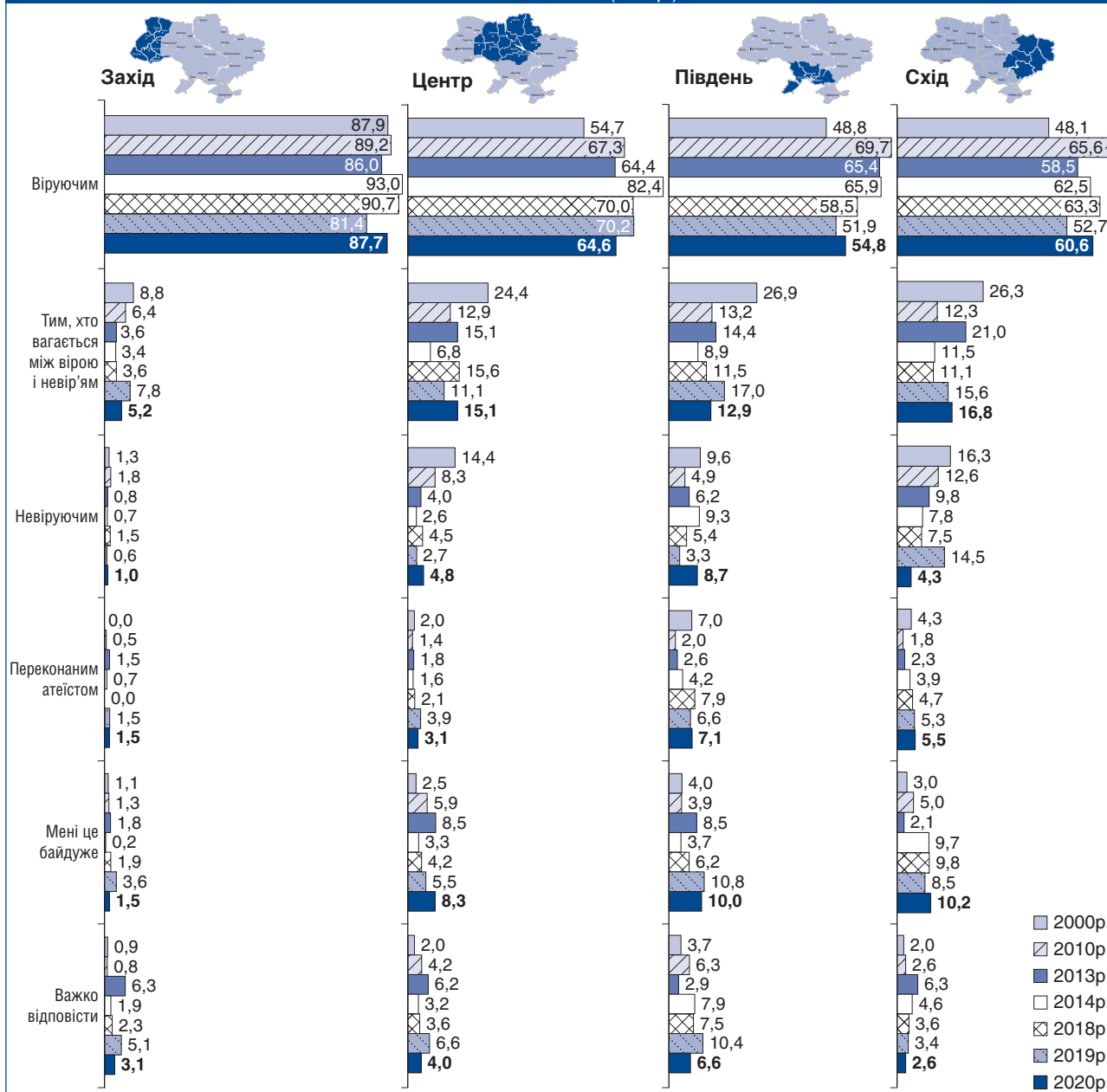
Таким чином **18% громадян демонструють запит на критичну позицію Церкви стосовно влади, що додатково свідчить на користь наведеної вище тези про запит на активізацію соціальної ролі Церкви та захист нею “бідних і знедолених”**.

РІВЕНЬ І ХАРАКТЕР РЕЛІГІЙНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Незалежно від того, відвідуєте Ви церкву чи ні, ким Ви себе вважаєте?
% опитаних

РЕГІОНИ (2020р.)

Незалежно від того, відвідуєте Ви церкву чи ні, ким Ви себе вважаєте?

(продовження)

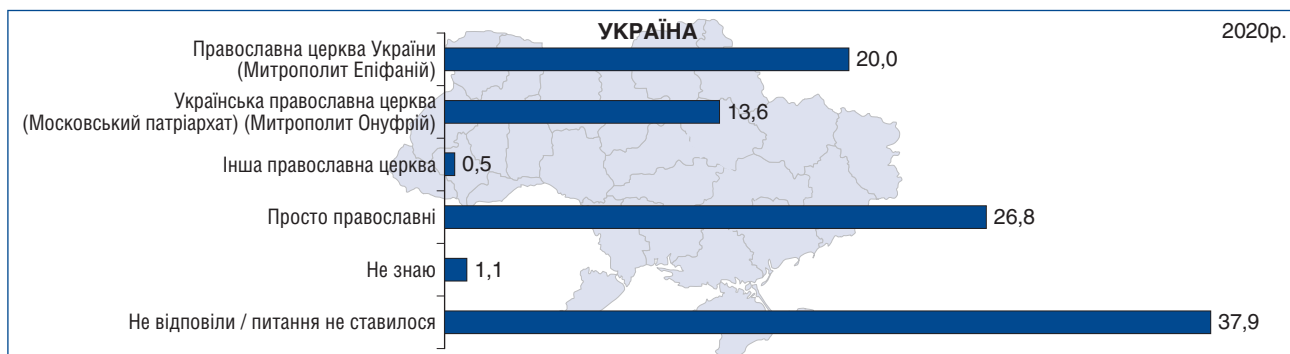
% ОПИТАНИХ

	ВІК (років)																		ТИП ПОСЕЛЕННЯ																							
	18-24						25-29						30-39						40-49						50-59						60 і старші											
	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020										
Віруючим	66,1	65,4	51,6	52,3	65,7	66,2	58,7	64,4	67,7	73,0	68,9	64,0	68,2	68,5	65,2	68,6	76,0	72,9	70,7	69,6	77,8	77,0	69,8	75,8																		
Тим, хто вагається між вірою і невір'ям	10,2	11,5	16,9	17,1	11,1	15,0	12,4	11,3	16,2	11,1	11,6	14,5	15,0	14,9	11,0	16,0	8,3	10,3	9,3	11,7	8,8	9,0	13,3	9,7																		
Невіруючим	11,8	8,3	6,7	4,5	10,1	5,3	9,0	3,4	6,1	4,0	3,4	4,8	9,1	4,2	5,7	3,4	8,0	5,4	6,2	6,9	5,8	3,4	4,4	2,8																		
Перекоханим атеїстом	1,2	3,2	3,6	7,0	1,5	2,9	7,0	3,4	1,4	3,2	3,7	3,3	1,5	2,7	3,9	3,7	1,2	2,9	3,4	2,7	1,6	3,0	3,8	3,7																		
Мені це байдуже	7,1	6,9	11,6	13,6	5,6	7,2	5,5	14,7	5,3	4,9	6,6	8,3	3,5	6,3	7,1	6,0	2,4	4,6	5,9	5,4	4,1	4,1	4,6	4,4																		
Важко відповісти	3,5	4,6	9,8	5,5	6,1	3,4	7,5	2,8	3,4	3,8	5,8	5,3	2,6	3,6	7,1	2,3	4,2	4,0	4,5	3,6	2,0	3,6	4,0	3,5																		
	СТАТЬ																		ОСВІТА						ТИП ПОСЕЛЕННЯ																	
	Чоловіки						Жінки						Незакінчена або загальна середня						Середня спеціальна						Вища або незакінчена вища						Місто						Село					
2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020							
Віруючим	62,4	62,9	58,1	61,3	78,7	78,9	72,4	73,6	-	71,3	68,4	69,7	-	74,0	66,2	70,4	-	69,2	64,4	63,8	69,2	69,4	64,7	64,9	75,9	76,3	68,6	74,1														
Тим, хто вагається між вірою і невір'ям	13,8	14,1	14,0	14,6	9,6	9,3	10,7	11,6	-	9,3	12,1	12,5	-	11,7	11,4	12,2	-	12,7	13,0	14,2	11,3	12,2	12,9	15,0	11,9	9,9	10,9	8,9														
Невіруючим	10,6	6,8	6,8	5,3	5,8	3,0	4,3	3,3	-	5,9	4,6	4,5	-	3,1	5,4	3,2	-	5,7	6,0	5,0	8,9	5,7	6,4	4,1	5,9	2,7	3,3	4,5														
Перекоханим атеїстом	1,9	4,7	5,5	5,2	1,0	1,6	2,8	2,6	-	2,8	2,9	3,5	-	2,3	3,7	4,5	-	3,9	5,0	3,1	1,8	3,7	4,1	5,1	.8	1,5	3,8	1,2														
Мені це байдуже	6,2	7,6	9,1	10,2	2,9	3,4	4,4	4,9	-	5,7	6,8	6,8	-	5,2	6,9	6,2	-	5,3	6,0	9,1	4,8	6,0	6,6	7,7	3,6	4,1	6,2	6,7														
Важко відповісти	5,0	3,9	6,5	3,5	1,9	3,8	5,3	4,0	-	5,1	5,3	3,1	-	3,7	6,4	3,4	-	3,1	5,6	4,7	3,9	3,0	5,2	3,3	2,0	5,6	7,1	4,6														
	КОНФЕСІЇ																		ПРОСТО ПРАВОСЛАВНІ						УГКЦ						ПРОСТО ХРИСТІЯНИ						НЕ ВІДНОСЯТЬ СЕБЕ ДО ЖОДНОЇ РЕЛІГІЇ					
2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020	2010	2018	2019	2020							
Віруючим	-	-	86,0	86,2	87,3	81,8	86,0	90,1	70,5	71,5	67,3	64,7	98,0	96,3	93,8	95,3	45,1	50,0	53,1	67,6	21,3	6,8	5,8	4,6																		
Тим, хто вагається між вірою і невір'ям	-	-	7,5	9,0	8,7	11,2	7,0	6,9	18,0	14,0	17,6	22,5	1,3	1,6	3,6	3,1	22,9	29,9	17,5	19,6	8,0	11,3	14,8	13,4																		
Невіруючим	-	-	0,8	1,6	1,1	1,9	0,9	0,4	3,1	1,9	5,5	3,3	0,0	0,0	0,0	0,5	12,5	6,5	3,8	2,2	43,3	29,0	23,0	17,4																		
Перекоханим атеїстом	-	-	0,8	0,8	0,4	0,8	0,9	0,0	0,6	0,4	1,5	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	0,7	1,3	1,9	0,0	9,1	23,1	19,1	23,0																		
Мені це байдуже	-	-	1,5	0,5	1,1	2,3	0,9	0,0	3,3	6,4	3,4	4,0	0,7	0,5	0,0	0,0	9,0	8,4	18,8	6,7	15,2	23,5	26,5	35,4																		
Важко відповісти	-	-	3,4	1,9	1,5	1,9	4,2	2,6	4,6	5,7	4,8	4,9	0,0	1,6	1,6	1,0	9,7	3,9	5,0	3,9	3,0	6,3	10,9	6,2																		

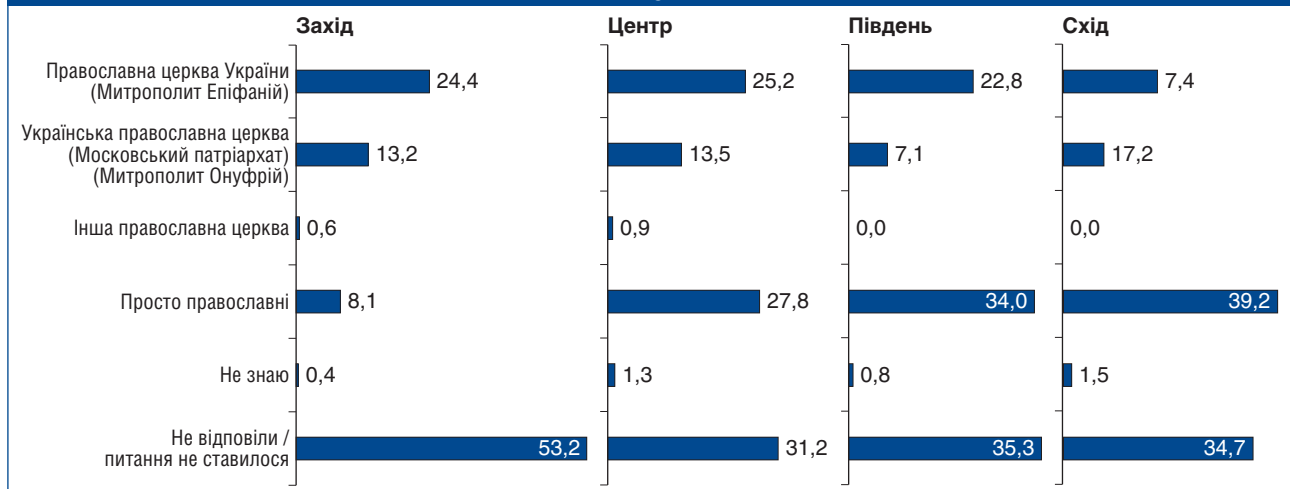
До якої релігії Ви себе відносите?
% опитаних

	УКРАЇНА																											
	2000р.	2010р.	2013р.	2014р.	2018р.	2019р.	2020р.																					
Православ'я	66,0	68,1	70,6	70,2	67,3	64,9	62,3																					
Римо-католицизм	0,5	0,4	1,3	1,0	0,8	1,6	1,2																					
Греко-католицизм	7,6	7,6	5,7	7,8	9,4	9,5	9,6																					
Протестантизм	2,0	1,9	0,8	1,0	2,2	1,8	1,5																					
Іудаїзм	0,3	0,1	0,3	0,1	0,4	0,1	0,1																					
Іслам	0,7	0,9	0,7	0,2	0,0	0,1	0,5																					
Буддизм	0,1	0,1	0,0	0,2	0,1	0,0	0,3																					
Індуїзм	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0																					
Язичництво	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0																					
Просто християни	6,9	7,2	8,6	6,3	7,7	8,0	8,9																					
Інше	0,5	0,2	0,0	0,0	0,1	0,3	0,4																					
Не відносять себе до жодного з релігійних віросповідань	15,3	13,2	11,3	12,5	11,0	12,8	15,2																					
Не відповіли	-	0,3	0,5	0,7	0,9	1,0	0,0																					
	РЕГІОНИ (2020р.)																											
	Захід						Центр						Південь						Схід									
	2000р.	2010р.	2013р.	2014р.	2018р.	2019р.	2000р.	2010р.	2013р.	2014р.	2018р.	2019р.	2000р.	2010р.	2013р.	2014р.	2018р.	2019р.	2000р.	2010р.	2013р.	2014р.	2018р.	2019р.				
Православ'я	52,3	45,9	60,2	54,0	45,6	46,3	69,0	73,8	79,4	79,5	69,3	73,9	69,9	68,8	76,4	73,2	67,4	61,6	69,3	64,9	69,7	71,8	66,7	71,6	61,6	65,9	64,7	
Римо-католицизм	1,3	1,0	3,8	1,0	1,3	2,3	0,8	0,5	0,9	1,5	0,8	2,6	1,7	0,0	0,3	0,3	0,9	0,0	0,8	0,4	0,0	0,2	0,8	0,6	0,0	0,8	0,0	
Греко-католицизм	38,4	37,2	26,8	36,2	39,7	38,2	0,6	0,3	1,2	0,7	0,4	2,5	1,2	0,0	0,0	0,3	0,5	0,0	0,4	0,0	0,4	0,8	0,0	0,0	0,0	0,6	0,2	
Протестантизм	0,8	3,8	0,5	1,4	5,3	1,1	1,9	2,9	0,5	0,6	0,3	1,7	2,1	1,7	0,0	0,3	2,3	2,9	1,7	2,1	1,9	3,2	1,2	0,9	2,9	2,1	0,8	
Іудаїзм	0,5	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2	0,5	0,1	0,0	0,0	0,3	0,0	0,3	0,7	0,0	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0	0,1	0,0	0,4	0,0		
Іслам	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,8	0,0	0,7	3,0	4,9	4,2	0,5	0,4	0,8	0,8	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,0	0,6	
Буддизм	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,1	0,4	0,0	0,4	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,4	
Індуїзм	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0		
Язичництво	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0		
Просто християни	2,7	6,9	4,3	4,1	4,9	7,8	6,7	7,8	7,7	5,5	10,3	4,1	7,7	10,0	4,0	7,2	6,5	6,5	14,5	4,1	7,4	9,9	7,0	15,2	3,8	14,5	10,2	9,8
Інше	0,0	0,8	0,0	0,2	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,3	0,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,9		
Не відносять себе до жодного з релігійних віросповідань	4,0	4,1	3,6	3,1	3,2	3,6	4,6	18,2	17,0	10,8	7,1	22,4	10,6	13,9	20,9	10,2	14,1	18,1	20,2	22,4	23,6	16,6	16,3	15,0	21,7	20,2	19,6	22,6
Не відповіли	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,9	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	0,0	3,7	0,4	0,0	0,4	0,0	0,5	0,6	0,6	0,4	0,4	0,0	

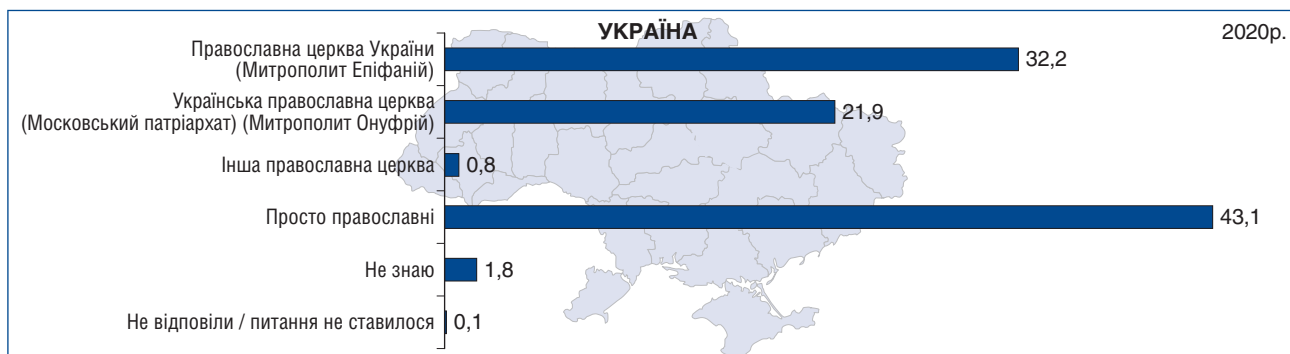
До якої саме православної Церкви Ви себе відносите?
% опитаних

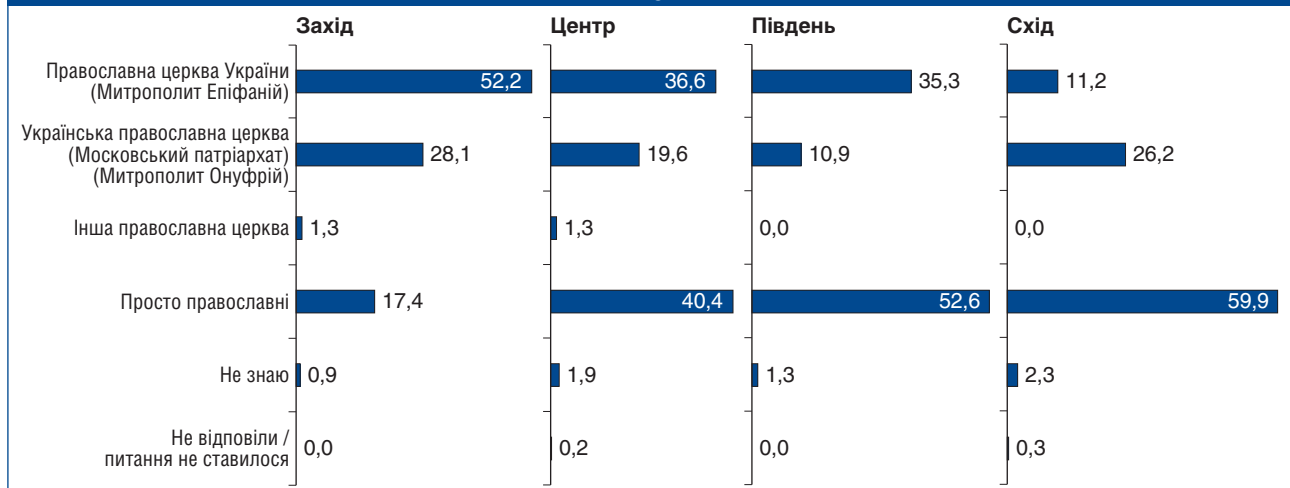
РЕГІОНИ

До якої саме православної Церкви Ви себе відносите?
% тих, хто вважає себе православним

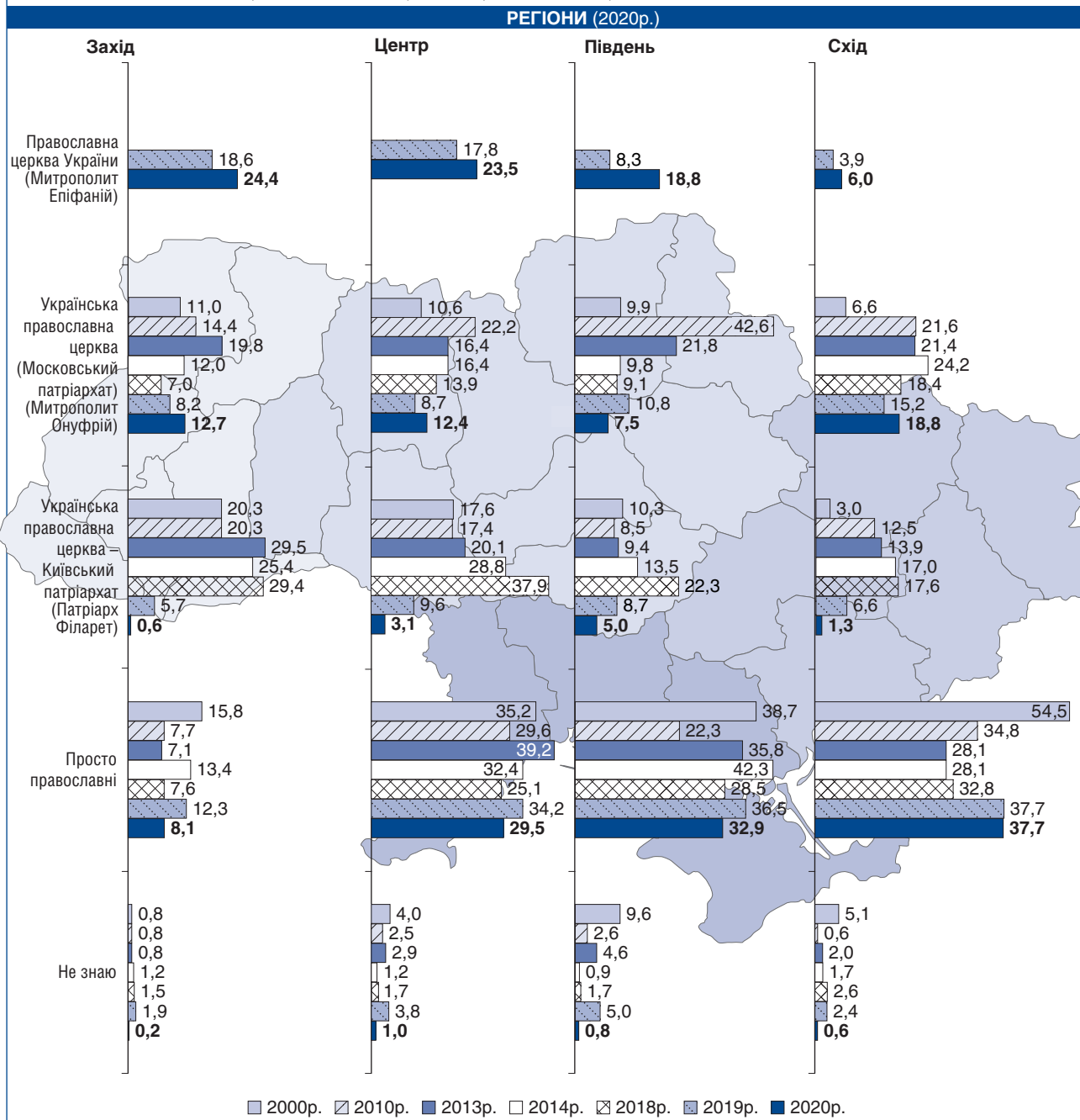
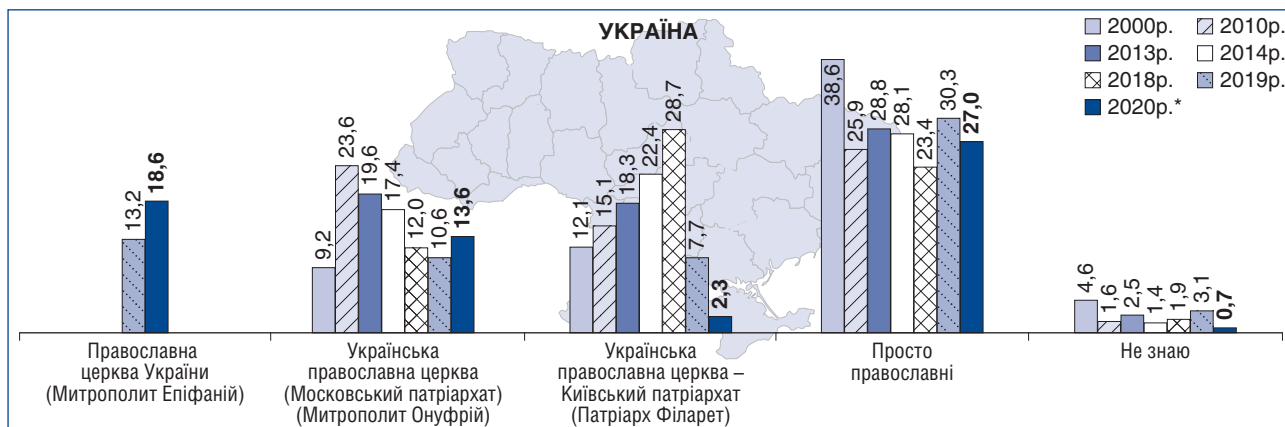

РЕГІОНИ

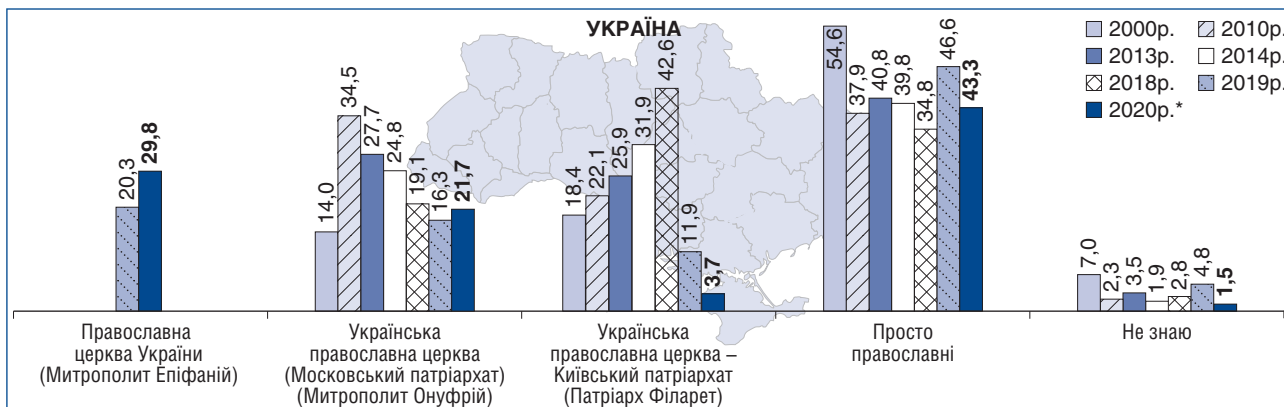
До якої саме православної Церкви Ви себе відносите?

(за умови внесення до переліку православних церков, пропонуваному респондентам, УПЦ-КП), % опитаних

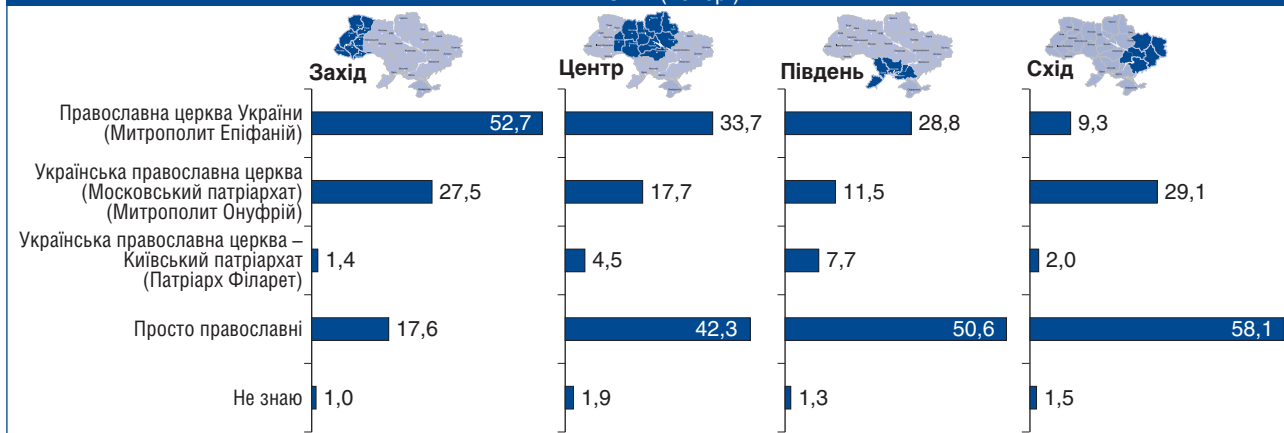

* На діаграмі не наведено відсоток тих, хто не відносить себе до православних (38%).

До якої саме православної Церкви Ви себе відносите?
(за умови внесення до переліку православних церков, пропонуваному респондентам, УПЦ-КП)
% тих, хто вважає себе православним

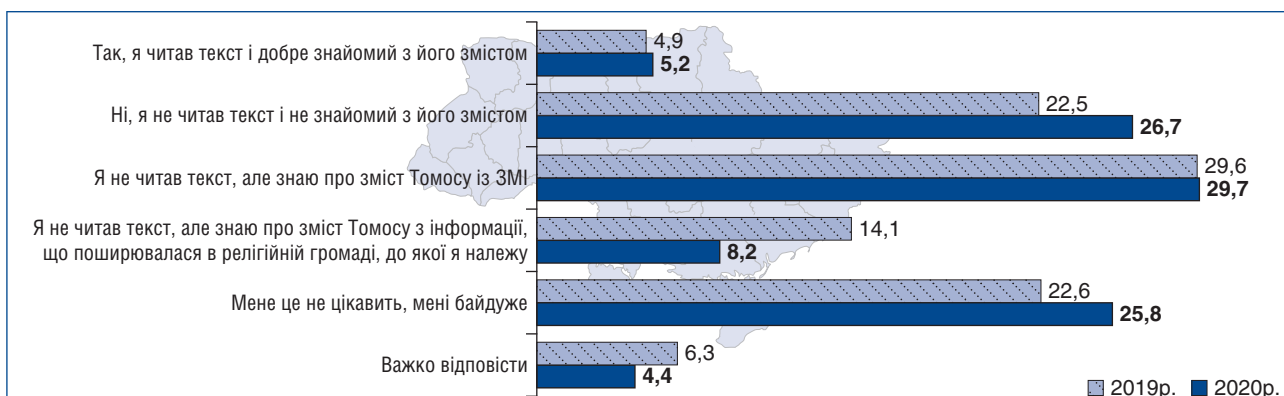

РЕГІОНИ (2020р.)

* На діаграмі не наведено відсоток тих, хто не відносить себе до православних (38%).

У січні 2019р. Православна Церква Україна отримала Томос про автокефалію. Чи знайомі Ви з його текстом або змістом?
% опитаних

	Захід	Центр	Південь	Схід
Так, я читав текст і добре знайомий з його змістом	10,0	5,3	4,2	0,9
Ні, я не читав текст і не знайомий з його змістом	22,5	24,1	24,6	35,4
Я не читав текст, але знаю про зміст Томосу із ЗМІ	41,5	29,4	28,8	20,2
Я не читав текст, але знаю про зміст Томосу з інформації, що поширювалася в релігійній громаді, до якої я належу	11,9	8,6	2,9	6,4
Мене це не цікавить, мені байдуже	10,8	27,3	35,4	33,0
Важко відповісти	3,3	5,2	4,2	4,1

**У січні 2019р. Православна Церква Україна отримала Томос про автокефалію.
Чи знайомі Ви з його текстом або змістом?**

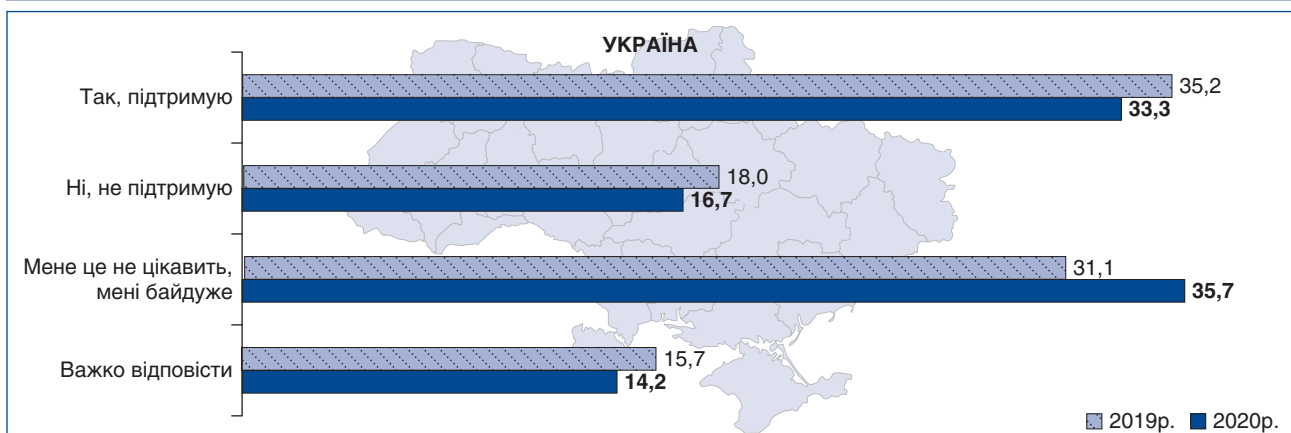
% опитаних

(продовження)

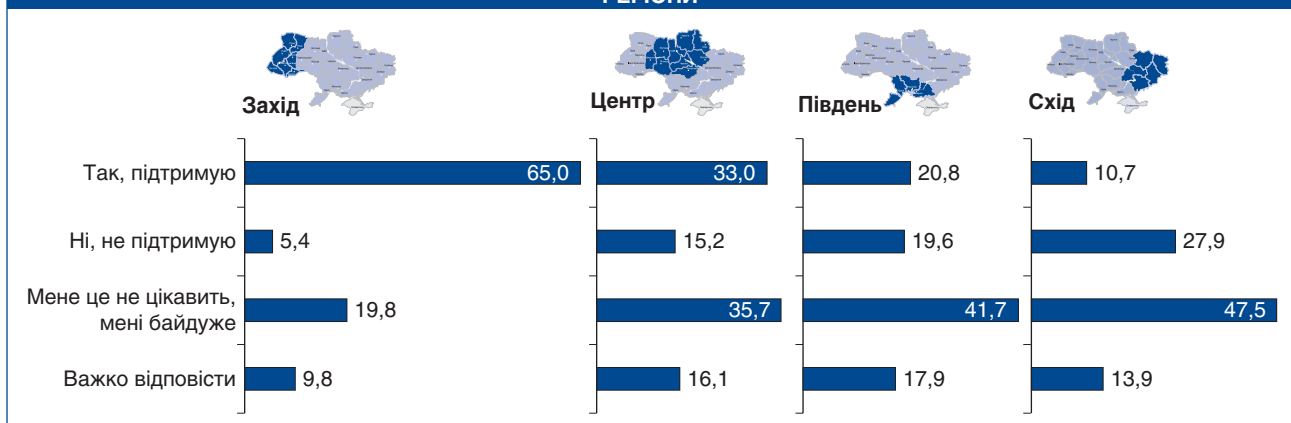
	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Так, я читав текст і добре знайомий з його змістом	15,0	4,4	2,6	4,2	0,6	1,0
Ні, я не читав текст і не знайомий з його змістом	20,6	27,7	31,6	18,8	33,5	25,1
Я не читав текст, але знаю про зміст Томосу із ЗМІ	39,8	26,6	30,5	45,8	31,3	13,4
Я не читав текст, але знаю про зміст Томосу з інформації, що поширювалася в релігійній громаді, до якої я належу	12,0	12,4	5,0	17,7	1,7	1,6
Мене це не цікавить, мені байдуже	8,0	26,3	26,5	7,8	26,8	56,4
Важко відповісти	4,5	2,6	3,9	5,7	6,1	2,6

Чи підтримуєте Ви надання Православній Церкві України Томосу про автокефалію Вселенським (Константинопольським) Патріархатом?

% опитаних

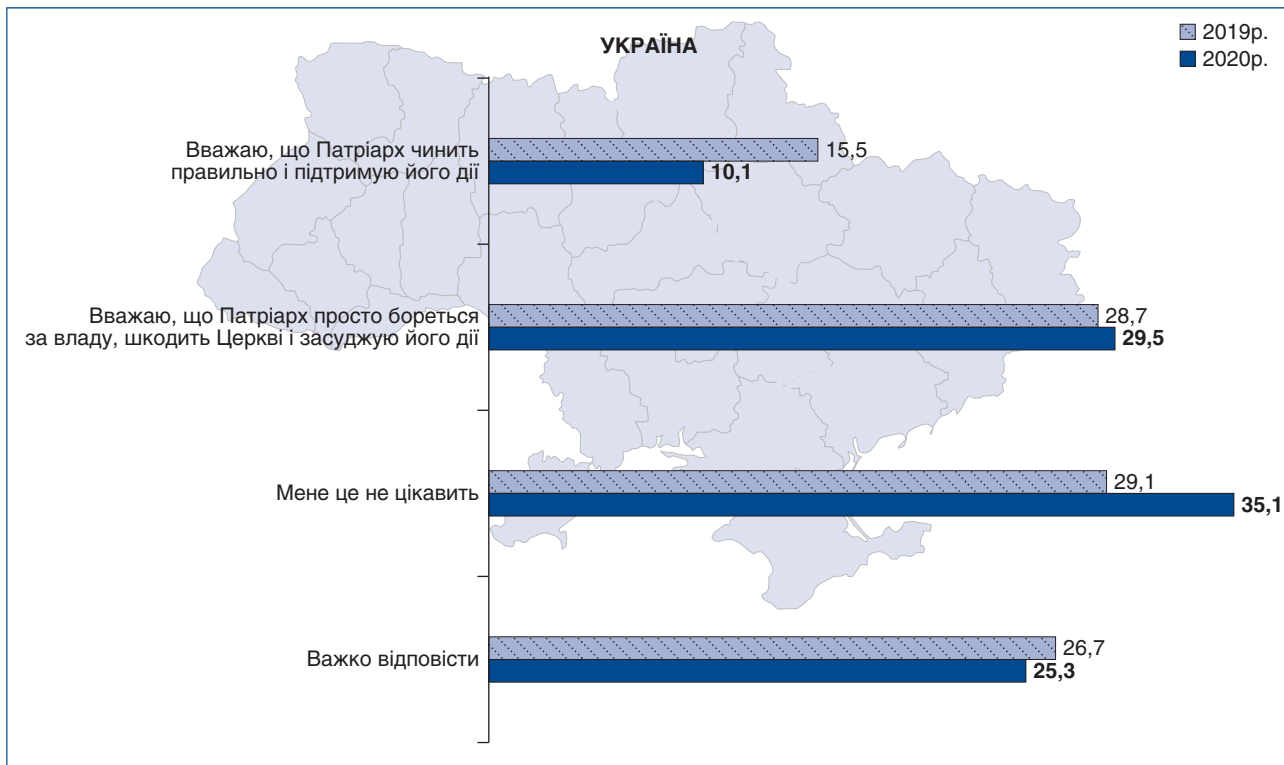

РЕГІОНИ

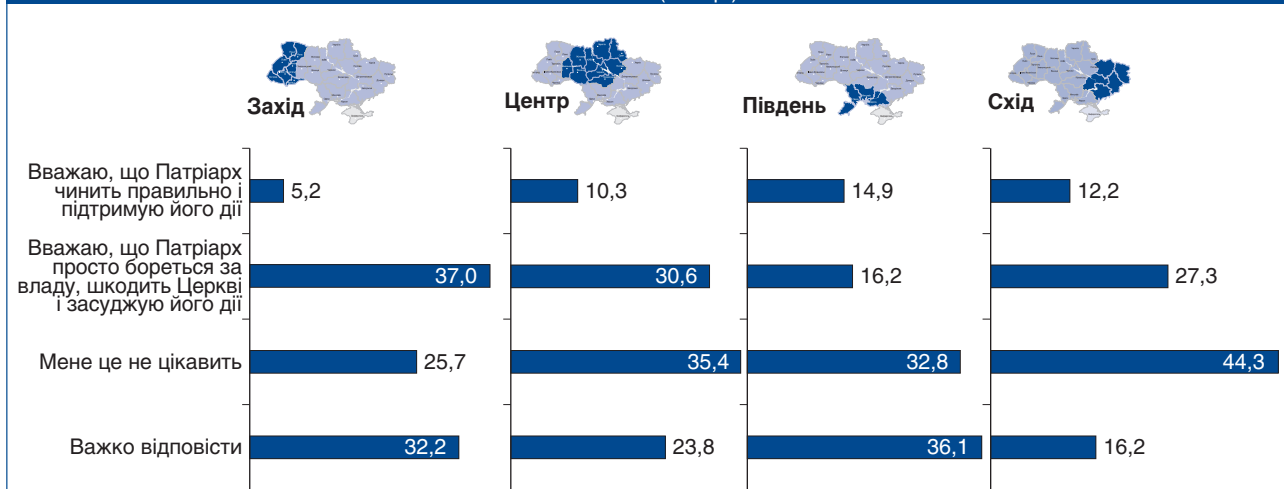

	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Так, підтримую	62,2	15,3	25,5	76,6	21,8	9,8
Ні, не підтримую	11,4	43,4	17,1	2,1	14,0	12,4
Мене це не цікавить, мені байдуже	12,8	30,3	40,7	11,5	43,0	72,5
Важко відповісти	13,6	10,9	16,7	9,9	21,2	5,2

Почесний патріарх Філарет оголосив про відкликання свого підпису під рішенням про створення Православної Церкви України, а також оголосив про відновлення Київського патріархату і невизнання Томосу про автокефалію Православної Церкви України. Як ви до цього ставитеся?
% опитаних

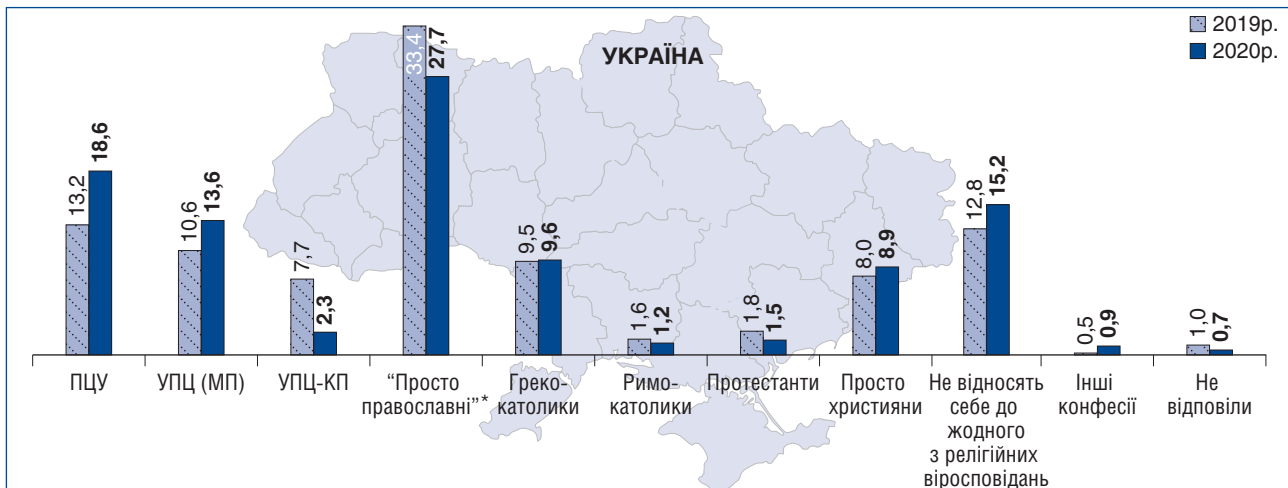

РЕГІОНИ (2020р.)

КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)

	КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)											
	пцу		упц (мп)		Просто православні		угкц		Просто християни		Не відносять себе до жодної релігії	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Вважаю, що Патріарх чинить правильно і підтримую його дії	14,3	14,1	23,5	20,5	13,8	10,1	7,8	3,1	10,6	5,6	4,3	2,3
Вважаю, що Патріарх просто бореться за владу, шкодить Церкві і засуджую його дії	52,8	42,1	38,0	33,0	23,7	25,1	42,7	42,3	19,4	22,9	17,1	19,0
Мене це не цікавить	13,6	13,1	18,3	28,2	28,4	37,8	16,1	22,2	46,3	40,2	62,6	68,6
Важко відповісти	19,2	30,7	20,2	18,3	34,1	27,0	33,3	32,5	23,8	31,3	16,0	10,1

**Конфесійно-церковне самовизначення громадян: Україна і регіони,
% опитаних**

РЕГІОНИ (2020р.)

	Захід	Центр	Південь	Схід
ПЦУ	24,4	23,6	18,8	6,0
УПЦ (МП)	12,7	12,4	7,5	18,8
УПЦ-КП	0,6	3,1	5,0	1,3
Просто православні	8,3	30,6	33,7	38,3
Греко-католики	38,2	1,2	0,0	0,2
Римо-католики	2,3	1,7	0,4	0,0
Протестанти	1,9	1,6	2,1	0,8
Просто християни	6,7	10,0	7,5	9,8
Не відносять себе до жодного з релігійних віросповідань	4,6	13,9	23,8	22,6
Інші конфесії	0,0	1,4	0,8	0,9
Не відповіли	0,2	0,6	0,5	1,3

* Ті, які назвали себе “просто православні”, або не знають, до якої саме православної церкви належать.

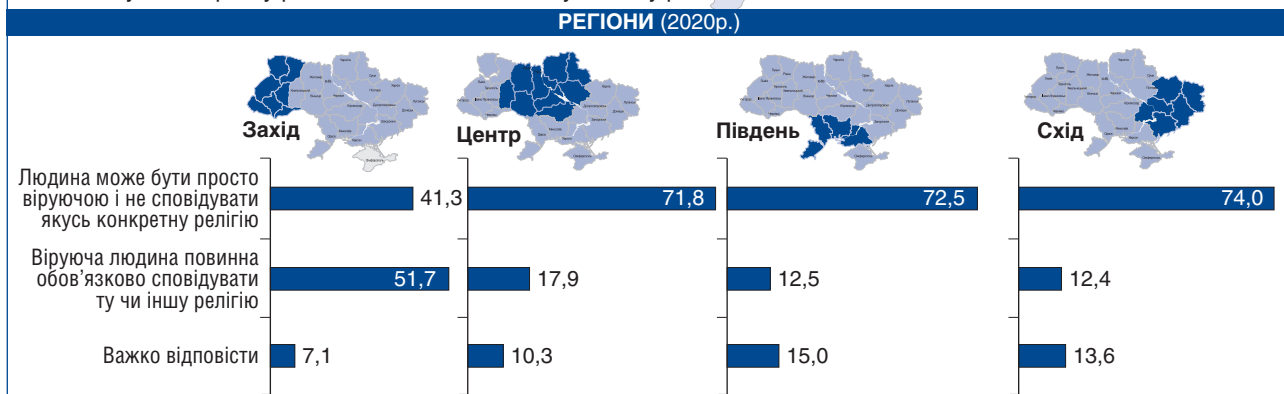
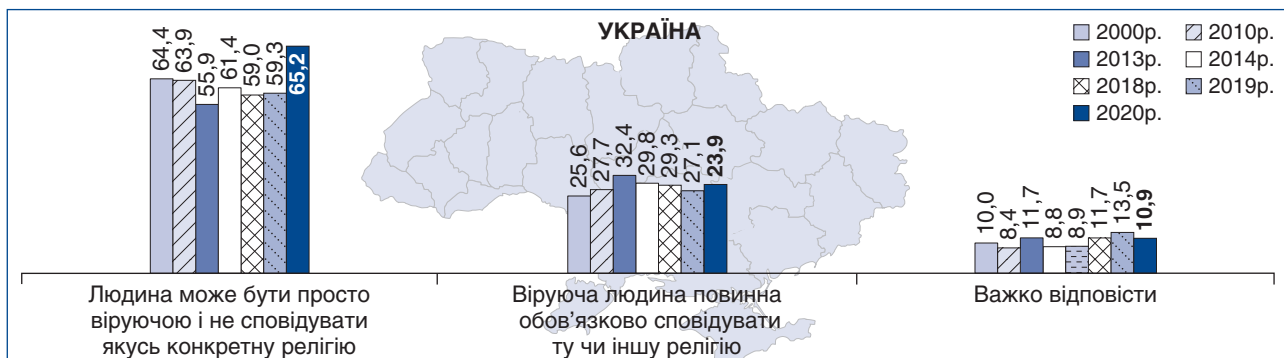
**Структура конфесійно-церковних груп за регіонами та віком,
% опитаних**
РЕГІОНИ (2020р.)

	Захід	Центр	Південь	Схід
ПЦУ	31,2	48,3	12,0	8,5
УПЦ (МП)	22,3	34,7	6,6	36,5
Просто православні	7,2	41,7	14,5	36,7
Греко-католики	94,8	4,7	0,0	0,5
Просто християни	17,9	43,0	10,1	29,1
Не відносять себе до жодного з релігійних віросповідань	7,2	35,0	18,6	39,2

ВІК (2020р.)

	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
ПЦУ	14,6	19,4	17,8	16,0	32,2
УПЦ (МП)	10,9	15,3	17,2	20,8	35,8
Просто православні	18,5	22,0	15,6	16,9	27,0
Греко-католики	16,5	16,5	19,1	19,1	28,9
Просто християни	20,1	22,9	20,7	13,4	22,9
Не відносять себе до жодного з релігійних віросповідань	31,4	19,3	17,0	14,1	18,3

З яким із наведених тверджень стосовно віруючої людини Ви згодні більшою мірою?
% опитаних

	пцу	упц (мп)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Людина може бути просто віруючою і не сповідувати якусь конкретної релігії	59,8	53,8	81,1	36,6	81,0	68,3
Віруюча людина повинна обов'язково сповідувати ту чи іншу релігію	34,0	38,8	10,1	55,2	8,9	5,9
Важко відповісти	6,1	7,3	8,8	8,2	10,1	25,8

Наскільки важливо для Вас... ?
% опитаних

	Важливо*						Не важливо**						Важко відповісти					
	2000р.	2010р.	2013р.	2018р.	2019р.	2020р.	2000р.	2010р.	2013р.	2018р.	2019р.	2020р.	2000р.	2010р.	2013р.	2018р.	2019р.	2020р.
Сім'я	97,8	97,4	98,9	98,6	97,1	97,4	1,2	1,9	0,3	1,0	2,0	1,8	1,0	0,6	0,8	0,4	1,0	0,8
Чесність, порядність	97,7	97,5	96,8	94,0	92,2	93,3	1,1	1,6	1,8	4,0	5,8	4,5	1,2	1,0	1,4	2,0	2,0	2,2
Матеріальна забезпеченість	97,7	96,5	96,5	95,4	83,4	92,8	1,6	2,5	2,1	3,8	5,4	5,7	0,7	1,1	1,3	0,8	1,2	1,5
Друзі, знайомі	93,4	95,5	92,2	92,6	92,2	92,0	5,8	3,7	6,4	6,4	6,3	6,8	0,8	0,8	1,5	1,0	1,4	1,2
Взаєморозуміння з іншими людьми	97,6	96,8	95,5	92,8	91,8	90,0	1,4	2,5	3,4	5,9	6,4	8,0	1,0	0,8	1,2	1,3	1,8	2,0
Робота	87,7	88,2	87,1	88,3	86,3	85,2	10,2	10,6	10,9	10,2	12,1	13,3	2,1	1,2	1,9	1,5	1,7	1,5
Щире кохання	87,5	88,1	88,4	87,2	85,7	84,2	9,4	9,0	8,5	8,8	10,6	11,3	3,1	2,9	3,2	4,0	3,7	4,5
Вільний час	87,1	26,4	31,6	79,5	81,0	78,7	5,7	53,0	47,4	17,6	15,2	18,4	7,2	20,6	21,0	2,9	2,5	2,9
Культурний відпочинок	78,6	84,3	79,7	78,3	81,0	77,6	19,0	13,8	18,3	18,9	16,3	19,6	2,4	1,9	2,1	2,8	2,7	2,8
Хобі (захоплення)	69,3	71,0	74,5	79,2	88,9	72,4	27,9	26,0	21,9	17,9	18,2	23,8	2,8	2,8	3,6	2,9	2,9	3,8
Успіх у суспільстві	67,5	68,8	72,8	70,6	72,6	69,4	28,8	27,9	23,7	25,0	24,3	26,5	3,7	3,3	3,5	4,5	3,1	4,1
Лідерство, авторитет	53,3	58,6	59,9	56,3	59,8	59,8	44,6	39,3	37,7	39,3	36,8	36,0	2,1	2,2	2,4	4,4	3,4	4,2
Релігія	63,0	72,4	63,4	58,2	55,9	56,8	34,1	24,5	31,0	35,6	40,3	37,4	2,9	3,2	5,6	6,2	3,7	5,8
Власна справа (бізнес)	48,6	51,4	44,9	48,8	49,8	50,4	46,0	41,1	45,5	44,3	43,2	42,3	5,4	7,5	9,6	6,9	7,0	7,3
Громадська активність	-	55,1	48,2	46,4	57,1	47,6	-	40,2	44,4	46,6	38,0	45,9	-	4,7	7,4	7,0	5,0	6,5
Віра в надприродну, вищу силу	48,1	52,5	37,8	36,1	33,1	33,3	33,3	37,5	49,9	51,0	58,2	54,7	6,6	9,9	12,4	12,9	8,8	12,0
Політика	37,7	35,4	29,1	26,0	37,9	30,4	60,2	61,2	67,1	69,9	59,7	65,2	2,1	3,5	3,9	4,1	2,3	4,4

* Сума варіантів відповіді "дуже важливо" та "скоріше важливо".

** Сума варіантів відповіді "зовсім не важливо" та "скоріше не важливо".

Наскільки важливо для Вас...?				
% опитаних				
<i>(продовження)</i>				
	Захід	Центр	Південь	Схід
Сім'я				
Важливо*	99,6	97,8	99,2	94,2
Не важливо**	0,4	1,2	0,8	4,3
Важко відповісти	0,0	1,0	0,0	1,5
Чесність, порядність				
Важливо*	99,2	94,2	94,2	86,4
Не важливо**	0,2	4,2	4,2	8,9
Важко відповісти	0,6	1,7	1,7	4,7
Матеріальна забезпеченість				
Важливо*	93,5	92,1	96,3	91,7
Не важливо**	5	6,6	1,7	6,6
Важко відповісти	1,5	1,3	2,1	1,7
Друзі, знайомі				
Важливо*	94,2	90,9	96,2	90,0
Не важливо**	5,4	8,3	2,5	7,5
Важко відповісти	0,4	0,8	1,3	2,4
Взаєморозуміння з іншими людьми				
Важливо*	96,9	90,4	96,7	80,0
Не важливо**	2,1	7,7	2,5	16,2
Важко відповісти	1,0	2,0	0,8	3,8
Робота				
Важливо*	86,4	86,2	87,9	81,4
Не важливо**	12,9	12,4	9,2	16,9
Важко відповісти	0,6	1,4	2,9	1,7
Щире кохання				
Важливо*	82,9	84,0	90,0	82,9
Не важливо**	13,3	12,0	5,4	11,3
Важко відповісти	3,8	4,0	4,6	5,8
Вільний час				
Важливо*	77,3	80,5	77,5	78,0
Не важливо**	21,5	17,8	13,3	18,5
Важко відповісти	1,3	1,7	9,2	3,6
Культурний відпочинок				
Важливо*	82,5	78,7	80,9	69,9
Не важливо**	16	18,6	17	25,4
Важко відповісти	1,5	2,7	2,1	4,7
Хобі (захоплення)				
Важливо*	72,9	76,3	75,0	65,1
Не важливо**	24,2	20,3	21,3	29,6
Важко відповісти	2,9	3,4	3,8	5,3
Успіх у суспільстві				
Важливо*	70,8	75,9	75,4	55,9
Не важливо**	27,3	20,2	17,5	39,2
Важко відповісти	1,9	3,9	7,1	4,9

* Сума варіантів відповіді "дуже важливо" та "скоріше важливо".

** Сума варіантів відповіді "зовсім не важливо" та "скоріше не важливо".

2020р.

Наскільки важливо для Вас...? % опитаних (продовження)				
	Захід	Центр	Південь	Схід
Лідерство, авторитет				
Важливо*	60,3	60,3	63,5	57,1
Не важливо**	37,8	35,1	28,6	39,0
Важко відповісти	1,9	4,6	7,9	4,0
Релігія				
Важливо*	82,7	52,9	50,4	42,1
Не важливо**	15,6	41,2	36,7	51,9
Важко відповісти	1,7	5,9	12,9	6,0
Власна справа (бізнес)				
Важливо*	49,1	48,8	59,6	49,7
Не важливо**	45,1	44,3	28,8	42,9
Важко відповісти	5,8	6,9	11,7	7,3
Громадська активність				
Важливо*	46,3	48,4	58,8	42,4
Не важливо**	46,9	46,4	30,0	51,6
Важко відповісти	6,9	5,2	11,3	6,0
Віра в надприродну, вищу силу				
Важливо*	32,7	43,8	31,3	20,0
Не важливо**	57,5	45,7	47,1	68,4
Важко відповісти	9,8	10,5	21,7	11,7
Політика				
Важливо*	29,6	32,0	34,6	26,9
Не важливо**	67,0	63,7	53,8	71,0
Важко відповісти	3,3	4,3	11,7	2,1

* Сума варіантів відповіді "дуже важливо" та "скоріше важливо".

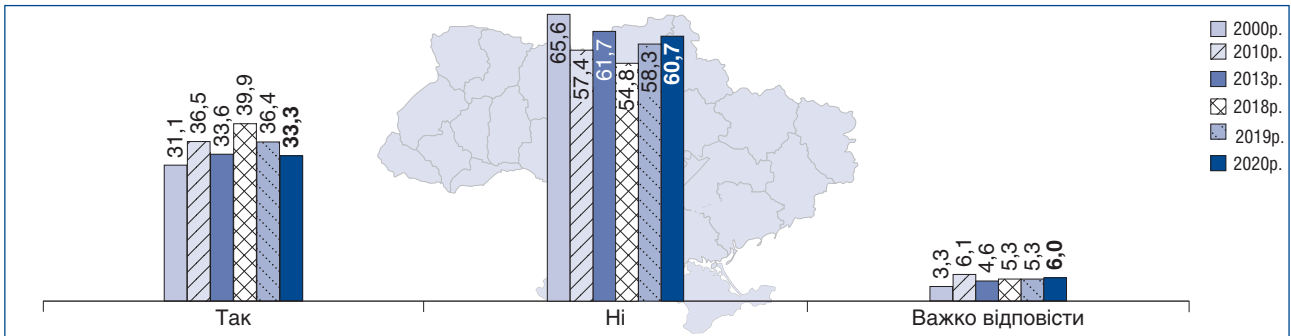
2020р.

** Сума варіантів відповіді "зовсім не важливо" та "скоріше не важливо".

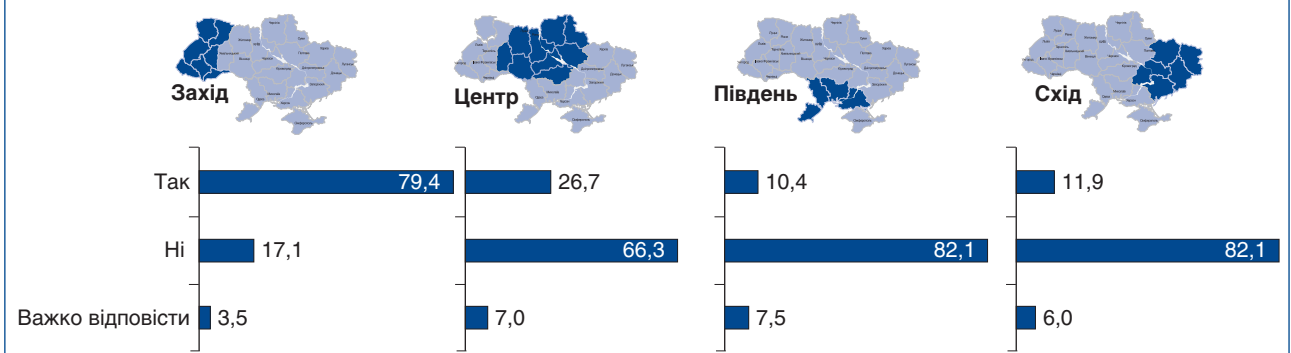
Перед Вами список якостей, які можна виховати в сім'ї у дітей. Які з них, якщо такі є, найбільш важливі?*								
% опитаних								
УКРАЇНА	2000р.	2005р.	2010р.	2013р.	2018р.	2019р.	2020р.	
Працелюбність	85,6	78,3	74,8	78,1	72,7	69,8	71,6	
Почуття відповідальності	70,2	62,1	58,6	67,7	59,7	62,1	60,4	
Терпимість і повага до інших людей	58,6	55,5	57,3	59,4	61,3	50,3	55,9	
Рішучість, наполегливість	38,2	44,3	45,1	42,5	49,3	49,6	49,7	
Незалежність	35,1	33,6	32,6	37,7	41,3	46,0	47,4	
Вміння тримати себе в товаристві	47,4	43,6	42,1	41,9	44,1	46,8	43,6	
Бережливість (обачне ставлення до грошей і речей)	51,0	38,2	42,2	43,8	50,1	44,7	42,5	
Слухняність	27,6	26,9	20,5	17,2	17,1	12,8	17,8	
Вміння ділитися	20,9	17,4	16,0	16,4	17,6	13,0	15,1	
Релігійність	10,8	16,6	16,8	16,5	15,5	12,0	13,6	
Уява	9,5	7,3	7,7	7,0	12,3	15,2	11,4	
Важко відповісти	1,4	0,9	1,8	0,8	1,1	2,0	2,1	
РЕГІОНИ (2020р.)								
	Захід		Центр		Південь		Схід	
	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.
Релігійність	25,8	31,7	8,4	11,1	5,8	5,0	7,7	4,9

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше п'яти прийнятних варіантів відповіді.

Чи виховувалися Ви вдома в релігійному дусі?
% опитаних

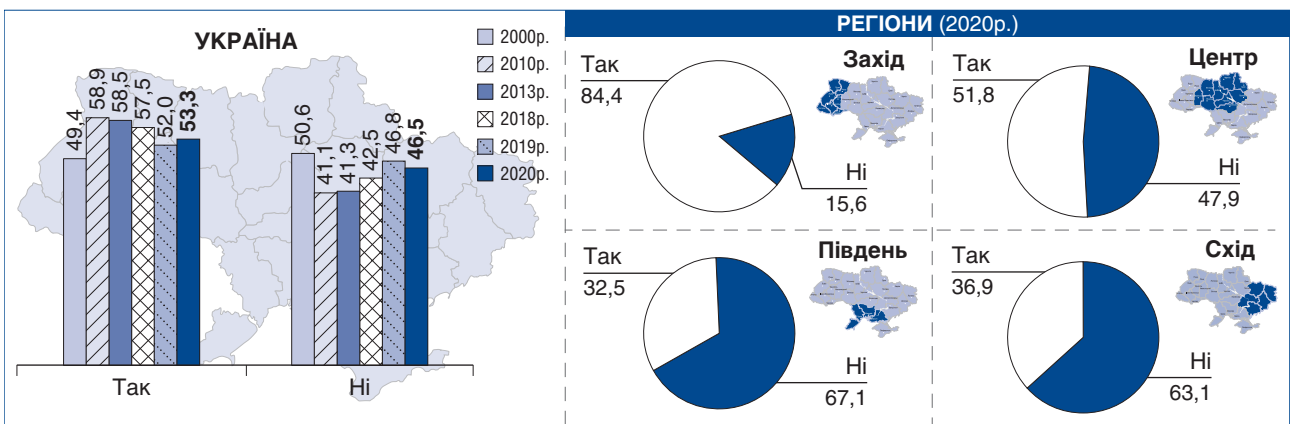
РЕГІОНИ (2020р.)

КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)

	пцу		УПЦ (МП)		Просто православні		УГКЦ		Просто християни		Не відносять себе до жодної релігії	
	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.
Так	56,8	46,8	41,3	43,8	23,8	16,9	90,6	89,6	19,3	15,6	6,3	3,3
Ні	38,7	46,5	56,3	48,9	70,7	76,1	6,8	6,2	74,5	78,2	88,7	92,5
Важко відповісти	4,5	6,6	2,3	7,3	5,5	7,0	2,6	4,1	6,2	6,1	5,1	4,2

Чи відвідуєте Ви релігійні служби, зібрання, служіння?*
% опитаних

КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)

	пцу		УПЦ (МП)		Просто православні		УГКЦ		Просто християни		Не відносять себе до жодної релігії	
	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.
Так	72,2	75,2	71,8	69,6	44,3	37,2	90,6	98,4	32,9	49,2	4,3	5,9
Ні	27,1	24,5	28,2	30,4	55,4	62,8	9,4	1,6	67,1	50,3	95,3	93,8

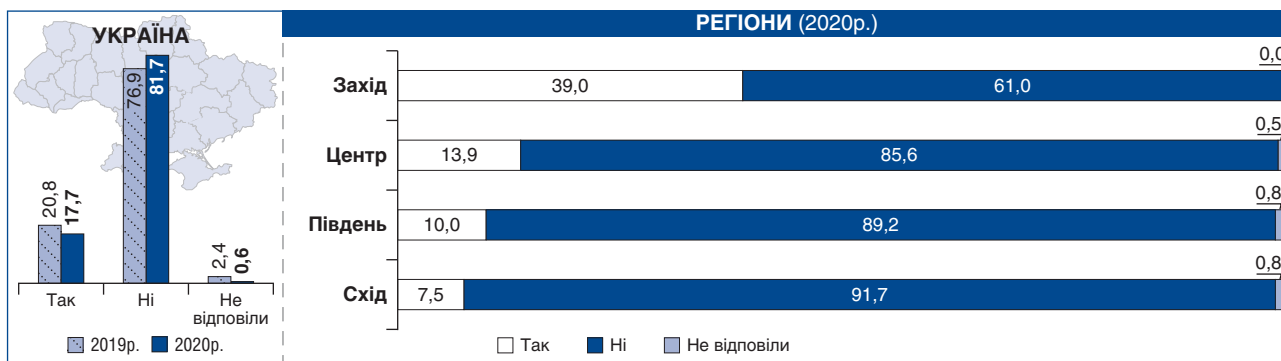
* На діаграмі варіант відповіді "не відповіли" не наведений через незначне число респондентів, які обрали цей варіант.

Як часто Ви відвідуєте релігійні служби, зібрання, служіння?
% тих, хто відвідує релігійні служби, зібрання, служіння

	УКРАЇНА						РЕГІОНИ (2020р.)			
	2000р.	2010р.	2013р.	2016р.	2019р.	2020р.	Захід	Центр	Південь	Схід
Частіше, ніж раз на тиждень	4,4	3,5	3,7	4,2	4,9	4,2	6,2	3,5	3,9	1,5
Раз на тиждень	15,9	15,7	14,9	17,7	19,1	22,4	40,1	10,3	10,4	15,3
Раз на місяць	13,1	20,8	18,5	17,0	20,1	18,4	26,7	17,6	9,1	6,1
На релігійні свята	52,0	50,4	53,0	51,7	48,8	47,2	24,3	57,5	67,5	65,8
Раз на рік	8,1	5,4	6,3	6,4	4,2	3,6	1,5	4,0	3,9	7,1
Рідше, ніж раз на рік	3,0	2,2	1,7	1,9	1,3	2,0	0,5	4,0	2,6	0,5
Ніколи, майже ніколи	0,3	0,9	0,6	0,1	0,5	0,7	0,2	1,5	1,3	0,0
Інше	2,9	0,6	0,1	0,2	0,4	0,5	0,2	0,8	0,0	0,5
Важко відповісти	0,0	0,0	1,1	0,0	0,7	1,0	0,2	0,8	1,3	3,1

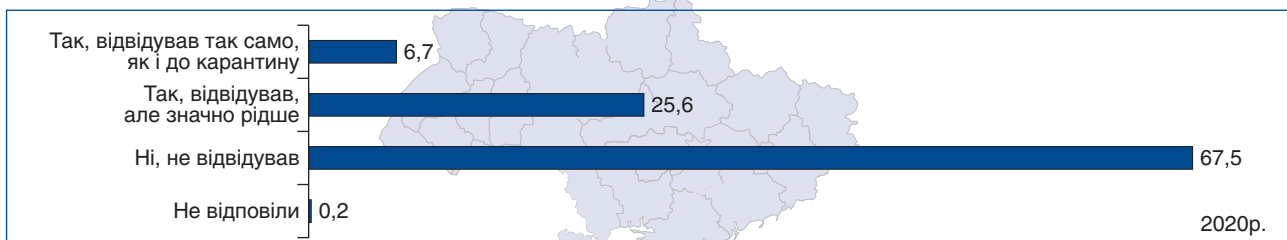
	КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)									
	пцу		УПЦ (МП)		Просто православні		УГКЦ		Просто християни	
	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.
Частіше, ніж раз на тиждень	3,6	3,9	2,6	4,2	2,7	2,5	8,7	5,3	1,9	0,0
Раз на тиждень	20,8	19,2	15,1	22,2	9,4	5,4	34,7	47,6	5,8	6,8
Раз на місяць	20,8	18,5	26,3	22,8	15,4	11,3	27,7	29,1	11,5	10,2
На релігійні свята	49,5	50,9	45,4	42,3	63,8	69,5	25,4	16,9	69,2	73,9
Раз на рік	3,1	3,6	2,6	4,2	6,4	4,9	2,9	0,5	5,8	5,7
Рідше, ніж раз на рік	2,1	1,1	1,3	0,0	1,7	5,4	0,0	0,0	5,8	1,1
Ніколи, майже ніколи	0,0	0,4	2,6	1,6	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	1,1
Інше	0,0	1,4	2,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Важко відповісти	0,0	1,1	2,0	2,1	0,7	0,0	0,6	0,5	0,0	1,1

Чи відвідували Ви богослужіння минулої неділі (суботи, п'ятниці)?
% опитаних

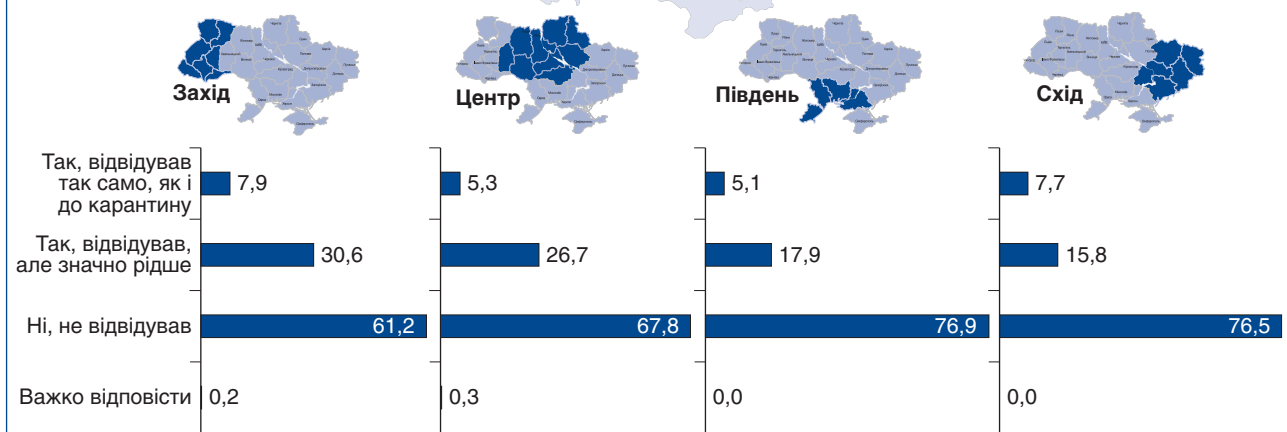

	КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)											
	пцу		УПЦ (МП)		Просто православні		УГКЦ		Просто християни		Не відносять себе до жодної релігії	
	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.
Так	31,7	26,7	30,8	23,8	10,6	4,2	44,3	55,2	8,1	3,4	1,6	0,3
Ні	67,9	73,1	68,2	76,2	87,6	95,0	52,1	44,8	91,3	95,0	96,1	99,0
Не відповіли	0,4	0,3	0,9	0,0	1,8	0,7	3,6	0,0	0,6	1,7	2,3	0,7

**Чи відвідували Ви церкву (молитовний будинок)
під час дії жорсткого карантину в березні-травні цього року?**
% опитаних, які відвідують релігійні служби, зібрання, служіння

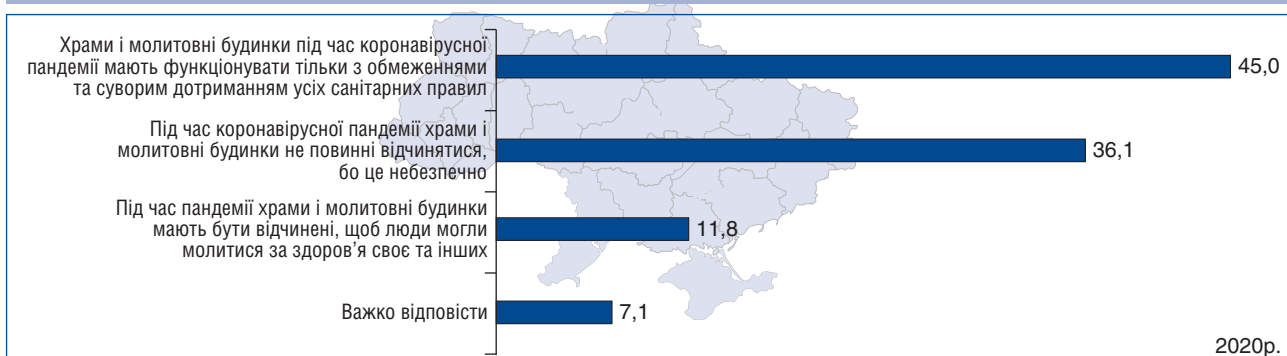
РЕГІОНИ

КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ

	пцу	упц (мп)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни
Так, відвідував так само, як і до карантину	8,2	11,1	3,9	2,6	5,6
Так, відвідував, але значно рідше	20,9	35,3	18,2	35,6	9,0
Ні, не відвідував	70,9	53,2	77,3	61,8	85,4
Важко відповісти	0,0	0,5	0,5	0,0	0,0

З яким із наведених тверджень Ви згодні більшою мірою?
% опитаних

РЕГІОНИ

	Захід	Центр	Південь	Схід
Храми і молитовні будинки під час коронавірусної пандемії мають функціонувати тільки з обмеженнями та суворим дотриманням усіх санітарних правил	59,9	50,5	27,9	31,3
Під час коронавірусної пандемії храми і молитовні будинки не повинні відчинятися, бо це небезпечно	20,7	29,1	62,9	48,1
Під час пандемії храми і молитовні будинки мають бути відчинені, щоб люди могли молитися за здоров'я своє та інших	15,2	11,8	4,2	12,1
Важко відповісти	4,2	8,6	5,0	8,5

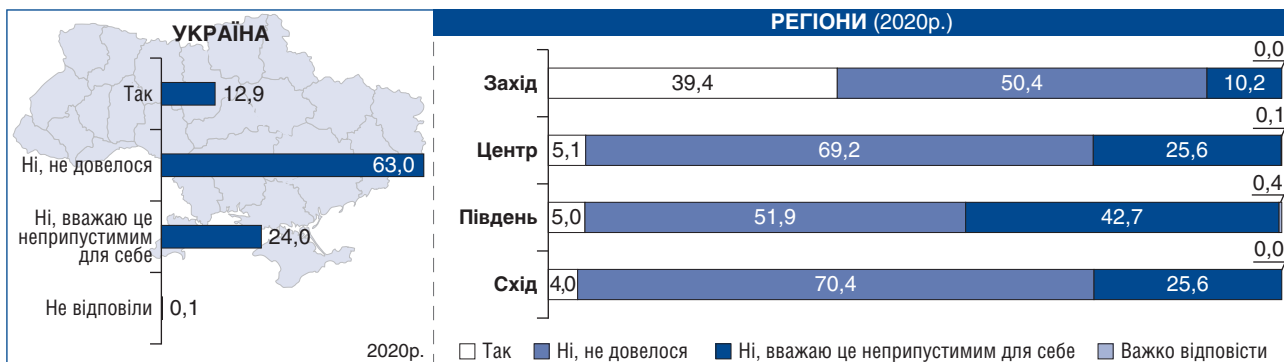
З яким із наведених тверджень Ви згодні більшою мірою?

% опитаних

КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)						
	пцу	упц (мп)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Храми і молитовні будинки під час коронавірусної пандемії мають функціонувати тільки з обмеженнями і суворим дотриманням всіх санітарних правил	49,7	55,1	42,6	66,8	37,2	21,6
Під час коронавірусної пандемії храми і молитовні будинки не повинні відчинятися, бо це небезпечно	30,1	20,4	38,2	17,1	47,2	62,4
Під час пандемії храми і молитовні будинки мають бути відчинені, щоб люди могли молитися за здоров'я своє та інших	15,4	18,6	13,2	13,0	6,1	2,6
Важко відповісти	4,8	5,8	6,1	3,1	9,4	13,4

Чи брали Ви участь у релігійних відправах у мережі Інтернет?

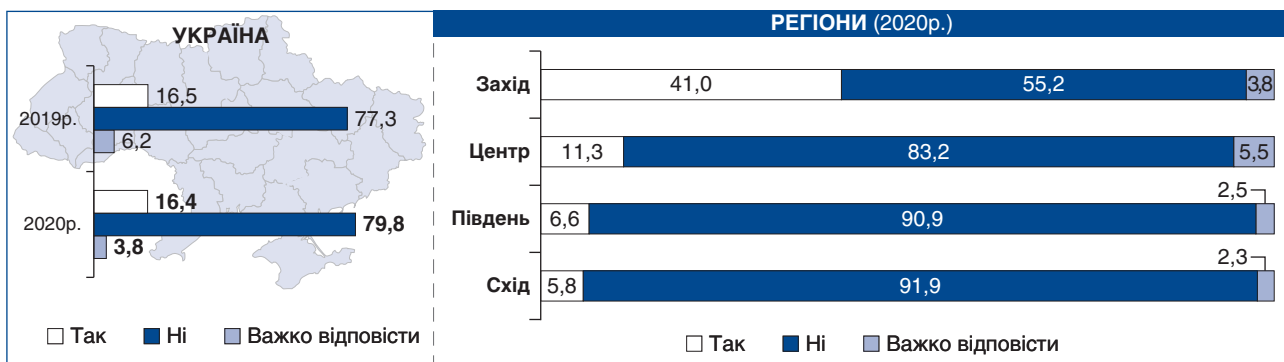
% опитаних

КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)						
	пцу	упц (мп)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Так	14,4	8,0	5,5	55,7	5,6	0,3
Ні, не довелося	68,8	69,3	65,0	39,2	74,9	58,0
Ні, вважаю це неприпустимим для себе	16,8	22,6	29,5	5,2	19,0	41,6
Важко відповісти	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0

Чи є Ви членом певної релігійної громади (парафії)?

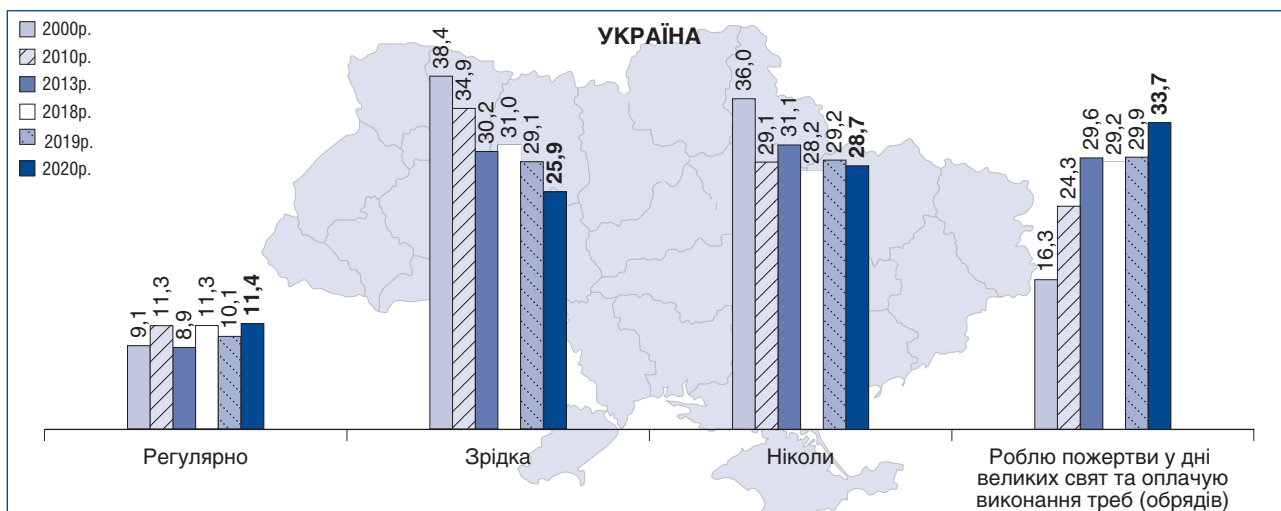
% опитаних

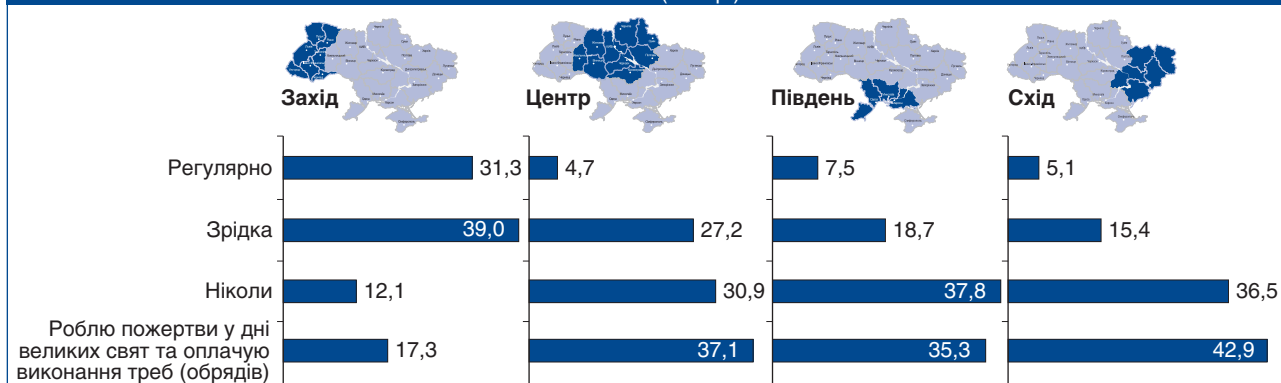
КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)						
	пцу	упц (мп)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Так	18,7	26,3	1,8	59,6	1,7	0,3
Ні	74,9	66,4	95,8	36,3	96,1	99,0
Не відповіли	6,4	7,3	2,4	4,1	2,2	0,7

Чи підтримуєте Ви Церкву матеріально?*

% опитаних

РЕГІОНИ (2020р.)

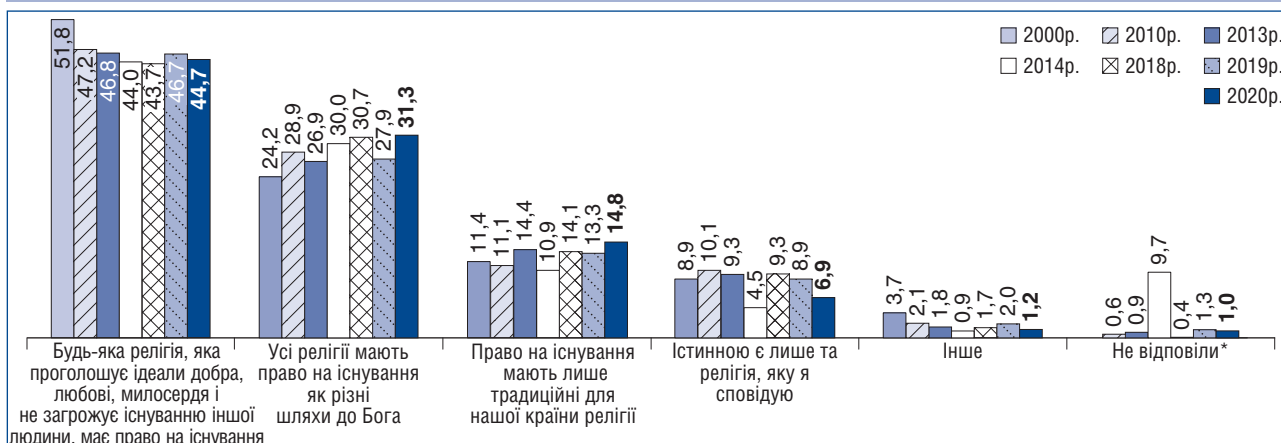
КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)

	пцу		упц (мп)		Просто православні		УГКЦ		Просто християни		Не відносять себе до жодної релігії	
	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.
Регулярно	18,0	15,7	10,8	12,5	4,2	3,3	27,7	43,5	4,4	2,2	0,4	0,3
Зрідка	37,1	36,8	35,2	31,1	29,4	21,1	45,0	38,9	16,3	24,7	5,8	3,9
Ніколи	13,5	13,3	14,6	7,0	30,0	34,7	6,8	3,6	43,8	27,5	81,7	81,5
Роблю пожертви у дні великих свят та оплачую виконання треб (обрядів)	29,2	33,9	38,5	49,1	36,3	40,7	19,9	14,0	33,8	45,5	11,7	13,6

* На діаграмі варіант відповіді "не відповіли" не наведений через незначне число респондентів, які обрали цей варіант.

Яке з наведених тверджень стосовно релігії відповідає Вашим переконанням більшою мірою?

% опитаних

* В анкеті 2000р. варіанту відповіді "не відповіли" не було.

Яке з наведених тверджень стосовно релігії відповідає Вашим переконанням більшою мірою?

% опитаних

(продовження)

		РЕГІОНИ (2020р.)											
		2000р.	2010р.	2013р.	2014р.	2018р.	2019р.	2020р.					
Будь-яка релігія, яка проголошує ідеали добра, любові, милосердя і не загрожує існуванню іншої людини, має право на існування	Захід	42,0	38,7	43,8	35,7	42,5	42,2	36,3					
	Центр	50,0	53,0	40,1	46,1	43,0	49,7	44,3					
	Південь	53,7	57,7	56,2	52,3	57,7	55,2	67,1					
	Схід	58,4	41,6	50,9	44,2	39,5	42,7	42,7					
Усі релігії мають право на існування, як різні шляхи до Бога	Захід	29,2	36,2	24,9	36,5	27,9	24,6	35,0					
	Центр	25,6	24,7	36,0	27,3	31,9	30,7	30,5					
	Південь	26,1	24,3	18,3	21,5	23,7	29,0	21,3					
	Схід	19,3	31,1	23,0	31,4	34,8	25,9	33,5					
Право на існування мають лише традиційні для нашої країни релігії	Захід	16,3	13,6	21,1	14,4	16,7	19,5	19,0					
	Центр	12,9	11,1	15,0	14,5	14,9	9,1	16,1					
	Південь	6,6	6,6	13,4	7,5	10,4	6,2	8,3					
	Схід	9,2	11,9	10,1	6,4	12,0	17,1	12,2					
Істинною є лише та релігія, яку я сповідаю	Захід	10,4	9,5	8,4	5,5	11,0	8,7	8,8					
	Центр	12,9	11,1	15,0	14,5	14,9	9,1	7,1					
	Південь	5,2	9,8	9,5	2,8	6,6	8,3	2,9					
	Схід	10,7	13,5	11,5	4,2	9,6	8,6	6,8					
Інше	Захід	2,1	1,7	1,3	0,7	1,9	0,2	1,0					
	Центр	3,8	3,7	1,2	0,4	1,0	1,2	0,8					
	Південь	5,2	9,8	9,5	2,8	6,6	8,3	0,40					
	Схід	2,4	1,3	2,3	1,2	2,8	5,3	2,4					
Не відповіли*	Захід	–	0,3	0,5	7,2	0,0	4,9	0,0					
	Центр	–	0,6	0,2	7,0	0,0	0,1	1,2					
	Південь	–	0,6	0,0	14,0	0,4	0,0	0,0					
	Схід	–	0,6	2,1	12,7	1,3	0,4	2,3					
		КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ											
		пцу		упц (мп)		Просто православні		угкц		Просто християни		Не відносять себе до жодної релігії	
		2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.
Будь-яка релігія, яка проголошує ідеали добра, любові, милосердя і не загрожує існуванню іншої людини, має право на існування		42,3	39,9	35,4	32,2	53,6	47,2	45,3	40,4	57,8	55,1	50,4	57,2
Усі релігії мають право на існування, як різні шляхи до Бога		28,3	32,2	30,7	28,9	28,6	36,3	22,9	28,0	29,8	28,1	23,8	24,5
Право на існування мають лише традиційні для нашої країни релігії		18,9	18,1	16,0	20,1	11,2	10,8	17,7	27,5	8,7	10,7	10,2	11,1
Істинною є лише та релігія, яку я сповідаю		8,7	9,0	17,0	17,6	6,1	4,0	13,5	3,6	3,1	2,8	2,7	0,7
Інше		0,8	0,0	0,9	0,4	0,4	0,2	0,5	0,5	0,0	1,1	12,1	6,2
Не відповіли		1,1	0,8	0,0	0,7	0,1	1,5	0,0	0,0	0,6	2,2	0,8	0,3

* В анкеті 2000р. варіанту відповіді "не відповіли" не було.

Чи повинні Церква, релігія бути національно орієнтованими?

% опитаних

□ Так ■ Ні ▒ Важко відповісти

	РЕГІОНИ (2020р.)				КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)						
	Захід	Центр	Південь	Схід	пцу	упц (мп)	Просто православні	угкц	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії	
Так	54,3	32,8	25,7	12,4	48,0	25,5	22,4	66,3	24,6	18,0	
Ні	20,5	34,9	40,2	60,6	26,4	48,9	46,4	14,5	49,7	43,1	
Важко відповісти	25,3	32,4	34,0	26,9	25,6	25,5	31,2	19,2	25,7	38,9	

Як Ви ставитесь до наведених релігій та релігійних течій?
 % опитаних

ПРАВОСЛАВ'Я																
	УКРАЇНА						РЕГІОНИ (2020р.)				КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)					
	2000р.	2010р.	2013р.	2018р.	2019р.	2020р.	Захід	Центр	Південь	Схід	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Позитивно	77,2	78,2	81,0	78,3	77,7	75,8	77,1	75,8	75,5	74,6	92,8	95,6	85,9	61,7	77,7	28,5
Байдуже	14,6	13,7	10,9	14,7	15,4	17,2	18,5	17,9	17,0	14,9	5,1	2,2	9,2	29,5	15,6	49,2
Негативно	1,5	1,3	0,7	1,1	1,4	1,9	1,7	0,9	0,8	4,1	0,3	0,4	1,3	4,7	0,6	6,2
Не задумувався над цим	6,0	6,5	7,4	5,8	5,4	5,0	2,7	5,3	6,2	6,1	1,9	1,8	3,7	4,1	6,2	15,1
Нічого не чув про таку релігію (течію)	0,7	0,2	0,0	0,1	0,1	0,2	0,0	0,0	0,4	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0
ГРЕКО-КАТОЛИЦИЗМ																
	УКРАЇНА						РЕГІОНИ (2020р.)				КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)					
	2000р.	2010р.	2013р.	2018р.	2019р.	2020р.	Захід	Центр	Південь	Схід	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Позитивно	31,4	34,4	35,6	41,7	43,7	42,3	74,9	36,7	34,9	24,2	51,3	39,1	33,3	99,5	43,8	10,1
Байдуже	40,7	40,9	40,1	38,7	39,4	41,5	19,4	48,4	50,2	47,4	39,3	42,3	45,8	0,0	41,0	62,1
Негативно	6,0	3,6	2,5	3,6	2,9	3,5	3,1	2,5	0,8	6,6	3,2	5,5	2,6	0,0	2,2	7,8
Не задумувався над цим	17,2	19,4	20,4	15,5	13,3	12,2	2,1	12,1	13,7	21,0	5,9	12,4	18,1	0,5	11,8	18,6
Нічого не чув про таку релігію (течію)	4,7	1,7	1,5	0,5	0,7	0,5	0,4	0,4	0,4	0,8	0,3	0,7	0,2	0,0	1,1	1,3
РИМО-КАТОЛИЦИЗМ																
	УКРАЇНА						РЕГІОНИ (2020р.)				КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)					
	2000р.	2010р.	2013р.	2018р.	2019р.	2020р.	Захід	Центр	Південь	Схід	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Позитивно	27,6	29,8	30,1	36,2	39,3	37,3	61,8	35,5	27,5	22,5	46,9	36,6	29,8	73,6	41,9	9,5
Байдуже	42,3	42,8	42,3	41,6	41,6	44,6	31,3	47,9	53,3	47,9	40,8	44,0	47,4	24,4	43,0	61,6
Негативно	6,5	4,2	2,5	4,0	3,5	3,8	3,3	2,7	1,7	6,8	4,5	5,9	2,4	0,5	1,1	7,9
Не задумувався над цим	18,4	20,9	22,4	17,0	14,8	13,5	3,3	13,2	17,1	21,5	7,7	12,8	19,7	1,6	12,9	19,6
Нічого не чув про таку релігію (течію)	5,2	2,4	2,6	1,0	0,7	0,7	0,2	0,7	0,4	1,3	0,0	0,7	0,7	0,0	1,1	1,3
ПРОТЕСТАНТИЗМ																
	УКРАЇНА						РЕГІОНИ (2020р.)				КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)					
	2000р.	2010р.	2013р.	2018р.	2019р.	2020р.	Захід	Центр	Південь	Схід	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Позитивно	13,5	17,5	16,7	19,0	22,8	17,0	27,1	18,3	8,8	9,8	19,2	15,3	15,4	31,1	18,3	5,2
Байдуже	44,5	42,9	42,7	44,7	45,3	49,7	42,7	52,7	56,7	48,7	49,6	54,0	51,6	37,8	51,1	53,8
Негативно	14,3	12,0	11,9	12,7	11,6	10,2	13,8	9,1	4,6	11,1	11,5	11,3	7,5	12,4	5,6	14,1
Не задумувався над цим	19,6	22,2	24,5	20,9	18,4	19,8	13,3	17,0	22,5	28,5	16,5	16,0	23,7	15,5	21,7	21,6
Нічого не чув про таку релігію (течію)	8,1	5,6	4,1	2,6	1,8	3,2	3,1	2,9	7,5	1,9	3,2	3,3	1,8	3,1	3,3	5,2

Як Ви ставитесь до наведених релігій та релігійних течій?

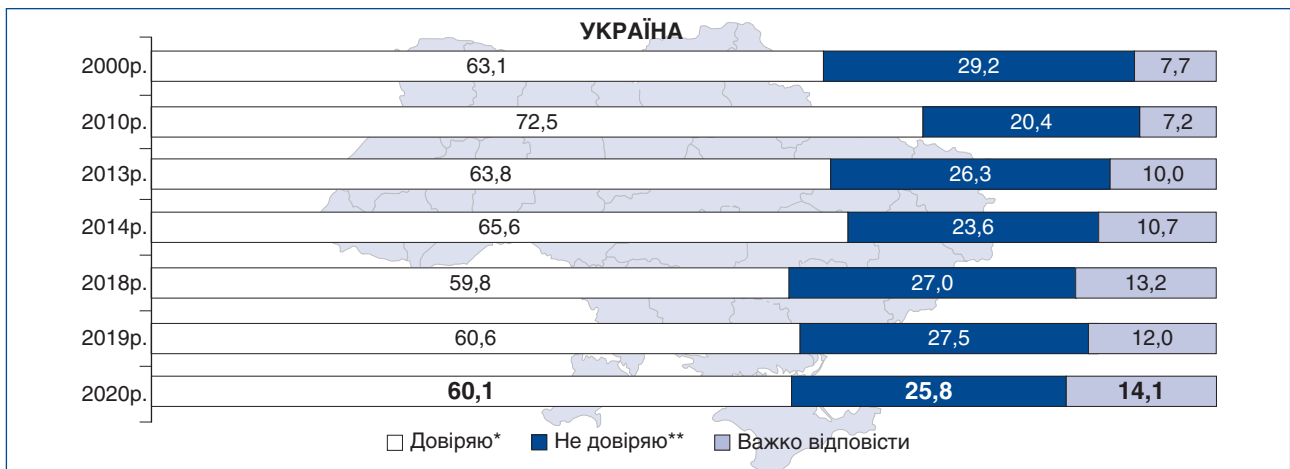
% опитаних

(продовження)

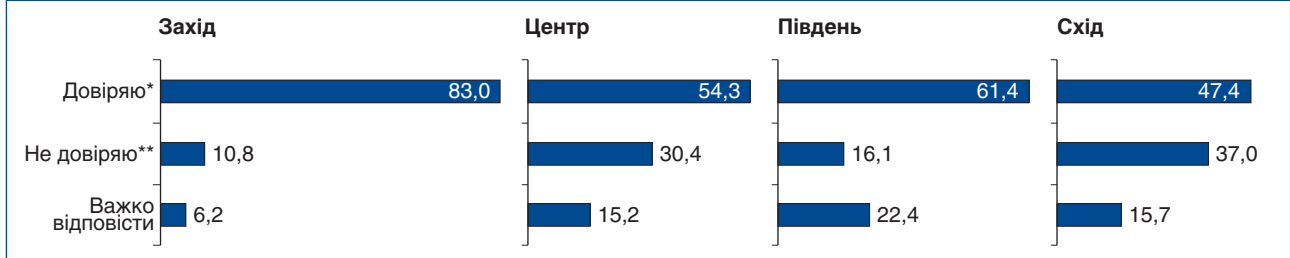
ІСЛАМ																
	УКРАЇНА						РЕГІОНИ (2020р.)				КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)					
	2000р.	2010р.	2013р.	2018р.	2019р.	2020р.	Захід	Центр	Південь	Схід	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Позитивно	14,1	16,0	13,7	14,1	17,4	12,5	16,0	14,2	6,3	9,4	12,8	13,1	11,4	14,5	16,3	5,6
Байдуже	44,4	43,8	44,9	43,5	47,1	47,1	47,3	45,4	55,0	46,0	48,8	46,0	46,4	44,0	48,9	51,1
Негативно	13,7	14,2	15,6	18,6	14,2	16,1	20,0	15,1	12,9	15,5	17,1	16,8	15,4	19,7	10,1	17,0
Не задумувався над цим	21,8	23,5	24,3	22,4	20,3	22,4	15,4	22,2	25,0	27,8	20,8	20,8	25,0	18,7	22,5	24,2
Нічого не чув про таку релігію (течію)	6,0	2,1	1,6	1,4	1,0	1,9	1,3	3,1	0,8	1,3	0,5	3,3	1,8	3,1	2,2	2,0
ІУДАЇЗМ																
	УКРАЇНА						РЕГІОНИ (2020р.)				КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)					
	2000р.	2010р.	2013р.	2018р.	2019р.	2020р.	Захід	Центр	Південь	Схід	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Позитивно	12,0	14,2	12,5	13,0	17,2	12,0	16,5	13,3	6,2	8,7	12,5	13,1	11,4	14,5	15,2	4,6
Байдуже	44,9	46,4	46,0	45,1	47,6	45,8	48,9	44,5	55,4	40,5	49,5	43,8	43,6	44,6	43,3	52,1
Негативно	12,1	10,3	11,8	13,5	10,9	13,7	15,4	13,4	10,3	13,9	14,4	13,1	15,1	14,0	7,9	15,4
Не задумувався над цим	22,4	26,3	26,8	25,5	22,3	25,4	17,1	23,6	27,2	34,5	22,4	24,1	27,4	22,3	32,0	25,2
Нічого не чув про таку релігію (течію)	8,6	2,8	2,9	2,8	2,0	3,2	2,1	5,2	0,8	2,4	1,3	5,8	2,6	4,7	1,7	2,6
СВАНГЕЛІЧНІ ТА ХАРИЗМАТИЧНІ ЦЕРКВИ*																
	УКРАЇНА						РЕГІОНИ (2020р.)				КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)					
	2000р.	2010р.	2013р.	2018р.	2019р.	2020р.	Захід	Центр	Південь	Схід	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Позитивно	3,4	11,3	9,8	13,0	16,4	11,6	17,1	13,0	5,0	7,4	10,7	10,3	11,4	14,4	15,6	3,6
Байдуже	18,0	37,7	38,2	39,9	42,3	40,1	46,5	37,0	45,8	36,4	41,1	39,6	40,1	39,7	38,5	45,6
Негативно	9,0	17,2	19,2	16,2	16,7	18,0	16,3	21,2	20,0	14,2	19,2	21,2	16,5	22,2	11,2	18,7
Не задумувався над цим	8,8	24,0	23,7	23,8	19,3	22,6	16,3	19,8	19,2	34,2	21,6	20,5	23,8	20,1	26,9	24,6
Нічого не чув про таку релігію (течію)	60,8	9,8	9,0	7,2	5,4	7,6	4,0	9,0	10,0	7,9	7,5	8,4	8,2	3,6	7,8	7,5
СХІДНІ РЕЛІГІЇ ТА ДУХОВНІ ПРАКТИКИ (БУДДИЗМ, ЙОГА ТА ІН.)																
	УКРАЇНА						РЕГІОНИ (2020р.)				КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)					
	2000р.	2010р.	2013р.	2018р.	2019р.	2020р.	Захід	Центр	Південь	Схід	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Позитивно		15,1	13,9	16,2	22,1	15,8	15,6	16,8	13,4	15,6	15,7	11,7	17,8	14,5	22,9	10,5
Байдуже		42,7	47,0	41,5	45,0	42,6	47,0	40,5	52,7	36,9	45,5	42,0	40,2	38,3	39,7	50,7
Негативно		8,4	7,6	9,9	7,4	10,7	12,9	11,7	7,5	8,7	11,4	14,2	7,9	15,5	5,6	10,5
Не задумувався над цим		28,9	27,0	28,1	22,3	26,2	21,4	22,8	24,7	36,4	24,4	26,6	28,8	28,0	28,5	23,5
Нічого не чув про таку релігію (течію)		4,9	4,6	4,3	3,2	4,7	3,1	8,3	1,7	2,4	2,9	5,5	5,3	3,6	3,4	4,9

РЕЛІГІЯ, ЦЕРКВА І СУСПІЛЬСТВО

Чи довіряєте Ви Церкві? % опитаних

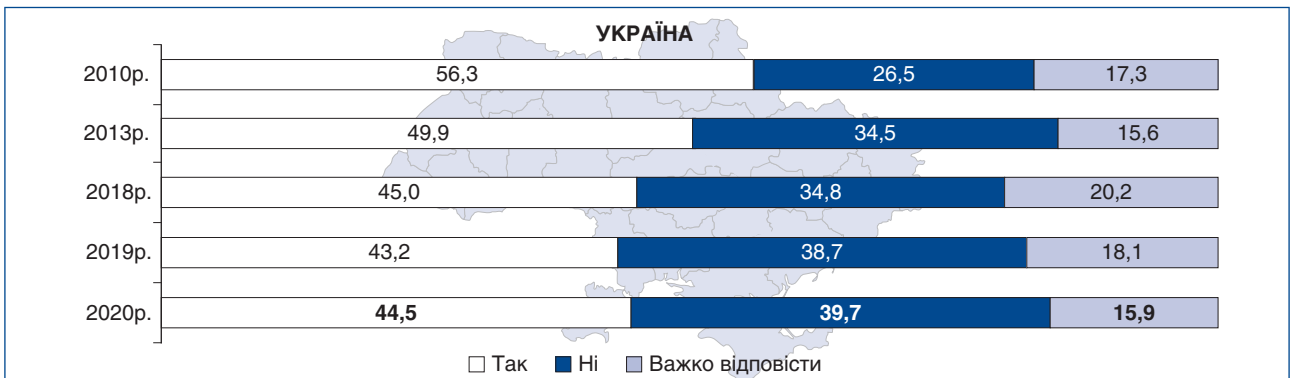
РЕГІОНИ (2020р.)

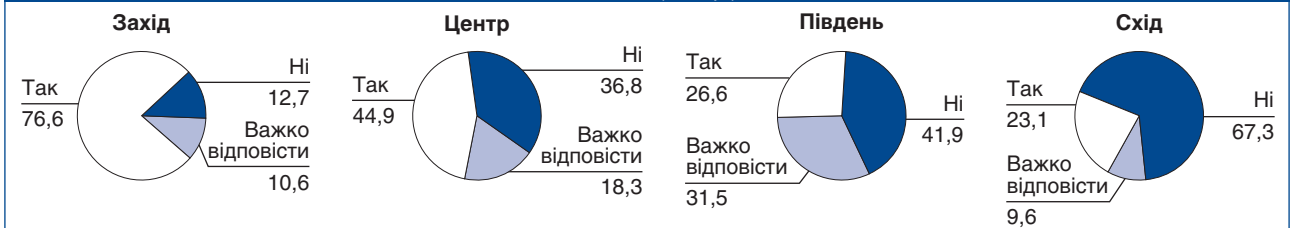
* Сума варіантів відповіді "довіряю" і "скоріше довіряю".

** Сума варіантів відповіді "не довіряю" і "скоріше не довіряю".

Чи є для Вас сьогодні Церква моральним авторитетом? % опитаних

РЕГІОНИ (2020р.)

КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ

	пцу		упц (мп)		Просто православні		угкц		Просто християни		Не відносять себе до жодної релігії	
	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.	2019р.	2020р.
Так	57,0	57,3	55,9	64,1	35,4	30,8	79,2	86,5	28,1	32,6	5,1	4,2
Ні	24,9	24,5	23,9	25,3	44,1	51,2	12,5	4,7	55,6	48,3	80,9	78,8
Важко відповісти	18,1	18,1	20,2	10,6	20,5	18,0	8,3	8,8	16,3	19,1	14,0	17,0

Чи довіряєте Ви названим нижче ієрархам церков?

% опитаних

	Довіряю*					Не довіряю**					Не знаю такого					Важко відповісти				
	2010р.	2013р.	2016р.	2019р.	2020р.	2010р.	2013р.	2016р.	2019р.	2020р.	2010р.	2013р.	2016р.	2019р.	2020р.	2010р.	2013р.	2016р.	2019р.	2020р.
Митрополиту Київському і всієї України Епіфанію	-	-	-	38,7	44,3	-	-	-	18,8	15,8	-	-	-	20,1	17,5	-	-	-	22,5	22,4
Митрополиту Київському і всієї України Онуфрію	-	-	31,6	32,4	31,9	-	-	25,7	22,1	26,0	-	-	25,2	20,9	19,5	-	-	17,5	24,6	22,6
Патріарху Київському і всієї Руси-України Філарету	41,5	42,9	42,5	28,5	29,3	17,0	15,9	19,5	25,7	25,1	17,2	19,1	21,5	19,7	18,6	24,3	22,2	16,5	26,1	27,1
Верховному Архієпископу Києво-Галицькому Святославу (Шевчуку)	-	28,1	30,2	27,5	29,3	-	13,1	17,1	15,4	16,3	-	37,1	36,7	32,3	32,6	-	21,6	16,0	24,8	21,8
Вселенському Патріарху Варфоломію	-	-	-	31,0	32,1	-	-	-	15,6	15,7	-	-	-	25,4	26,4	-	-	-	27,9	25,9
Патріарху Московському і всієї Русі Кирилу	44,4	38,2	15,3	15,8	15,0	21,6	25,3	44,6	44,7	44,7	10,1	14,5	22,8	18,3	19,8	23,9	21,9	17,4	21,3	20,5
Папі Римському Франциску	-	-	-	41,5	45,4	-	-	-	15,2	14,1	-	-	-	15,0	13,6	-	-	-	28,3	26,8

* Сума варіантів відповіді "довіряю" і "скоріше довіряю".

** Сума варіантів відповіді "не довіряю" і "скоріше не довіряю".

Чи довіряєте Ви названим нижче ієрархам церков?*

% опитаних

МИТРОПОЛИТУ КИЇВСЬКОМУ І ВСІЄЇ УКРАЇНИ ЕПІФАНІЮ										
	Регіони (2020р.)				Конфесійно-церковна належність (2020р.)					
	Захід	Центр	Південь	Схід	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Довіряю*	68,3	44,4	38,2	25,0	83,2	38,0	37,0	70,8	33,9	10,1
Не довіряю**	8,1	14,5	14,1	25,4	2,9	31,8	15,6	5,2	11,1	28,1
Не знаю такого	9,4	18,2	22,4	21,7	5,9	8,0	19,8	9,4	26,1	36,3
Важко відповісти	14,2	22,9	25,3	27,9	8,0	22,3	27,7	14,6	28,9	25,5
МИТРОПОЛИТУ КИЇВСЬКОМУ І ВСІЄЇ УКРАЇНИ ОНУФРІЮ										
	Регіони (2020р.)				Конфесійно-церковна належність (2020р.)					
	Захід	Центр	Південь	Схід	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Довіряю*	35,7	31,3	36,3	27,5	39,4	62,8	32,8	18,7	26,3	6,2
Не довіряю**	36,3	25,5	15,4	22,1	35,1	14,2	19,3	50,3	15,6	30,9
Не знаю такого	15,2	20,0	23,3	20,8	10,4	5,5	19,8	16,6	29,6	38,8
Важко відповісти	12,7	23,1	25,0	29,6	15,2	17,5	28,1	14,5	28,5	24,1
ПАТРІАРХУ КИЇВСЬКОМУ І ВСІЄЇ РУСИ-УКРАЇНИ ФІЛАРЕТУ										
	Регіони (2020р.)				Конфесійно-церковна належність (2020р.)					
	Захід	Центр	Південь	Схід	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Довіряю*	38,4	27,1	30,8	23,4	39,1	34,1	34,0	26,9	24,6	5,9
Не довіряю**	25,3	27,0	13,8	27,3	26,3	33,7	17,5	30,6	17,3	32,4
Не знаю такого	9,2	20,9	27,9	19,6	10,4	10,3	20,2	7,8	28,5	36,6
Важко відповісти	27,1	24,9	27,5	29,8	24,2	22,0	28,3	34,7	29,6	25,2
ВЕРХОВНОМУ АРХІЄПІСКОПУ КИЄВО-ГАЛИЦЬКОМУ СВЯТОСЛАВУ (ШЕВЧУКУ)										
	Регіони (2020р.)				Конфесійно-церковна належність (2020р.)					
	Захід	Центр	Південь	Схід	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Довіряю*	63,7	24,1	11,7	13,9	40,8	23,4	23,4	87,1	15,1	5,6
Не довіряю**	7,9	17,2	13,8	23,7	11,5	22,3	16,5	2,6	15,1	26,5
Не знаю такого	13,6	34,0	41,3	43,8	24,5	37,0	33,7	3,6	49,7	47,1
Важко відповісти	14,8	24,7	33,3	18,6	23,2	17,2	26,4	6,7	20,1	20,9

Чи довіряєте Ви названим нижче ієрархам церков?*

% опитаних

(продовження)

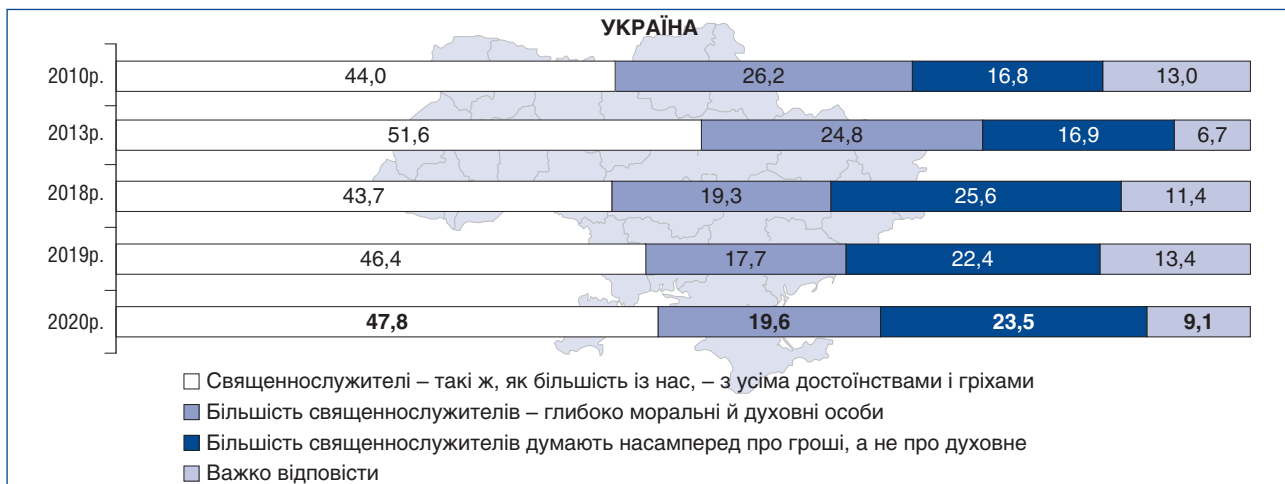
ВСЕЛЕНЬКОМУ ПАТРИАРХУ ВАРФОЛОМІЮ										
	Регіони (2020р.)				Конфесійно-церковна належність (2020р.)					
	Захід	Центр	Південь	Схід	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Довіряю*	58,5	29,3	19,9	17,7	49,9	33,9	28,6	59,8	21,2	6,6
Не довіряю**	9,6	16,3	10,4	22,6	8,8	24,5	14,5	7,2	13,4	26,9
Не знаю такого	13,4	24,8	33,2	37,4	17,6	23,7	26,6	14,4	41,9	39,3
Важко відповісти	18,6	29,6	36,5	22,3	23,7	17,9	30,3	18,6	23,5	27,2
ПАТРИАРХУ МОСКОВЬСЬКОМУ І ВСІЄЇ РУСИ КИРИЛУ										
	Регіони (2020р.)				Конфесійно-церковна належність (2020р.)					
	Захід	Центр	Південь	Схід	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Довіряю*	12,1	14,5	10,0	20,5	10,7	39,2	19,4	4,1	10,6	3,0
Не довіряю**	71,5	47,9	30,0	22,4	60,8	25,6	31,3	83,4	38,5	39,3
Не знаю такого	7,9	17,8	28,3	29,7	13,9	12,8	21,6	7,3	35,2	34,8
Важко відповісти	8,5	19,8	31,7	27,4	14,7	22,3	27,7	5,2	15,6	23,0
ПАПІ РИМСЬКОМУ ФРАНЦИСКУ										
	Регіони (2020р.)				Конфесійно-церковна належність (2020р.)					
	Захід	Центр	Південь	Схід	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Довіряю*	79,2	45,7	33,5	20,0	60,5	44,7	39,4	93,8	38,0	12,4
Не довіряю**	8,3	13,2	9,6	22,8	9,1	20,5	13,8	1,6	11,2	27,1
Не знаю такого	1,9	14,0	15,5	22,6	6,7	12,1	15,6	0,5	21,2	26,8
Важко відповісти	10,6	27,0	41,4	34,7	23,7	22,7	31,2	4,1	29,6	33,7

* Сума варіантів відповіді "довіряю" і "скоріше довіряю".

** Сума варіантів відповіді "не довіряю" і "скоріше не довіряю".

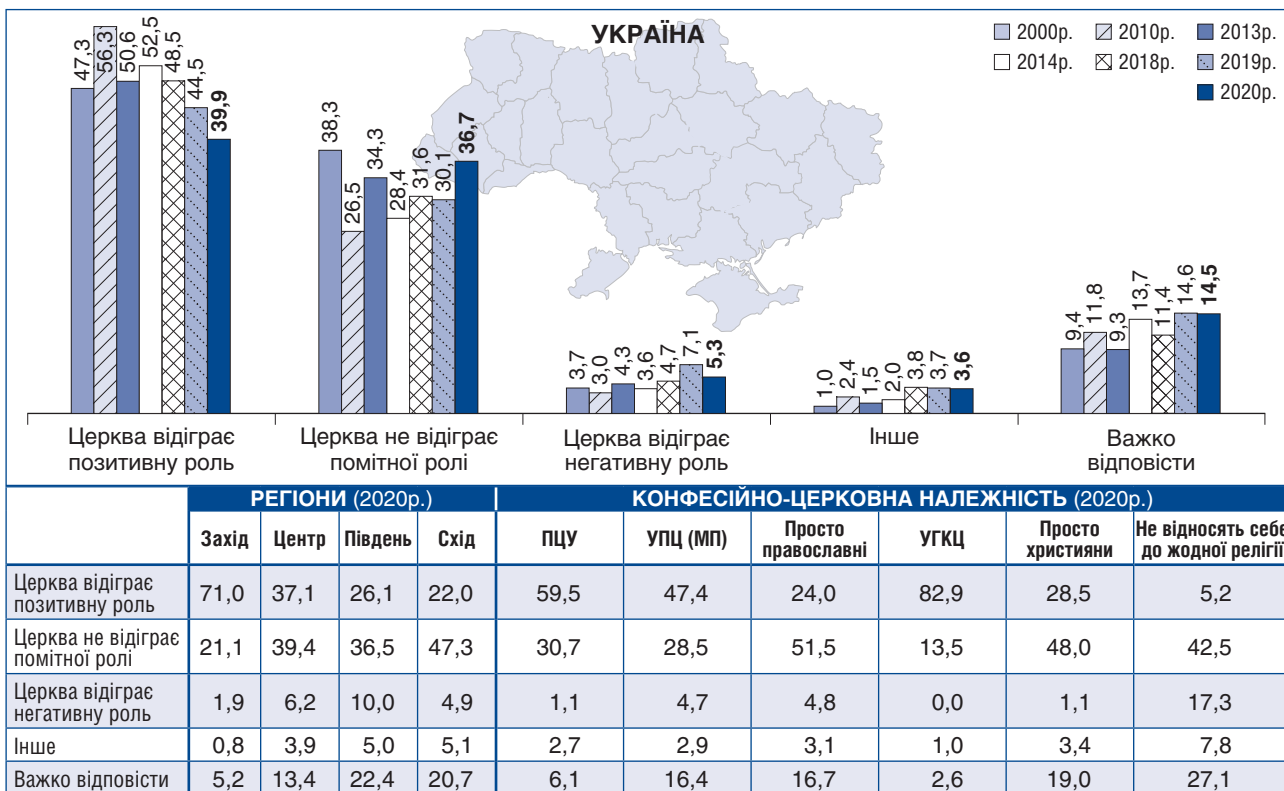
З яким твердженням стосовно священнослужителів Ви згодні більшою мірою?

% опитаних

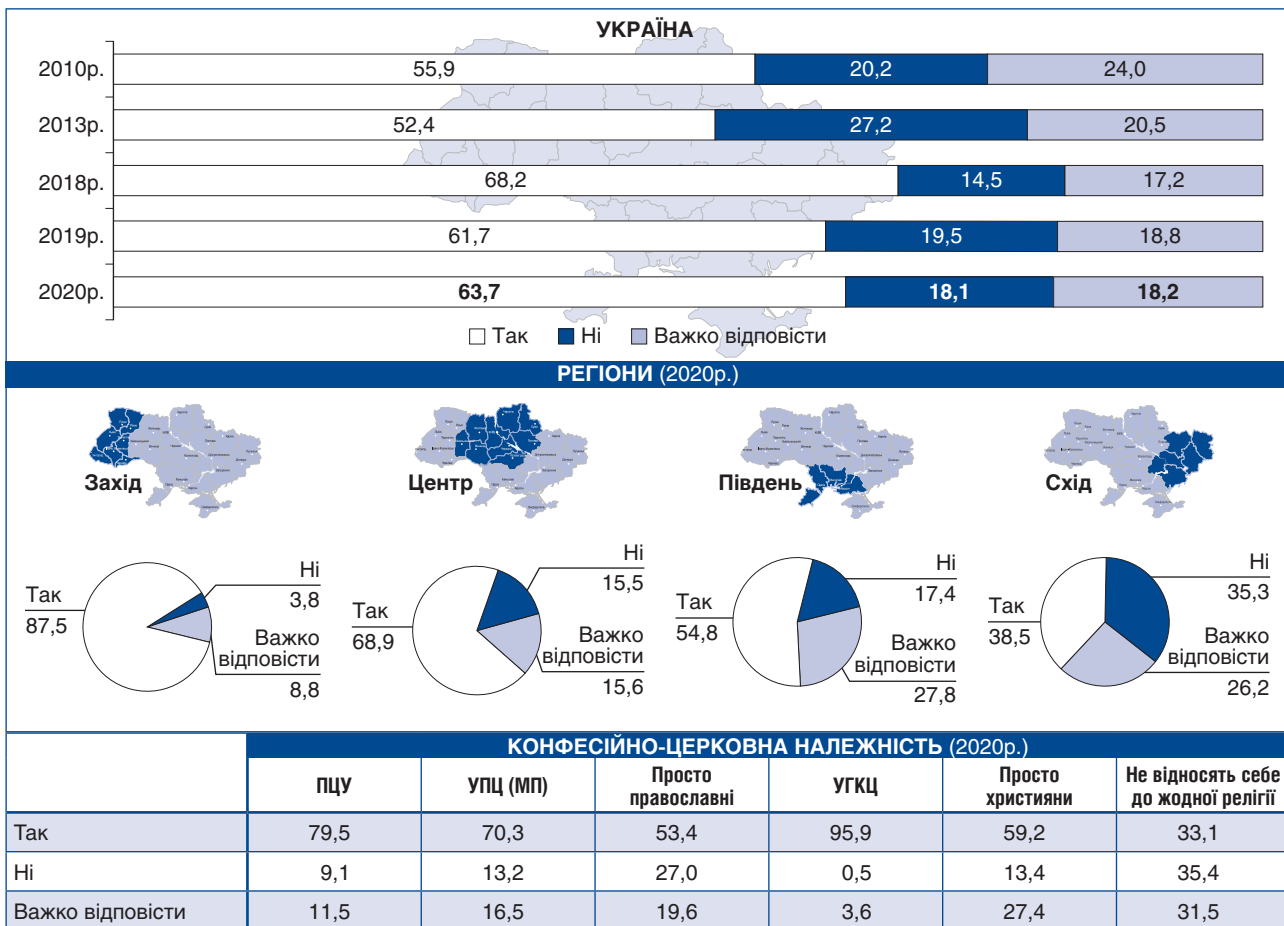

	РЕГІОНИ (2020р.)				КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)					
	Захід	Центр	Південь	Схід	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Священнослужителі такі самі, як більшість з нас – з усіма достоїнствами і гріхами	59,8	48,6	38,2	40,1	50,1	49,1	50,6	61,1	44,4	35,9
Більшість священнослужителів – глибоко моральні й духовні особи	25,2	18,7	24,5	13,7	28,5	33,0	13,0	26,4	10,6	4,2
Більшість священнослужителів думають передовсім про гроші, а не про духовне	10,0	25,9	21,2	33,3	15,2	13,6	26,6	7,8	30,0	47,1
Важко відповісти	5,0	6,8	16,2	12,8	6,1	4,4	9,7	4,7	15,0	12,7

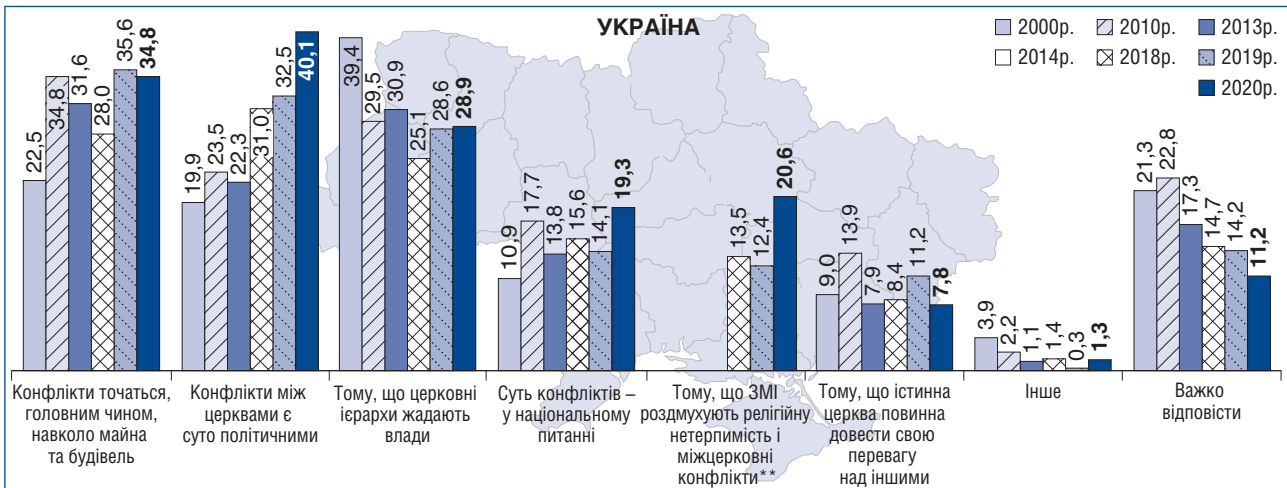
Яку роль відіграє Церква в сучасному українському суспільстві?
% опитаних

Чи потрібні українським Збройним Силам капелани (військові священники)?
% опитаних

Чому в Україні відбуваються конфлікти між вірними різних церков?*
% опитаних

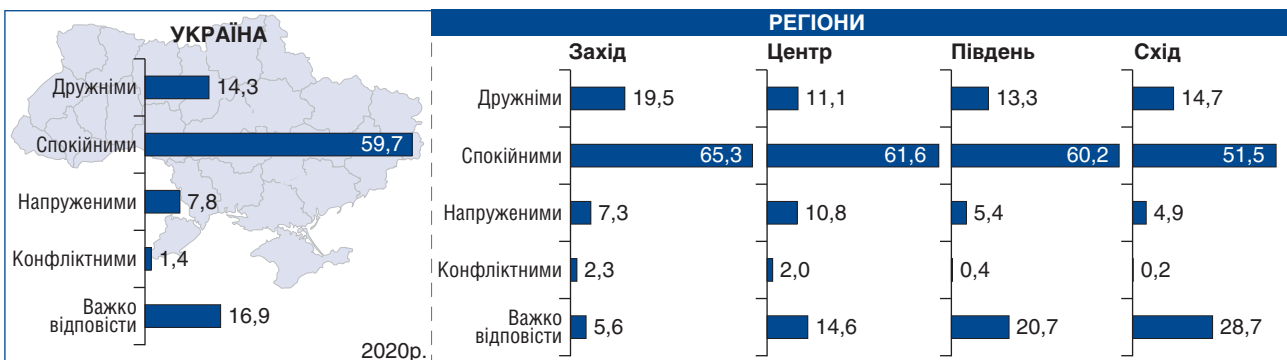

	РЕГІОНИ (2020р.)				КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)						
	Захід	Центр	Південь	Схід	пцу	упц (мп)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії	
Конфлікти точаться, головним чином, навколо майна та будівель	40,1	33,0	32,8	33,7	28,7	33,9	36,1	39,9	33,0	39,9	
Конфлікти між Церквами є суто політичними	36,9	39,7	43,3	42,2	38,0	48,4	43,1	38,9	36,9	37,3	
Тому, що церковні ієрархи жадають влади	31,3	29,1	24,6	28,4	24,3	27,7	31,0	22,8	26,3	36,6	
Суть конфліктів – у національному питанні	21,3	18,5	35,8	11,3	23,7	15,7	17,4	25,9	20,1	16,3	
Тому, що ЗМІ роздмухують релігійну нетерпимість і міжцерковні конфлікти	22,5	21,1	22,4	17,3	14,4	26,3	21,8	21,8	19,6	17,3	
Тому, що істинна Церква повинна довести свою перевагу над іншими	5,6	9,4	9,1	7,0	9,9	9,1	7,5	8,3	5,0	6,5	
Інше	3,8	1,0	0,4	0,0	1,1	0,7	0,0	8,3	1,1	0,7	
Важко відповісти	10,8	9,2	15,4	12,5	13,3	7,3	9,9	5,7	10,1	17,0	

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

** В анкетах 2000р., 2010р. 2013р. цей варіант відповіді не пропонувався.

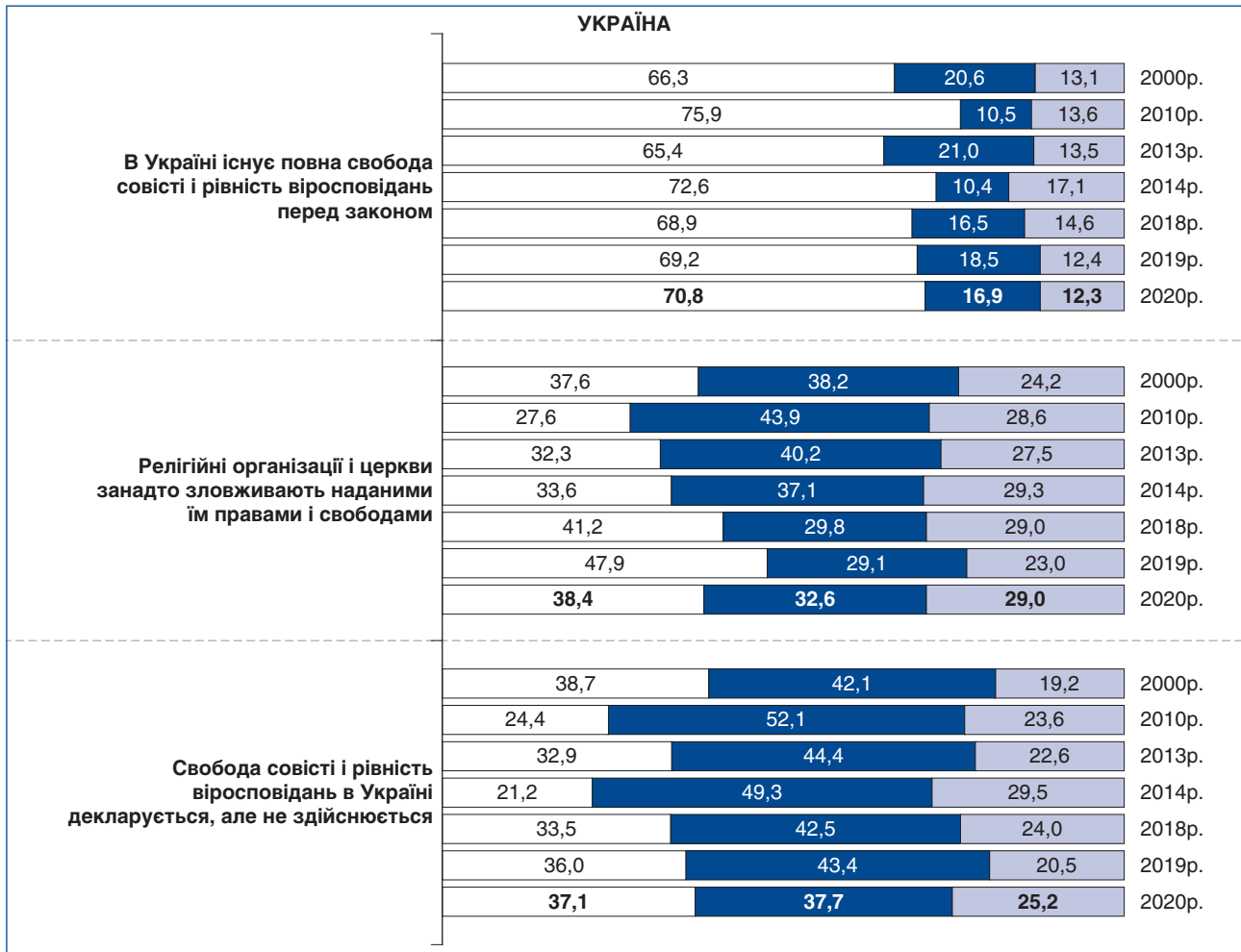
Якими є відносини між вірними різних церков і релігій у місцевості, де Ви живете?*
% опитаних

	КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ					
	пцу	упц (мп)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Дружніми	12,2	13,9	12,1	26,4	12,8	10,8
Спокійними	67,3	66,8	59,0	64,8	59,2	41,2
Напруженими	9,6	9,1	8,1	5,2	7,3	6,5
Конфліктними	1,9	2,6	1,5	1,0	0,6	0,3
Важко відповісти	9,0	7,7	19,3	2,6	20,1	41,2

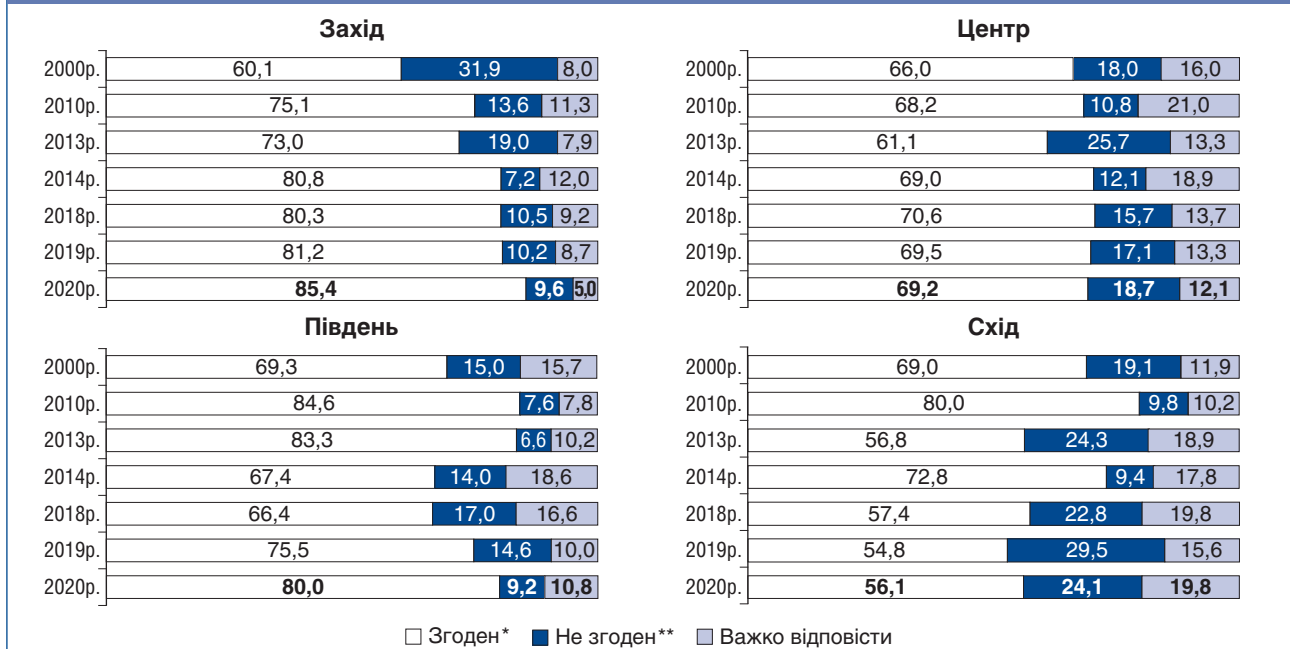
ЦЕРКВА І ДЕРЖАВА

З яким із наведених тверджень Ви згодні більшою мірою?
% опитаних

РЕГІОНИ

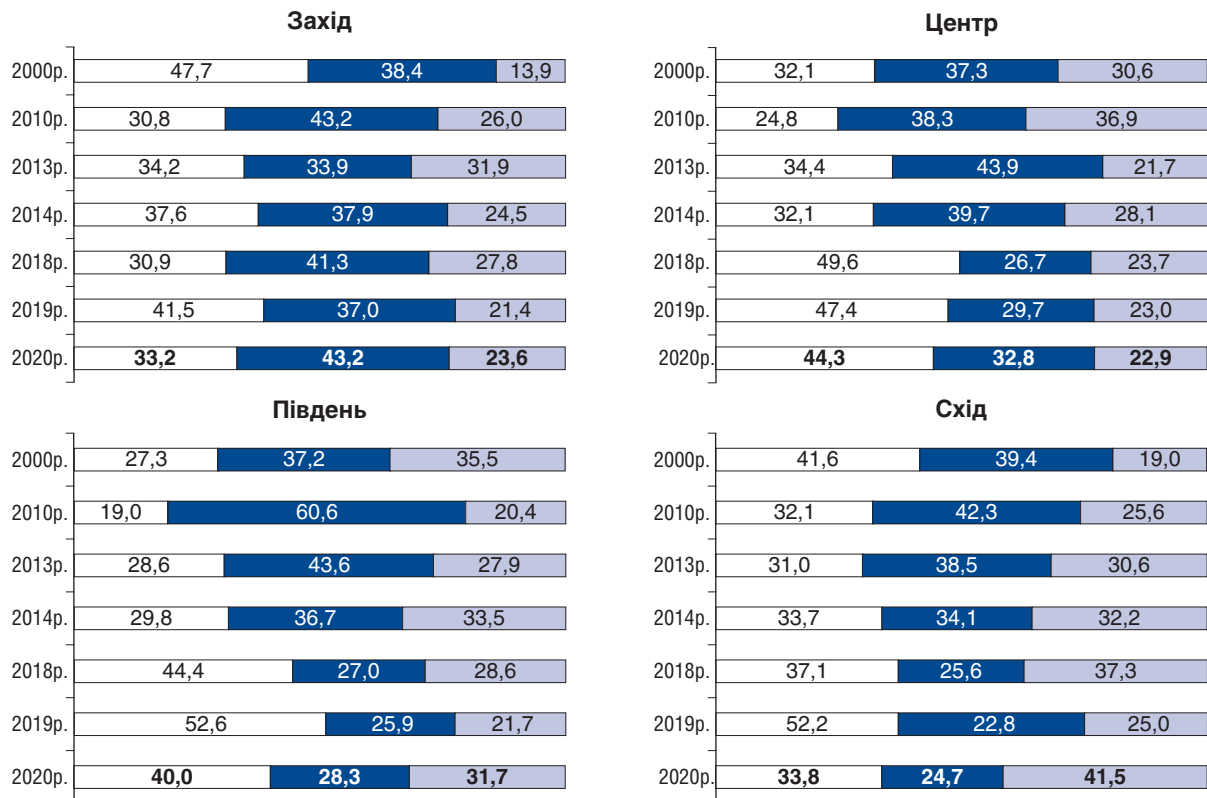
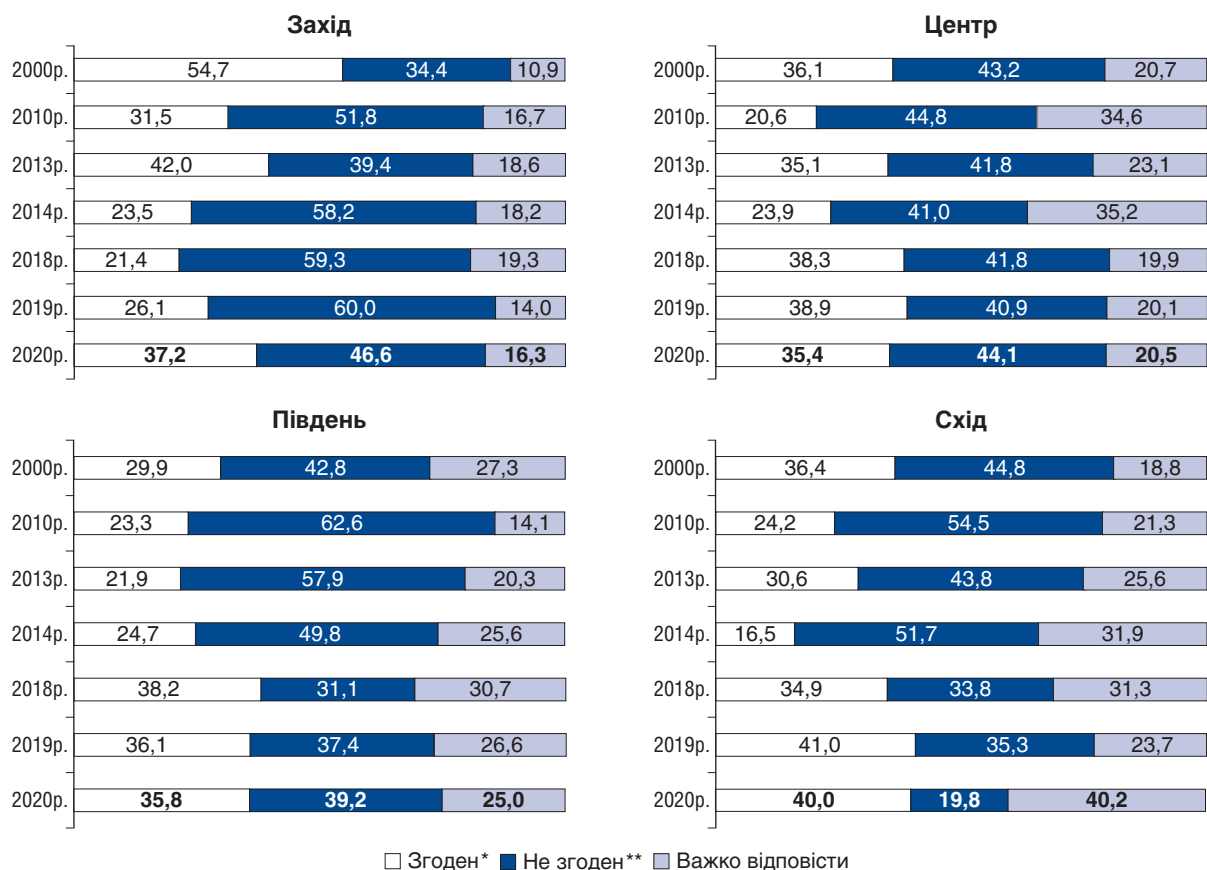
В Україні існує повна свобода совісті і рівність віросповідань перед законом

* Сума варіантів відповіді "згоден" і "скоріше згоден".
 ** Сума варіантів відповіді "не згоден" і "скоріше не згоден".

З яким із наведених тверджень Ви згодні більшою мірою?
 % опитаних

(продовження)

Релігійні організації і церкви занадто зловживають наданими їм правами і свободами

Свобода совісті і рівність віросповідань в Україні декларується, але не здійснюється

□ Згоден* ■ Не згоден** □ Важко відповісти

* Сума варіантів відповіді "згоден" і "скоріше згоден".

** Сума варіантів відповіді "не згоден" і "скоріше не згоден".

З яким із наведених тверджень Ви згодні більшою мірою?

% опитаних

(продовження)

В Україні існує повна свобода совісті і рівність віросповідань перед законом

	Конфесійно-церковна належність (2020р.)					
	пцу	упц (мп)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодного з релігійних віросповідань
Згоден*	82,4	72,6	65,1	83,0	78,3	46,7
Не згоден**	11,2	15,0	22,6	12,9	11,7	25,5
Важко відповісти	6,4	12,4	12,3	4,1	10,0	27,8

Релігійні організації і церкви занадто зловживають наданими їм правами і свободами

	Конфесійно-церковна належність (2020р.)					
	пцу	упц (мп)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодного з релігійних віросповідань
Згоден*	39,4	30,4	41,4	30,1	43,0	46,4
Не згоден**	41,2	44,3	25,8	42,0	26,8	16,3
Важко відповісти	19,4	25,3	32,8	28,0	30,2	37,3

Свобода совісті і рівність віросповідань в Україні декларується, але не здійснюється

	Конфесійно-церковна належність (2020р.)					
	пцу	упц (мп)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодного з релігійних віросповідань
Згоден*	36,0	47,1	37,2	30,4	36,3	36,3
Не згоден**	45,6	34,3	34,3	57,7	34,6	22,9
Важко відповісти	18,4	18,6	28,4	11,9	29,1	40,8

* Сума варіантів відповіді "згоден" і "скоріше згоден".

** Сума варіантів відповіді "не згоден" і "скоріше не згоден".

З якою оцінкою ставлення державної влади до Церков в Україні Ви згодні більшою мірою?

опитаних

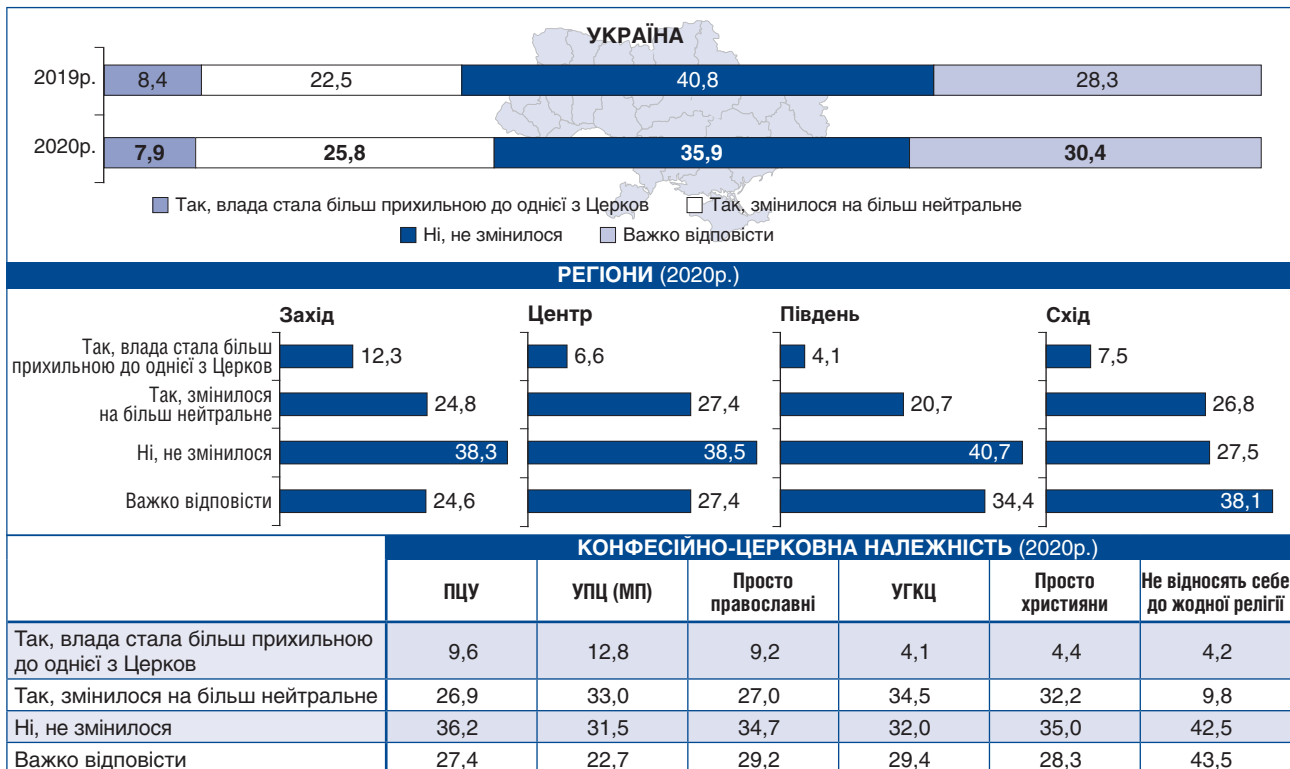

- Влада ставиться однаково до всіх релігійних організацій в Україні
- Є Церкви, до яких влада ставиться краще, ніж до інших
- Влада вивіщує одну Церкву на протипагу іншим
- Важко відповісти

	РЕГІОНИ (2020р.)				КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)					
	Захід	Центр	Південь	Схід	пцу	упц (мп)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Влада ставиться однаково до всіх релігійних організацій в Україні	25,1	22,5	18,8	14,3	26,9	23,1	17,8	17,7	20,2	12,1
Є Церкви, до яких влада ставиться краще, ніж до інших	29,4	24,3	12,5	14,7	24,3	27,8	18,7	35,9	18,5	10,8
Влада вивіщує одну Церкву на протипагу іншим	6,7	18,2	17,1	21,8	11,7	21,2	19,3	6,3	12,9	23,3
Важко відповісти	38,8	35,0	51,7	49,2	37,1	27,8	44,2	40,1	48,3	53,8

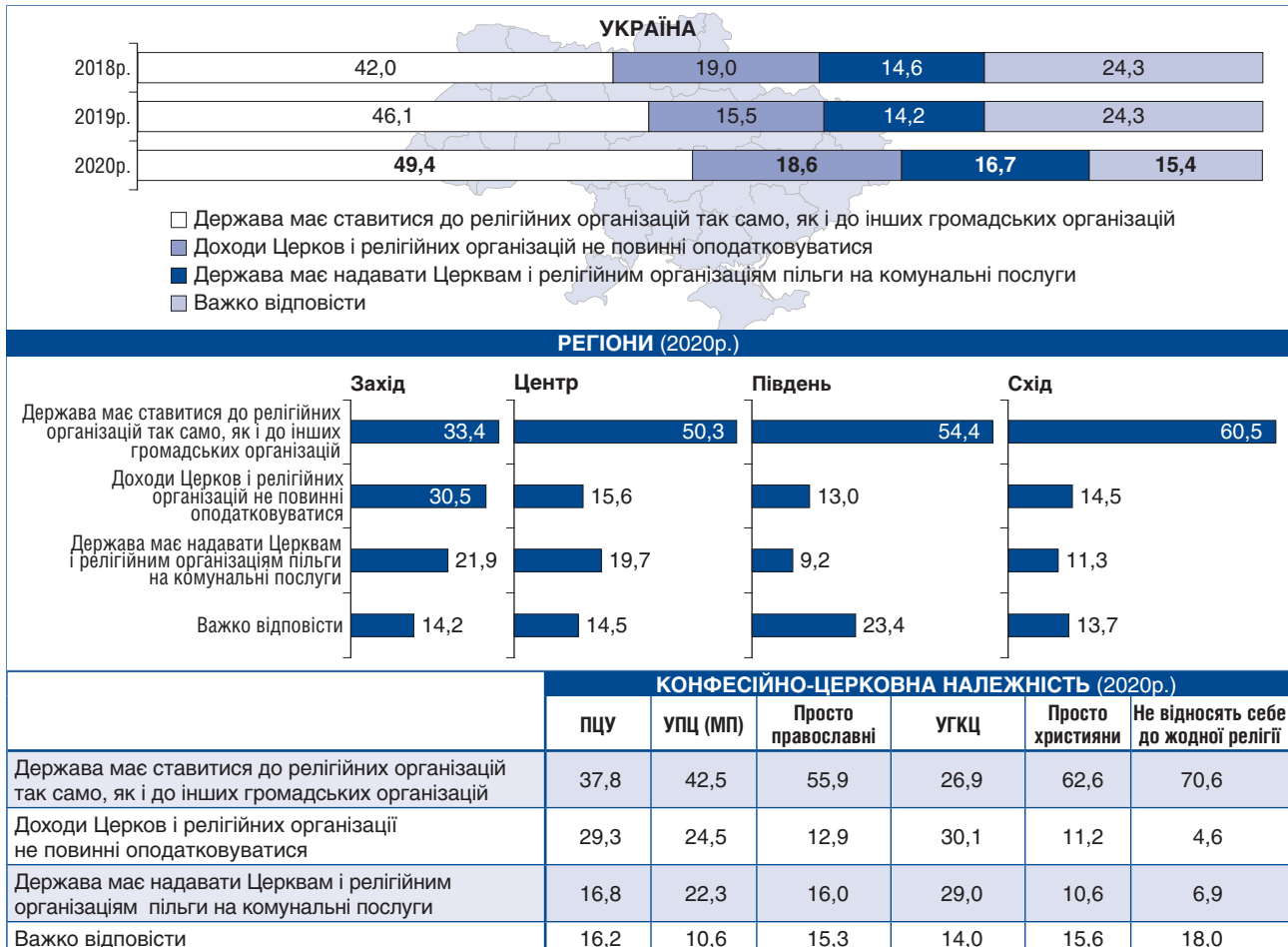
Чи змінилося ставлення влади до Церков в Україні після виборів 2019р.?

% опитаних

З яким із наведених тверджень Ви згодні найбільшою мірою?

% опитаних

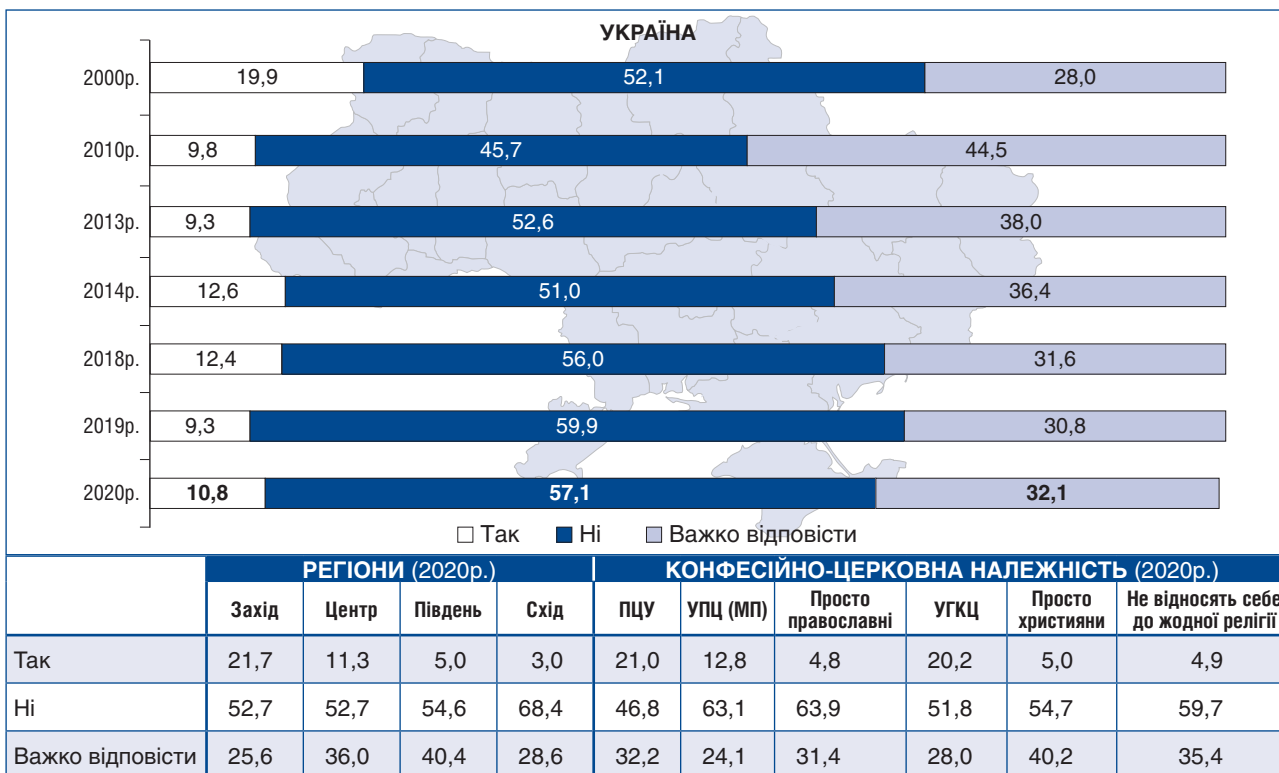

Ви згодні чи не згодні з кожним із наступних суджень?
% опитаних

	УКРАЇНА	РЕГІОНИ				КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ					
		Захід	Центр	Південь	Схід	ПЦУ	УПЦ (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Держава повинна бути рівновіддаленою від кожної з Церков											
Згоден	76,3	80,6	71,9	86,3	74,6	75,7	82,8	74,5	75,1	83,2	71,0
Не згоден	10,1	8,8	13,8	1,7	9,6	13,9	6,6	12,3	9,8	7,8	6,5
Важко відповісти	13,6	10,6	14,3	12,1	15,8	10,4	10,6	13,2	15,0	8,9	22,5
Держава повинна підтримувати ті Церкви, які зміцнюють обороноздатність країни і протистоять агресору											
Згоден	41,7	57,2	45,9	42,5	21,5	56,3	31,0	38,7	68,6	34,6	28,8
Не згоден	27,5	25,3	27,7	20,4	32,2	22,9	35,8	30,1	18,6	26,3	27,8
Важко відповісти	30,8	17,5	26,4	37,1	46,3	20,8	33,2	31,2	12,9	39,1	43,5
Українська Церква має залишатися частиною Московського патріархату											
Згоден	16,0	7,1	13,7	15,0	27,7	4,3	57,7	15,2	1,6	12,8	10,5
Не згоден	52,8	76,5	63,1	36,7	23,5	79,2	18,6	44,6	95,3	50,3	39,2
Важко відповісти	31,3	16,5	23,3	48,3	48,8	16,5	23,7	40,2	3,1	36,9	50,3
Українська Церква як одна з найбільших православних Церков має право на автокефалію											
Згоден	44,1	71,8	47,9	27,9	21,1	68,0	28,9	39,6	82,5	35,2	19,6
Не згоден	15,0	3,8	17,9	16,3	20,2	9,9	34,4	15,8	2,6	16,2	13,4
Важко відповісти	40,9	24,4	34,2	55,8	58,7	22,1	36,6	44,7	14,9	48,6	67,0

2020р.

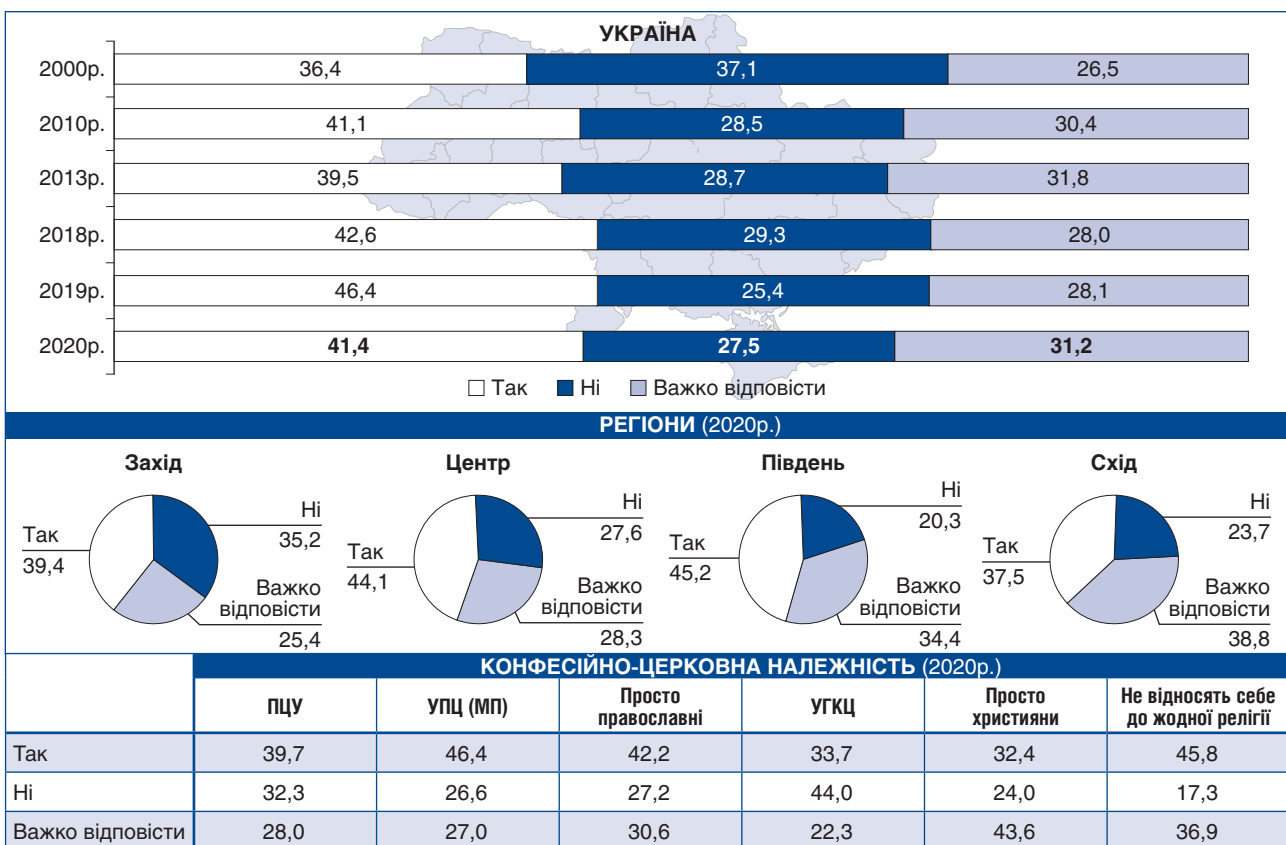
У деяких країнах світу, в т.ч. європейських (Велика Британія, Греція та ін.), існують державні церкви. Вони користуються підтримкою держави, мають певні переваги, порівняно з іншими релігійними організаціями; громадяни цих держав, як правило, сплачують церковний податок, що йде на утримання державної церкви. Чи була б така практика доцільною в Україні?
% опитаних

Якщо Ви не згодні із запровадженням інституту державної церкви в Україні, то чому?
% не згодних із запровадженням інституту державної церкви

	УКРАЇНА						РЕГІОНИ (2020р.)			
	2000р.	2010р.	2013р.	2018р.	2019р.	2020р.	Захід	Центр	Південь	Схід
Це суперечить праву на свободу совісті і призведе до дискримінації віруючих інших церков	49,4	50,3	47,4	42,6	43,4	39,2	32,3	47,4	39,4	34,8
Україна історично є багатоконфесійною країною, і надання пріоритету будь-якій церкві викличе лише додаткову напруженість у міжцерковних та церковно-державних відносинах	29,6	31,5	38,3	38,3	40,5	41,8	55,5	33,2	40,9	42,3
Інше	12,8	8,3	6,1	8,7	7,2	11,5	5,9	8,8	15,2	17,1
Важко відповісти	8,2	9,8	8,3	10,4	9,0	7,4	6,3	10,6	4,5	5,8

Чи згодні Ви з тим, що відокремлення Церкви від держави і школи від церкви є необхідною передумовою демократичності держави і забезпечення права особи на свободу совісті?
% опитаних

З яким із наведених тверджень стосовно вивчення релігії Ви згодні більшою мірою?
% опитаних

	УКРАЇНА					РЕГІОНИ (2020р.)			
	2010р.	2013р.	2018р.	2019р.	2020р.	Захід	Центр	Південь	Схід
Релігія не повинна викладатися в загальноосвітніх школах, для цього існують церковні недільні школи	31,0	36,5	43,0	46,2	44,8	27,6	46,6	45,8	57,3
Основи релігійних вчень можуть викладатися у школах лише факультативно, за вибором учнів та/або їх батьків	38,4	38,0	31,5	30,5	34,9	41,1	35,1	32,9	29,9
Вивчення релігії має стати обов'язковим предметом в українських школах	20,6	17,5	15,4	13,1	13,6	26,1	11,6	7,9	8,1
Важко відповісти	10,1	8,1	10,1	10,2	6,6	5,2	6,8	13,3	4,7

З яким із наведених тверджень стосовно вивчення релігії Ви згодні більшою мірою?

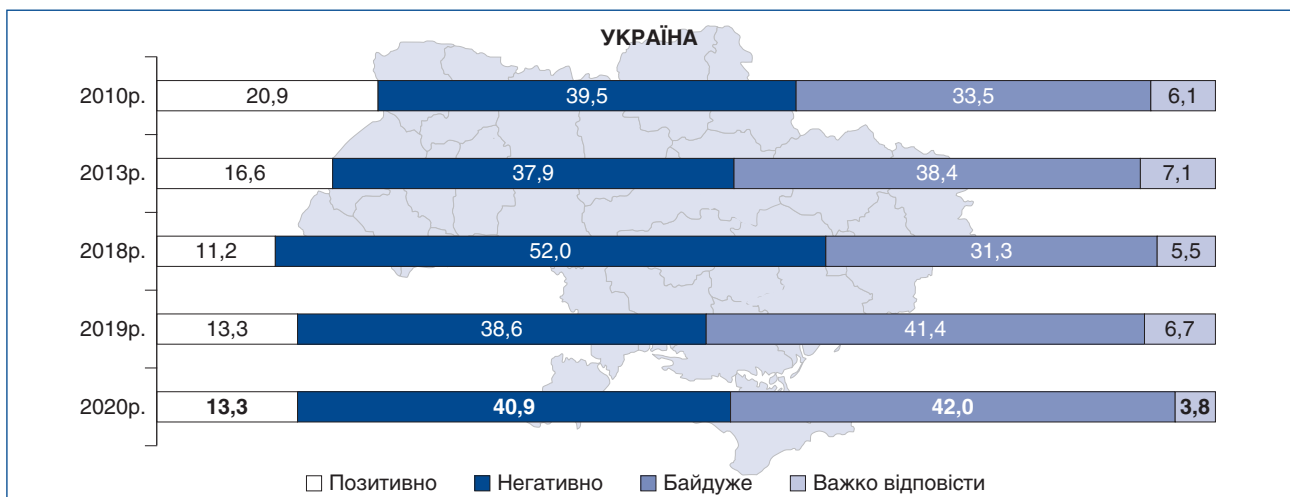
% опитаних

(продовження)

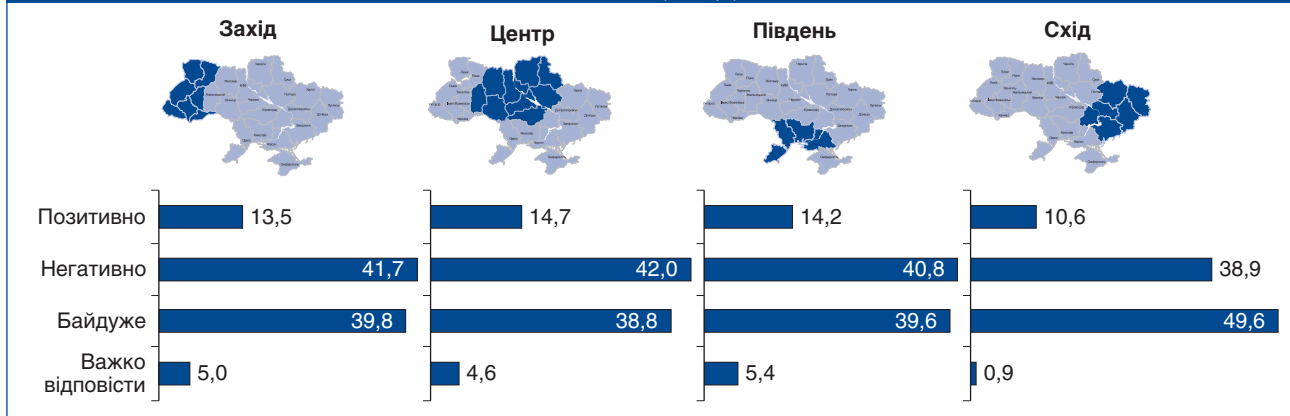
	КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)					
	пцу	упц (мп)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Релігія не повинна викладатися в загальноосвітніх школах, для цього існують церковні недільні школи	26,9	37,2	57,4	20,7	50,3	65,9
Основи релігійних вчень можуть викладатися у школах лише факультативно, за вибором учнів та/або їх батьків	46,9	42,0	31,6	32,6	36,3	19,0
Вивчення релігії має стати обов'язковим предметом в українських школах	20,5	17,5	5,0	40,4	6,1	2,3
Важко відповісти	5,6	3,3	6,1	6,2	7,3	12,8

Деякі державні діячі України публічно, в т.ч. у присутності ЗМІ, демонструють свою релігійну поведінку. Як Ви до цього ставитеся?

% опитаних

РЕГІОНИ (2020р.)

	КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)					
	пцу	упц (мп)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Позитивно	17,3	20,1	12,8	15,0	7,3	2,9
Негативно	38,4	41,4	49,5	31,1	32,4	44,4
Байдуже	40,3	34,8	35,9	48,2	57,5	49,7
Важко відповісти	4,0	3,7	1,8	5,7	2,8	2,9

ЦЕРКВА, СУСПІЛЬСТВО І ВЛАДА

Оцінюючи роль релігії в житті суспільства, чи згодні Ви з наведеними твердженнями?
% опитаних

	Згоден*						Не згоден**						Не маю уявлення								
	2000р.	2010р.	2013р.	2014р.	2018р.	2019р.	2020р.	2000р.	2010р.	2013р.	2014р.	2018р.	2019р.	2020р.	2000р.	2010р.	2013р.	2014р.	2018р.	2019р.	2020р.
Релігійні діячі повинні ставати на захист найбільш вразливих прошарків громадян у разі прийняття владою рішень, які знижують життєвий рівень населення	87,1	78,3	83,5	78,1	74,1	71,0	78,4	5,7	9,8	7,4	8,6	12,2	13,7	10,3	7,2	11,9	9,2	13,3	13,7	15,3	11,3
Релігія підвищує моральність і духовність людей	78,3	78,5	77,0	78,5	71,2	67,4	68,4	10,4	8,8	11,0	9,2	13,7	18,3	17,6	16,8	12,7	12,1	12,4	15,2	14,3	14,0
Релігія є одним із важливих засобів відродження національної самосвідомості і культури	63,6	70,8	64,4	69,1	63,7	58,3	58,6	17,0	12,7	16,3	13,2	16,5	21,2	21,7	19,4	16,5	19,3	17,7	19,7	20,4	19,7
Релігія є одним з чинників демократичного суспільства	46,0	55,8	54,4	55,4	52,4	51,3	52,2	28,6	22,7	21,9	21,2	27,2	25,6	27,0	25,4	21,5	23,7	23,3	20,5	23,1	20,8
Деякі іноземні держави втручаються в релігійне життя в Україні, намагаючись просувати свої інтереси***	-	-	-	-	-	-	47,1	-	-	-	-	-	-	24,1	-	-	-	-	-	-	28,7
Релігія є елементом політичного життя	47,7	42,4	39,8	34,0	44,4	48,0	46,0	30,1	38,6	35,7	42,8	35,0	30,7	34,0	22,2	19,0	24,5	23,2	20,6	21,3	19,9
Релігійні організації беруть слабку участь у соціальній роботі: допомога нужденним, інвалідам, хворим, літнім тощо	51,7	36,4	40,4	38,8	41,7	43,1	44,6	29,7	39,9	34,5	35,7	33,9	32,0	34,1	18,6	23,7	25,1	25,5	24,4	24,9	21,2
Релігійні діячі стоять осторонь таких соціальних проблем сучасності, як запобігання вагітності, аборт, СНІД, сексуальне виховання тощо	36,0	26,4	31,6	32,2	32,7	34,2	36,1	44,1	53,0	47,4	43,4	42,7	42,7	42,7	19,9	20,6	21,0	24,4	24,7	23,1	21,2
Релігія є мало пристосованою до потреб сучасної людини	31,3	21,1	28,7	21,3	29,5	32,1	33,8	47,0	58,4	49,4	57,4	49,6	46,1	44,3	21,7	20,5	21,9	21,3	20,8	21,8	21,9
Релігія не впливає на життя суспільства	29,6	22,5	28,3	22,1	24,5	23,6	31,0	60,0	66,6	62,2	65,4	63,7	62,5	56,1	10,4	10,9	9,5	12,5	11,8	13,8	12,9
Релігія робить людей неактивними, байдужими до того, що відбувається у суспільстві	13,4	12,5	15,2	13,8	16,9	20,6	19,7	69,8	71,8	70,2	70,0	67,2	62,7	65,1	16,8	15,7	14,5	16,1	15,9	16,7	15,2
Релігія шкідлива, оскільки роз'єднує людей на різні конфесії	14,7	12,5	15,2	12,7	16,3	21,2	21,1	67,3	71,5	68,4	72,1	65,7	60,9	62,2	18,0	16,0	16,5	15,2	18,0	18,0	16,8
Політична позиція керівництва церкви чи релігійної організації має вирішальне значення для мене при прийнятті рішення, відвідувати цю церкву, чи ні***	-	-	-	-	-	-	15,5	-	-	-	-	-	-	62,1	-	-	-	-	-	-	22,3
Релігія відмирає і в майбутньому зникне зовсім	7,7	8,5	11,7	7,7	11,3	12,6	15,4	75,9	73,6	69,8	73,9	68,1	64,9	64,6	16,4	17,9	18,5	18,4	20,7	22,5	20,0
РЕГІОНИ (2020р.)																					
	Захід					Центр					Південь					Схід					
Релігійні діячі повинні ставати на захист найбільш вразливих прошарків громадян у разі прийняття владою рішень, які знижують життєвий рівень населення																					
Згоден*	86,4					72,3					82,5					78,2					
Не згоден**	7,7					12,5					7,1					11,1					
Не маю уявлення	5,8					15,2					10,4					10,7					
Релігія підвищує моральність і духовність людей																					
Згоден*	88,5					64,9					60,6					58,8					
Не згоден**	6,9					22,2					19,1					20					
Не маю уявлення	4,6					12,9					20,3					21,3					
Релігія є одним із важливих засобів відродження національної самосвідомості і культури																					
Згоден*	80,4					59,3					45,0					43,9					
Не згоден**	9,8					25,1					29,2					24,1					
Не маю уявлення	9,8					15,6					25,8					32,0					

* Сума варіантів відповіді "згоден" і "скоріше згоден".

** Сума варіантів відповіді "не згоден" і "скоріше не згоден".

*** В анкетях 2000р., 2010р. 2013р., 2014р., 2018р., 2019р. цей варіант відповіді не пропонувався.

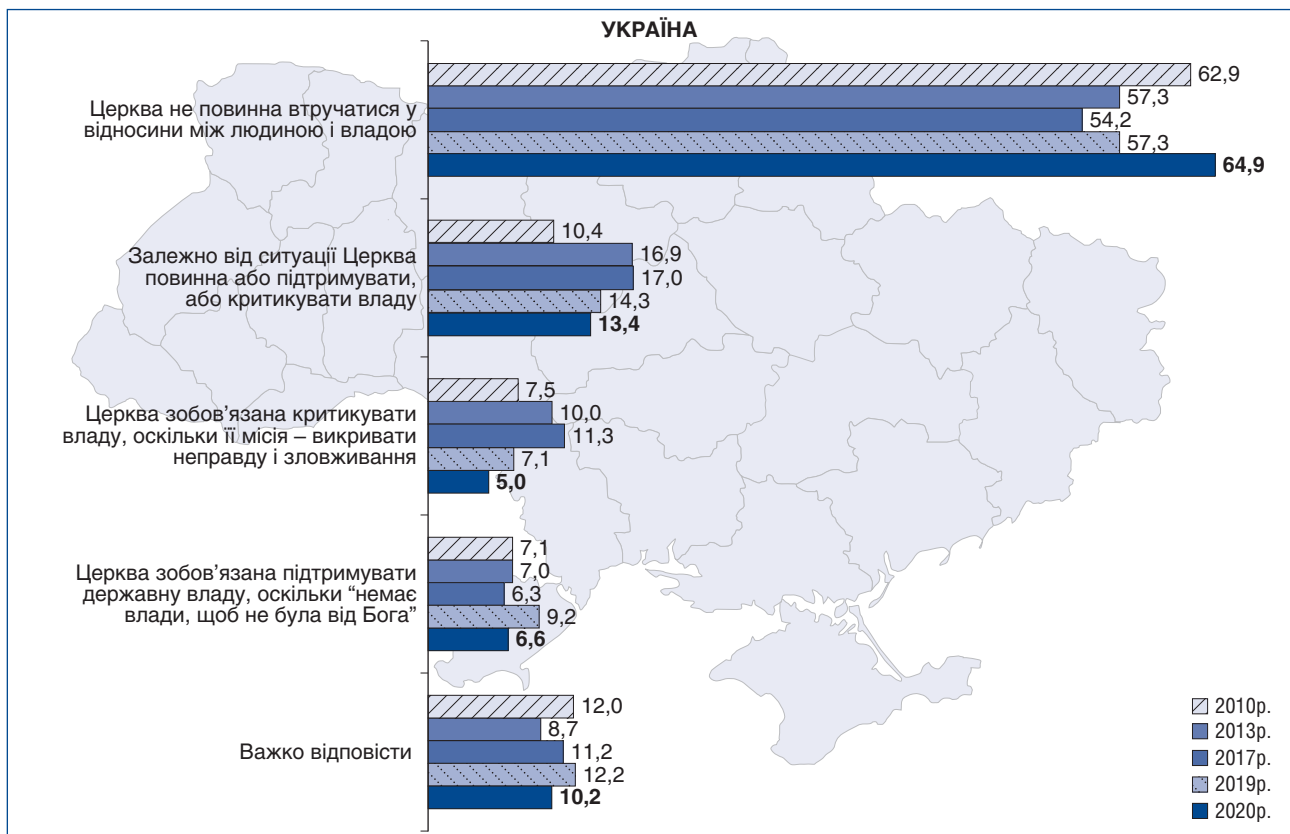
Оцінюючи роль релігії в житті суспільства, чи згодні Ви з наведеними твердженнями? % опитаних (продовження)				
РЕГІОНИ (2020р.)				
	Захід	Центр	Південь	Схід
Деякі іноземні держави втручаються в релігійне життя в Україні, намагаючись просувати свої інтереси				
Згоден*	41,9	46,7	45,8	53,1
Не згоден**	31,3	23,3	11,7	24,5
Не маю уявлення	26,9	29,9	42,5	22,4
Релігія є одним з чинників демократичного суспільства				
Згоден*	70,4	49,3	42,9	44,3
Не згоден**	16,3	31,8	33,8	26,7
Не маю уявлення	13,4	18,9	23,3	29,0
Релігія є елементом політичного життя				
Згоден*	44,7	51,8	42,1	40,9
Не згоден**	39,2	29,3	35,4	35,8
Не маю уявлення	16,1	19,0	22,5	23,4
Релігійні організації беруть слабку участь у соціальній роботі: допомога нужденним, інвалідам, хворим, літнім тощо				
Згоден*	37,4	42,3	52,9	51,0
Не згоден**	43,6	34,5	21,7	30,7
Не маю уявлення	19,0	23,3	25,4	18,3
Релігійні діячі стоять осторонь таких соціальних проблем сучасності, як запобігання вагітності, аборт, СНІД, сексуальне виховання тощо				
Згоден*	24,2	37,6	38,8	43,5
Не згоден**	55,8	38,0	36,3	40,5
Не маю уявлення	20,0	24,4	25,0	16,0
Релігія є мало пристосованою до потреб сучасної людини				
Згоден*	22,9	40,6	38,8	31,3
Не згоден**	61,5	39,2	30,8	42,3
Не маю уявлення	15,6	20,1	30,4	26,4
Релігія не впливає на життя суспільства				
Згоден*	19,2	37,3	40,4	28,3
Не згоден**	74,7	51,1	40,4	53,8
Не маю уявлення	6,1	11,6	19,2	17,9
Релігія робить людей неактивними, байдужими до того, що відбувається у суспільстві				
Згоден*	10,8	20,2	20,8	26,6
Не згоден**	82,9	64,0	50,8	57,1
Не маю уявлення	6,3	15,9	28,3	16,4
Релігія шкідлива, оскільки роз'єднує людей на різні конфесії				
Згоден*	8,3	26,3	21,3	25,0
Не згоден**	84,0	59,8	40,4	55,7
Не маю уявлення	7,7	13,9	38,3	19,2
Релігія відмирає і в майбутньому зникне зовсім				
Згоден*	8,1	18,9	18,3	15,6
Не згоден**	80,2	63,8	52,5	57,1
Не маю уявлення	11,7	17,3	29,2	27,3
Політична позиція керівництва церкви чи релігійної організації має вирішальне значення для мене при прийнятті рішення, відвідувати цю церкву, чи ні				
Згоден*	14,8	18,2	12,1	13,9
Не згоден**	69,1	58,6	65,0	59,5
Не маю уявлення	16,1	23,1	22,9	26,6
Деякі іноземні держави втручаються в релігійне життя в Україні, намагаючись просувати свої інтереси				
Згоден*	41,9	46,7	45,8	53,1
Не згоден**	31,3	23,3	11,7	24,5
Не маю уявлення	26,9	29,9	42,5	22,4

* Сума варіантів відповіді "згоден" і "скоріше згоден".

** Сума варіантів відповіді "не згоден" і "скоріше не згоден".

Чи впливає на Ваші політичні переконання позиція релігійної організації, до якої Ви себе відносите?
 % опитаних

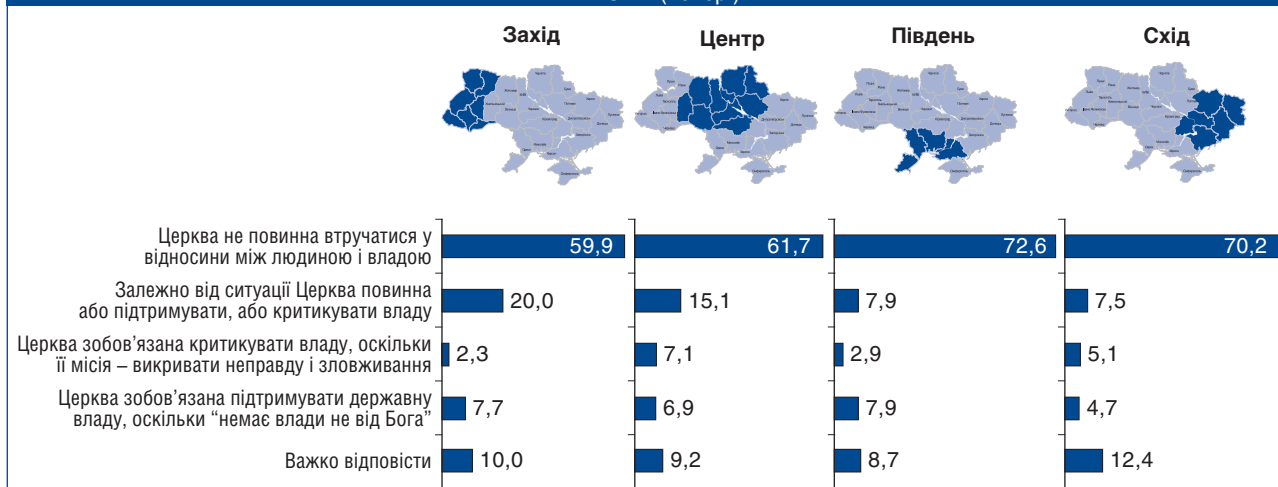
	2000р.	2010р.	2013р.	2014р.	2018р.	2020р.
Я сам формую свої політичні погляди	25,1	30,4	33,3	38,6	28,3	30,4
На мої політичні переконання найбільше впливають телебачення, преса тощо	7,8	13,1	11,7	12,7	10,2	8,3
На мої політичні переконання зовсім не впливає позиція моєї релігійної організації	11,9	11,5	9,3	10,9	9,7	8,0
Політичні питання не порушуються та не обговорюються в моїй релігійній організації	5,3	8,5	7,3	6,0	10,1	7,7
На мій політичний вибір частково впливає позиція моєї релігійної організації	2,8	3,7	2,4	3,2	3,3	3,3
Так, я дослухаюся до тих політичних думок та ідей, що пропагуються в моїй релігійній організації	4,5	3,1	4,1	3,4	3,9	2,5
Інше	1,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1
Важко відповісти	4,3	3,2	3,1	9,1	4,0	1,9
КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)						
	пцу	упц (МП)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Так, я прислухаюся до тих політичних думок та ідей, що пропагуються в моїй релігійній організації	2,9	4,4	1,5	1,6	0,0	0,7
На мій політичний вибір частково впливає позиція моєї релігійної організації	4,5	3,6	0,6	12,4	0,6	0,0
На мої політичні переконання зовсім не впливає позиція моєї релігійної організації	15,2	10,6	5,7	8,3	5,0	2,3
Політичні питання не порушуються та не обговорюються в моїй релігійній організації	12,8	9,5	2,9	26,9	1,7	0,3
Я сам формую свої політичні погляди	32,3	34,3	35,2	32,1	31,3	12,1
На мої політичні переконання найбільше впливають телебачення, преса тощо	9,1	8,4	10,3	12,4	5,6	2,3
Інше	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0
Важко відповісти	1,3	2,2	2,0	1,0	2,2	0,3

З яким твердженням Ви згодні більшою мірою?
 % опитаних

З яким твердженням Ви згодні більшою мірою?
% опитаних

(продовження)

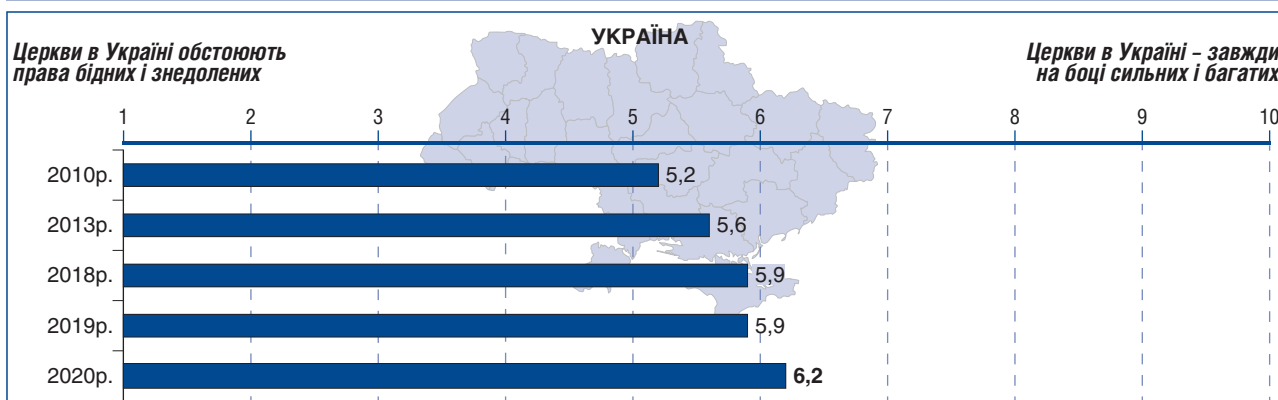
РЕГІОНИ (2020р.)

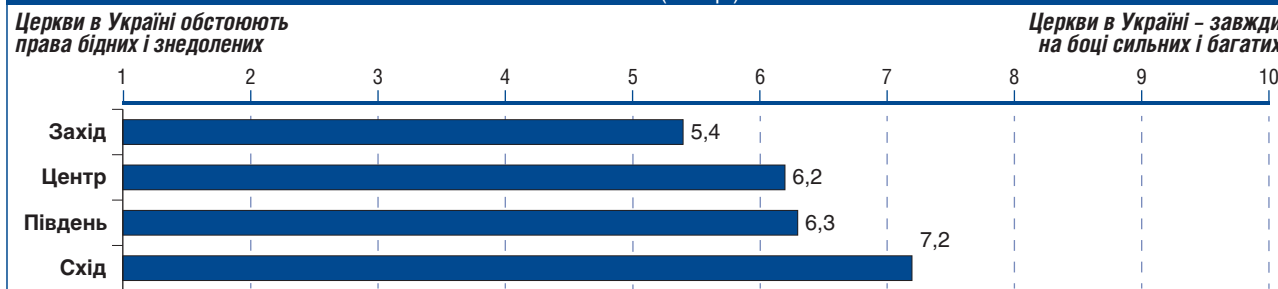
КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2020р.)

	пцу	упц (мп)	Просто православні	УГКЦ	Просто християни	Не відносять себе до жодної релігії
Церква не повинна втручатися у відносини між людиною і владою	59,5	66,8	65,0	52,6	66,9	77,2
Залежно від ситуації Церква повинна або підтримувати, або критикувати владу	18,7	10,9	11,7	26,8	10,7	6,5
Церква зобов'язана критикувати владу, оскільки її місія – викривати неправду і зловживання	6,9	5,5	6,6	1,5	3,9	2,3
Церква зобов'язана підтримувати державну владу, оскільки немає влади не від Бога	7,5	9,1	5,5	10,8	2,8	2,6
Важко відповісти	7,5	7,7	11,2	8,2	15,7	11,4

Церкви в Україні обстоюють права бідних і знедолених чи завжди знаходяться на боці сильних і багатих? Як би Ви визначили Вашу точку зору на цій шкалі? середній бал*

РЕГІОНИ (2020р.)

* За 10-бальною шкалою від 1 до 10, де "1" означає повну згоду з твердженням ліворуч, а "10" – з твердженням праворуч.

ЗАКОН УКРАЇНИ*

Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 6, ст.40)

Верховна Рада України **п о с т а н о в л я є**:

I. Внести зміни до таких законів України:

1. У Законі України “Про свободу совісті та релігійні організації” (Відомості Верховної Ради УРСР, 1991 р., № 25, ст. 283; Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 13, ст. 66; 1996 р., № 3, ст. 11; 1997 р., № 8, ст. 62; 2014 р., № 5, ст. 62):

1) **статтю 8** викласти в такій редакції:

“**Стаття 8.** Релігійна громада

Релігійна громада є місцевою релігійною організацією віруючих громадян одного й того самого культу, віросповідання, напрямку, течії або толку, які добровільно об’єдналися з метою спільного задоволення релігійних потреб.

Членство в релігійній громаді ґрунтується на принципах вільного волевиявлення, а також на вимогах статуту (положення) релігійної громади. Релігійна громада на власний розсуд приймає нових та виключає існуючих членів громади у порядку, встановленому її статутом (положенням).

Держава визнає право релігійної громади на її підлеглість у канонічних та організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним центрам (управлінням) і вільну зміну цієї підлеглості шляхом внесення відповідних змін до статуту (положення) релігійної громади. Рішення про зміну підлеглості та внесення відповідних змін або доповнень до статуту ухвалюється загальними зборами релігійної громади. Такі загальні збори релігійної громади можуть скликатися її членами.

Рішення про зміну підлеглості та внесення відповідних змін або доповнень до статуту ухвалюється не менш як двома третинами від кількості членів релігійної громади, необхідної для визнання повноважними загальних зборів релігійної громади відповідно до статуту (положення) релігійної громади.

Рішення про зміну підлеглості та внесення відповідних змін або доповнень до статуту засвідчується підписами членів відповідної релігійної громади, які підтримали таке рішення.

Рішення про зміну підлеглості та внесення відповідних змін або доповнень до статуту підлягає реєстрації в порядку, встановленому статтею 14 цього Закону.

Зміна підлеглості релігійної громади не впливає на зміст права власності та інших речових прав такої релігійної громади, крім випадку, встановленого статтею 18 цього Закону.

* Джерело: Офіційний сайт Верховна Рада України – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-19#Text>.

Частина громади, не згідна з рішенням про зміну підлеглості, має право утворити нову релігійну громаду і укласти договір про порядок користування культовою будівлею і майном з їхнім власником (користувачем).

Повідомлення державних органів про утворення релігійної громади не є обов'язковим”;

2) у статті 14:

після частини першої доповнити чотирма новими частинами такого змісту:

“До статуту (положення) релігійної громади на підтвердження відомостей, викладених у ньому, додатково подаються належним чином засвідчені копії:

1) рішення (витягу) про утворення релігійної громади, її найменування, затвердження статуту, обрання керівних (виконавчих) органів – протокол загальних зборів віруючих громадян або установчого релігійного з'їзду, конференції тощо (далі – протокол загальних зборів). Зазначене рішення приймається у порядку, передбаченому статутом (положенням) релігійної громади, та оформлюється згідно з внутрішніми настановами цієї релігійної громади;

2) документа про право власності чи користування приміщенням або письмової згоди власника приміщення на надання адреси за місцезнаходженням релігійної організації, зазначеним у статуті (положенні) релігійної громади.

Для реєстрації статуту (положення) релігійної громади у новій редакції до органу реєстрації статуту подаються:

1) заява за підписом керівника або уповноваженого представника релігійної громади;

2) статут (положення) релігійної громади у новій редакції.

До статуту (положення) релігійної громади у новій редакції додатково подаються:

1) належним чином засвідчена копія протоколу (або витяг з протоколу) загальних зборів релігійної громади про внесення змін і доповнень до статуту (положення) релігійної громади, ухвалених відповідно до порядку, визначеного у чинному на момент внесення змін статуті (положенні) релігійної громади, із зазначенням списку учасників цих загальних зборів;

2) оригінал чи належним чином засвідчена копія чинної на дату подання документів редакції статуту (положення) релігійної громади, до якого мають бути внесені зміни і доповнення, з відміткою про державну реєстрацію (з усіма змінами, що до нього вносились), та оригінал свідоцтва, виданого органом реєстрації (якщо таке видавалося).

У разі зміни місцезнаходження релігійної громади має бути подано належним чином засвідчену копію документа про право власності чи користування приміщенням або письмової згоди власника приміщення на надання адреси за місцезнаходженням релігійної громади, зазначеним у статуті (положенні)”.

У зв'язку з цим частини другу - сьому вважати відповідно частинами шостою - одинадцятою;

після частини шостої доповнити дванадцятьма новими частинами такого змісту:

“Для реєстрації статуту (положення) релігійного центру (управління), що згідно з частиною другою статті 7 цього Закону представляє релігійні об'єднання, до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, подається заява, засвідчена підписом уповноважених представників (уповноваженого представника) загальних зборів засновників (установчого з'їзду (конференції) засновників тощо), що утворюють таке релігійне об'єднання.

Разом із заявою до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, подається статут (положення) релігійного центру (управління).

До статуту (положення) релігійної організації на підтвердження відомостей, викладених у ньому згідно з вимогами статті 12 цього Закону, додатково подаються:

1) належним чином засвідчена копія рішення (витягу) про утворення релігійного об'єднання та затвердження (прийняття) статуту (положення) релігійного центру чи управління (протокол загальних зборів засновників, установчого з'їзду (конференції) засновників тощо);

2) перелік релігійних організацій, що входять до складу релігійного об'єднання на дату подання документів, засвідчений підписом уповноважених представників (уповноваженого представника) загальних зборів засновників (установчого з'їзду (конференції) засновників тощо);

3) належним чином засвідчена копія документа про право власності або користування приміщенням за місцезнаходженням релігійної організації, зазначеним у статуті (положенні).

У разі якщо релігійний центр (управління) входить до складу чи визнає (декларує) у будь-якій формі підлеглисть у канонічних, організаційних, інших питаннях будь-яким іншим діючим в Україні чи за її межами релігійним організаціям, для реєстрації статуту (положення) цього релігійного центру (управління) додатково подається документ, що підтверджує визнання такою релігійною організацією підлеглисть їй новоутвореного релігійного центру (управління), або документ, який підтверджує, що новоутворений релігійний центр (управління) входить до складу такої релігійної організації.

Для реєстрації статуту (положення) монастиря, релігійного братства, місіонерського товариства (місії), духовного навчального закладу до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, подається заява за підписом керівника (іншої уповноваженої особи) релігійного центру (управління), що засновує відповідну релігійну організацію.

Разом із заявою до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, подається статут (положення) монастиря, релігійного братства, місіонерського товариства (місії) або духовного навчального закладу.

До статуту (положення) монастиря, релігійного братства, місіонерського товариства (місії) або духовного навчального закладу на підтвердження відомостей, викладених у ньому згідно з вимогами статті 12 цього Закону, додатково подаються належним чином засвідчені копії:

1) рішення (витягу) про утворення (заснування) монастиря, релігійного братства, місіонерського товариства (місії), духовного навчального закладу та затвердження статуту (положення) такої релігійної організації. Зазначене рішення приймається у порядку, передбаченому статутом (положенням) релігійного центру (управління), та оформлюється згідно з внутрішніми настановами цієї релігійної організації;

2) статуту релігійного центру (управління), що засновує монастир, релігійне братство, місіонерське товариство (місію), духовний навчальний заклад;

3) документа про право власності або користування приміщенням за місцезнаходженням релігійної організації, зазначеним у статуті (положенні).

Для реєстрації статуту (положення) релігійної організації (релігійного центру (управління), монастиря, релігійного братства, місіонерського товариства (місії), духовного навчального закладу) у новій редакції до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, подається заява за підписом керівника (іншої уповноваженої особи) релігійної організації, до статуту якої внесено зміни.

Разом із заявою до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, подається статут (положення) релігійної організації, викладений у новій редакції.

До статуту релігійної організації у новій редакції додатково подаються належним чином засвідчені копії:

1) рішення (витягу) уповноваженого органу релігійної організації про внесення змін до статуту (положення), яке ухвалено відповідно до порядку, визначеного у статуті (положенні) релігійної організації, до установчих документів якої вносяться зміни;

2) чинної редакції статуту (положення) релігійної організації з усіма змінами, що до нього вносилися (якщо вони оформлювалися окремими додатками).

У разі подання до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, а також обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а в Автономній Республіці Крим – до Ради міністрів Автономної Республіки Крим неповного переліку документів, визначеного у цій статті, та/або оформлення їх без дотримання встановлених вимог, відсутності у статуті (положенні) релігійної організації відомостей, встановлених частиною третьою статті 12 цього Закону, релігійній організації пропонується у межах строків, встановлених цим Законом, усунути виявлені недоліки.

У разі якщо релігійна організація не усунула виявлені недоліки протягом встановлених строків, всі документи, які надійшли до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а в Автономній Республіці Крим – до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, крім заяви про реєстрацію статуту (положення) релігійної організації (змін до них), повертаються їй супровідним листом із роз'ясненням причин такого повернення”.

У зв'язку з цим частини сьому – одинадцяті вважати відповідно частинами дев'ятнадцятою - двадцять третьою;

3) у статті 18:

частину першу доповнити другим реченням такого змісту: “Релігійні організації можуть бути обмежені у здійсненні права власності лише у випадках і в порядку, передбачених законом”;

після частини першої доповнити новою частиною такого змісту:

“Забороняється вчиняти будь-які дії, наслідком яких може стати відчуження майна релігійної організації, зокрема його продаж, обмін, передача у заставу, встановлення іпотеки, безоплатна передача у власність та управління інших осіб, до завершення процедури зміни своєї підлеглості у канонічних та організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним об'єднанням шляхом реєстрації нової редакції статуту (положення), ухваленого не менш як двома третинами від кількості членів релігійної громади, необхідної для визнання повноважними загальних зборів релігійної громади відповідно до її статуту (положення), або органами управління, визначеними статутом (положеннями) релігійної організації (релігійного центру (управління), монастиря, релігійного братства, місіонерського товариства (місії), духовного навчального закладу)”.

У зв'язку з цим частини другу – восьму вважати відповідно частинами третьою – дев'ятою.

2. У Законі України “Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань” (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 2, ст. 17, № 29, ст. 535, № 47, ст. 800; 2018 р., № 6-7, ст. 38):

1) у пункті 14 частини першої статті 1:

після абзацу другого доповнити новим абзацом такого змісту:

“центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації – у разі державної реєстрації юридичних осіб – релігійних організацій”.

У зв'язку з цим абзаци третій – десятий вважати відповідно абзацами четвертим – одинадцятим;

в абзаці шостому слова “інших юридичних осіб” замінити словами “юридичних осіб (крім випадків, передбачених абзацами другим – четвертим цього пункту)”;

в абзаці сьомому слово “інших” виключити;

2) частину другу статті 3 доповнити словами “релігійних організацій”;

3) **частину другу** статті 9 доповнити пунктами 3-1 і 3-2 такого змісту:

“3¹) вид релігійної організації;

3²) віросповідна приналежність релігійної організації”;

4) у **частині першій** статті 16:

в абзаці першому слово “установ” замінити словами “установ, а також випадку, передбаченого абзацом другим цієї частини”;

доповнити абзацом другим такого змісту:

“Найменування релігійної організації може містити інформацію про її організаційно-правову форму виключно за бажанням такої юридичної особи”;

5) **частину третю** статті 17 доповнити абзацом другим такого змісту:

“Для державної реєстрації включення відомостей про юридичну особу – релігійну організацію, статут якої зареєстровано до 1 січня 2013 року, відомості про яку не містяться в Єдиному державному реєстрі, подається заява про державну реєстрацію включення відомостей про юридичну особу до Єдиного державного реєстру, а також копія довідки з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України та копія рішення уповноваженого органу релігійної організації про призначення керівника такої організації”;

6) у **частині третій** статті 29:

в абзаці другому слова “(крім громадського формування)” замінити словами “(крім громадського формування та релігійної організації)”;

після абзацу другого доповнити новим абзацом такого змісту:

“щодо релігійної організації – у центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, в обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях”.

У зв’язку з цим абзаци третій та четвертий вважати відповідно абзацами четвертим та п’ятим.

II. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Установити, що у разі прийняття рішення щодо зміни своєї підлеглості релігійна організація повідомляє про таке рішення центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, або обласні, Київську, Севастопольську міські державні адміністрації, а в Автономній Республіці Крим – Раду міністрів Автономної Республіки Крим, які забезпечують оприлюднення цього рішення на своєму офіційному веб-сайті.

3. Статути (положення) релігійних організацій мають бути приведені у відповідність із цим Законом упродовж одного року з дня набрання ним чинності. До приведення статутів (положень) у відповідність із цим Законом релігійні організації керуються положеннями діючих статутів (положень) у частині, що не суперечить цьому Закону.

Президент України

П.ПОРОШЕНКО

м. Київ

17 січня 2019 року

№ 2673-VIII

ЗАКОН УКРАЇНИ*

Про внесення зміни до статті 12 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” щодо назви релігійних організацій (об’єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об’єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 3, ст.23)

Верховна Рада України **п о с т а н о в л я є**:

І. **Статтю 12** Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (Відомості Верховної Ради УРСР, 1991 р., № 25, ст. 283; Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 13, ст. 66 із наступними змінами) доповнити частинами сьомою та восьмою такого змісту:

“Релігійна організація (об’єднання), яка безпосередньо або як складова частина іншої релігійної організації (об’єднання) входить до структури (є частиною) релігійної організації (об’єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, зобов’язана у своїй повній назві, зазначеній у її статуті (положенні), відображати належність до релігійної організації (об’єднання) за межами України, до якої вона входить (частиною якої вона є), шляхом обов’язкового відтворення у своїй назві повної статутної назви такої релігійної організації (об’єднання) з можливим додаванням слів “в Україні” та/або позначення свого місця в структурі іноземної релігійної організації.

Входження релігійної організації (об’єднання) до релігійної організації (об’єднання), зазначеної в частині сьомій цієї статті, визначається у разі наявності однієї з таких ознак:

1) у статуті (положенні) релігійної організації, що діє в Україні, містяться вказівки на входження до структури релігійної організації (об’єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України;

2) у статуті (положенні) закордонної релігійної організації (об’єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, містяться вказівки на входження до її структури релігійної організації (об’єднання), що діє на території України, а також на право прийняття статутними органами управління зазначеної закордонної релігійної організації (об’єднання) рішень з канонічних і організаційних питань, які є зобов’язуючими для релігійної організації (об’єднання), що діє на території України;

* Джерело: Офіційний сайт Верховна Рада України – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-19#Text>.

3) статутом (положенням) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, передбачене обов'язкове входження керівників (повноважних представників) релігійної організації (об'єднання), що діє на території України, до статутних органів управління зазначеної закордонної релігійної організації (об'єднання) з правом вирішального голосу”.

II. Перехідні та прикінцеві положення

1. Під Законом, яким іноземна держава визнається такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, мається на увазі **Закон України** “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України” (Відомості Верховної Ради України, 2014 р., № 26, ст. 892) та/або інший закон, яким іноземна держава визнається такою, що вчинила збройну агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України.

2. Протягом одного місяця з дня набрання чинності цим Законом або набрання чинності законом, яким іноземна держава визнається такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України (якщо такий закон набрав чинності пізніше цього Закону), центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, проводить релігійно-експертну експертизу зареєстрованих статутів релігійних організацій (об'єднань) для встановлення обставин, передбачених **частинами сьомою і восьмою статті 12** Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (Відомості Верховної Ради УРСР, 1991 р., № 25, ст. 283).

3. У разі встановлення обставин, передбачених **частинами сьомою та восьмою статті 12** Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (Відомості Верховної Ради УРСР, 1991 р., № 25, ст. 283), центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, публічно через офіційне видання “Урядовий кур'єр” та письмово інформує релігійні організації (об'єднання), які підпадають під дію **частини сьомої статті 12** Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, про необхідність у строк не пізніше трьох місяців внести до свого статуту (положення) передбачені законом зміни та подати їх на реєстрацію у встановленому порядку.

4. У разі якщо протягом чотирьох місяців (для релігійних громад - дев'яти місяців) з дня набрання чинності цим Законом та/або набрання чинності законом, яким іноземна держава визнається такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, релігійна організація (об'єднання) не внесла передбачених законом змін до своєї офіційної назви та не подала відповідні зміни до свого статуту (положення) на реєстрацію, її статут (положення) втрачає чинність у частині, якою визначається повна офіційна назва релігійної організації (об'єднання).

5. Не допускається надання переваг або накладення обмежень у діяльності релігійної організації (об'єднання), що входить до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, крім обмеження доступу священнослужителів, релігійних проповідників, наставників такої релігійної організації у частині, з'єднання Збройних Сил України та інших військових формувань України у місцях їхньої дислокації або інших обмежень, передбачених законом.

6. Цей закон вступає в силу з моменту його публікації.

Президент України

П.ПОРОШЕНКО

м. Київ

20 грудня 2018 року

№ 2662-VIII

ЗВЕРНЕННЯ*

БЛАЖЕННІЙШОГО МИТРОПОЛИТА ЕПІФАНІЯ НАПЕРЕДОДНІ ДНЯ ГОЛОСУВАННЯ НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ 25 ЖОВТНЯ 2020 РОКУ

Дорогі брати і сестри!

Шановні співвітчизники!

В цю неділю, 25 жовтня 2020 р., відбудеться голосування на місцевих виборах. Обиратимуться міські та селищні голови, депутати місцевих рад усіх рівнів.

Найперше закликаю виборців усвідомлено використати час, який залишився, щоби, помолившись у цей недільний день, прийти на виборчі дільниці та зробити відповідальний вибір. Слід врахувати, що виборче законодавство змінилося, тому слід уважно вивчити, зокрема на офіційних сторінках у мережі, нововведення у порядку заповнення бюлетенів.

Важливо не змарнувати можливість здійснити своє виборче право, обов'язково прийти на виборчу дільницю, обрати голову своєї територіальної громади та віддати свій голос за певний партійний список до місцевої ради, а також, за бажанням, за конкретного кандидата в ньому. Слід не забувати, що від підсумків голосування залежить вирішення питань життя та розвитку села, селища, міста, об'єднаної територіальної громади, району і області. Ці питання безпосередньо торкаються усіх нас щодня: транспорт і освіта, комунальні послуги та благоустрій, створення робочих місць, дозвілля та відпочинок – ці та інші сфери багато в чому залежать саме від рішень місцевої влади.

Разом з тим діюча виборча система за партійними списками пов'язує місцеві вибори із загальною ситуацією в державі. Нас, як громадян України, не може залишати байдужою тривожна тенденція до реваншу тих сил, які послідовно виступали за повернення до старої, не раз відкинутої нашим народом моделі фактичної залежності української держави від волі Кремля. Серед інших засад своєї діяльності ці сили відверто ставлять собі за мету через вплив на місцеву владу протистояти Православній Церкві України, підтримувати структури, що мають свій керівний центр у країні-агресорі – як вони це робили не раз у попередні десятиліття, борючись проти утвердження української церковної автокефалії.

Все це слід враховувати під час голосування, пам'ятаючи про свою особисту відповідальність за долю не лише місцевої громади, але і всієї держави, а православні вірні – також і за долю Помісної Церкви.

Слід наголосити і на моральній складовій виборів. Обман чи підкуп виборців, надання їм завідомо нездійснених обіцянок, фальшування підсумків голосування є виявом неправди, яка є порушенням Божих заповідей. Тому Церква закликає партії та кандидатів, всіх учасників виборчого процесу пам'ятати про відповідальність не лише перед людським законом, але і перед Богом, Який бачить все.

Дорогі співбрати священнослужителі!

Хочу нагадати, що і церковними приписами, і державним законом категорично забороняється використовувати храм та його територію для проведення передвиборчої агітації. Священнослужителі зобов'язані пам'ятати, що є пастирями для віруючих різних політичних переконань, а тому не мають права в будь-якій формі нав'язувати пастві підтримку конкретної політичної партії, протиставляючи її іншим партіям.

* Джерело: сайт Православної Церкви України – <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/zvernennya-blazhenniishogo-mytropolitya-epifaniya-naperedodni-dnya-golosuvannya-na-mistsevyh-vyborah-25-zhovtnya-2020-roku/>.

Шановні виборці!

Знову, як і під час усіх попередніх виборів, Церква нагадує: не слід продавати свій голос ані за гроші чи інші матеріальні цінності, ані за солодкі обіцянки. Зробіть свій вибір чесно і за совістю, керуючись здоровим глуздом та власними світоглядними переконаннями.

Наше спільне завдання – зберегти державність, незалежність і єдність країни, розбудувати нашу Вітчизну, не допустити втілення в життя намірів знову повернути Україну в кремлівське ярмо.

Від голосу кожного, від рішення виборців у день голосування справді залежить, яким буде майбутнє місцевої громади, але також і наше спільне майбутнє. Усвідомлений, відповідальний, чесний вибір під час голосування 25 жовтня – наш внесок у досягнення перемоги та миру для України, побудови її кращого майбутнього.

Дорогі співгромадяни!

Цьогоріч голосування відбуватиметься в умовах триваючої пандемії та в час, коли, на жаль, кількість тих, хто захворів, в нашій країні постійно зростає. Тому особливо хочу наголосити на необхідності дотримання правил індивідуальної безпеки. Йдучи на дільницю вдягніть маску, дотримуйтесь дистанції, використовуйте засоби дезінфекції.

Беручи до уваги свій досвід попередніх голосувань розраховуйте час візиту на дільницю таким чином, щоби не допускати скупчення.

Дорогі виборці!

Завтра інформаційний простір навколо нас зміниться – не буде навали передвиборчої агітації, політичних обіцянок і закликів від учасників виборчих змагань. Завтра в тиші ми зважимо всі “за” і “проти”, адже попереду чекає відповідальний момент – обрати, кому ми віддамо свій голос.

Всі ми – жителі й “будівничі” нашого спільного земного дому, України. І як за будинком потрібно завжди доглядати, вчасно лагодити, прибирати, щоби там було чисто, надійно, затишно і безпечно, так і ми пам’ятаймо, що обираючи певних людей на виборні посади, не позбавляємося від відповідальності підтримувати лад і порядок. Ми не перекладаємо відповідальність на інших, ми їм довіряємо на нашому шляху йти попереду, але прекрасно бачимо всі їхні рухи і дії.

Усіх, кого буде обрано, закликаю пам’ятати про відповідальність не лише перед людським законом, але й перед Богом, Який знає і бачить все. Не зловживайте довірою людей, не говоріть неправди та не дійте неправдиво. Пам’ятайте: мати владу не гріх, але гріх – нею зловживати!

Тож нехай Господь направить всіх нас на правильний шлях, дарує мудрість і зваженість у рішеннях.
Закликаю на всіх Боже благословення!

За дорученням Священного Синоду –

ЕПІФАНІЙ,

Митрополит Київський і всієї України,

Предстоятель Православної Церкви України

23 жовтня 2020 р.

ЗВЕРНЕННЯ*

Голови Комісії у справах відносин Церква-Держава при Конференції єпископату РКЦ в Україні єпископа Віталія Кривицького з нагоди виборів

Дорогі віряни Римсько-католицької Церкви та всі люди доброї волі в Україні!

25 жовтня 2020 року в нашій державі відбудуться місцеві вибори, до яких ми готуємося як молитовно, так і з визначенням щодо відповідних кандидатур для нашого самостійного громадянського вибору.

Святе Писання ніколи не перестане нам нагадувати, що праведність християнського життя полягає у безперервному свідченні про належність до Христа. Неухильне свідчення християнського життя робить нас співгромадянами Святих і мешканцями майбутнього Царства. Кожна епоха вимагає від того, хто зветься християнином і змагається за можливість оселитися у Царстві Воскреслого Христа, такого самого свідчення. Може комусь і не дано загинути за Христа мученицькою смертю. Але віддати за Христа життя можемо завжди, бо тоді, коли ми відмовляємося від спокус і хитрих маніпуляцій світу цього, від брехливих обіцянок і так званої “загальної думки”, ми нехтуємо комфортом і безпекою заради вічної правди Христової – ми віддаємо життя за Євангеліє Царства Божого.

Саме тому Свята Церква вимагає приймати максимально активну участь у суспільному житті, впроваджуючи в суспільний хаос – порядок справедливості й милосердя Царства Божого, спонукає людей доброї волі схилити коліна перед правдою Воскреслого Христа, яка ніколи (при жодній владі) не змінюється. Ось чому ніхто з нас не може знехтувати своїм обов’язком участі у виборі тих, хто у наступні роки буде формувати або спотворювати обличчя суспільства і держави. Завдання християнина полягає не у тому, аби зануритися в азарт виборчих сподівань-перегонів. Ми не переймаємося тим, хто “виграє” або “програє”, хоча для нас і це важливо. Наша справа полягає у тому, щоб максимально засвідчити нашу християнську позицію, якою непопулярною вона би не була. Бо те, що не популярне сьогодні, стане популярним завтра, завдяки непохитному свідченню тих, хто має міць стверджувати своє християнське бачення і свій християнський вибір – інколи навіть всупереч усьому.

Приймаючи до уваги занепад християнського життя в Україні, зокрема у тій сфері, яка зветься політикою, мусимо ще раз усвідомити найбільш необхідні орієнтири і вимоги, які стануть дороговказом під час виборчого процесу і не дозволять вкрасти у нас дорогоцінну перлину нашого християнського свідчення.

Передусім ми весь час повинні пам’ятати, що політичні вибори є дією вільної волі, вільної людини. Ми, християни, відкуплені Кров’ю Христа до свободи дітей Бога і нікому не дамо повернути нас до ярма гріха і диявольської омани. Наша воля не продається ані за гроші, ані за пакунки з продуктами, ані за обіцянки “всього, чого тільки забажаємо”. “Золоті рибки”, що багато обіцяють, як правило, швидко перетворюються на золотих тельців – жорстоких і підступних ідолів, які зосереджують суспільство на собі та власних інтересах.

Ось чому у час виборчих перегонів найважливішим для християнина стає Божий дар розпізнання й мудрості. Ми заблукаємо, якщо Дух Святий і Євангельське Світло не поведуть нас.

* Джерело: CREDO – <https://credo.pro/2020/10/276315>.

Молитва до Святого Духа, благання про Його супровід і уділення необхідних дарів у цей час, повинно стати нашою духовною поживою.

Практичний тверезий розум так само запевнить нас у тому, що розумна людина не буде віддавати свій голос за сумнівного кандидата з темним минулим. Бо така людина не повинна йти до влади, але приносити покаєння за ганебне минуле. Це стосується і тих, хто є ставлениками тінювих ляльководів, клонами “темних володарів”, які не наважуються показати своє обличчя у публічному просторі при світлі правди. Саме ті, що ховаються у темряві, вмовляють нас вибирати увесь час “нові обличчя” з сумнівним минулим, але начебто заради “світлого майбутнього”. Не будьмо наївними щодо цих навіювань.

Ми маємо віддавати свій голос за тих, хто засвідчив себе християнином не через формальне стояння у церкві, але через правду, справедливість і милосердя свого щоденного життя. Бо сьогоднішнє свідчення християнина-політика є дуже простим: соромно бути багатим і багатіти у злиденній країні серед незліченних нужденних братів і сестер у Христі.

Істинних християн у сьогоднішній політиці, на жаль, обмаль. Що робити, якщо таких взагалі немає у виборчому списку? У цьому разі ми мусимо придивитися, чи політичний кандидат керується у власному житті принципами, які співпадають з принципами Слова Божого. Він не повинен проповідувати Слово Боже, але не може перечити йому.

Лакмусовим папірцем є ставлення політиків до цінності людського життя, сімейних цінностей, поваги до кожної людини. Якщо кандидат до влади захищає життя від моменту зачаття, дбає про непопущність сімейного союзу чоловіка і жінки, які в любові створюють браму для пришествя в світ нового життя – він достойний поваги. Для нього пріоритетом буде підтримка вагітних жінок, безпека пололів, захист життя немовлят, так само, як і забезпечення літніх людей всіма умовами, гідними людини в час старечого безсилля. Імунітет політика перед новітніми руйнівними ідеологіями та накинутими (проплаченими) аморальними нововведеннями – ось що повинно дати нам змогу розпізнати, чого вартий цей кандидат.

Той, хто не дбав про особисте збагачення і безкорисливо сам зробив багато доброго у минулому, той гідний довіри. Той, хто витрачає слова на обіцянки зробити багато доброго завтра, є дуже сумнівним.

Нарешті мусимо поставити питання: чи у складній або навіть кризовій ситуації, я би довірив цій людині свою дитину чи онука без вагань? Якщо змусити себе подумати про “завтра” України, про можливість молоді розвиватися не “за кордоном”, про забезпечення у майбутньому пенсіонерів..., то попереднє питання не виглядатиме вже таким риторичним. Від щирої відповіді на це запитання безумовно залежить наше рішення на виборах.

Будьмо уважні: маємо надзвичайно важливий час – час ствердження християнського вибору у нашому спільному державному житті. Будьмо розважливими, бо не люди, але сам Бог і справа рятування нашої душі вимагають від нас християнського свідчення. Не вагайтеся це зробити.

† Віталій Кривицький SDB

єпископ Київсько-Житомирський

Голова комісії Церква – Держава

Католицький Медіа-Центр

19 жовтня 2020р.

ЗВЕРНЕННЯ* **Синоду Єпископів** **Києво-Галицького Верховного** **Архієпископства УГКЦ** **до вірних та всіх громадян** **з нагоди місцевих виборів**

Дорогі брати та сестри у Христі!

Двадцять п'яте жовтня 2020 року визначене Верховною Радою України як дата проведення чергових виборів депутатів місцевих рад і сільських, селищних та міських голів. Зміна виборчого законодавства та адміністративно-територіальна реформа завершують процес децентралізації в Україні, внаслідок якого органи місцевого самоврядування отримують значно більше повноважень і ресурсів. Територіальна громада стане місцем, де ухвалюватимуться важливі для українського суспільства рішення. Тому чергові вибори вимагають особливо відповідального ставлення з боку мешканців територіальних громад.

Беручи до уваги особливе значення цього річних виборів до органів місцевого самоврядування, “цієї кузні кадрів, де під пильним оком ближніх виховуються характери справжніх державних мужів”[1], вважаємо за необхідне звернутися до вірних нашої Церкви та всіх громадян України. Закликаємо вас до свідомої участі у виборах, а осіб, відповідальних за їх організацію, прохаємо докласти всіх можливих зусиль, щоб забезпечити відкритий і чесний виборчий процес.

Обираючи сьогодні представників місцевої влади, ми обираємо майбутнє нашої держави, а оскільки йдеться про вибори місцевих органів влади, то це майбутнє неминуче відобразиться в конкретиці нашого щоденного життя – позначиться на нас самих, на наших дітях і родинах. Як добрі християни, ми не можемо відмовитися від своєї відповідальності за впорядкування громадського життя на євангельських цінностях та на засадах соціального вчення Церкви. Саме тому через участь у цьому річних виборах ми знову покликані “розпізнавати та здійснювати зобов’язання справедливості та милосердя в суспільному житті”[2].

Цьогорічні вибори до органів місцевого самоврядування відбуваються на тлі особливих викликів, пов’язаних із поширенням у світі та в Україні коронавірусної хвороби. Попри загрози, що несе із собою пандемія, не маємо права в цей важливий для країни час допустити, щоби наш страх перед цією небезпекою став загрозою українській державності. Тому звертаємося до представників влади з проханням створити належні санітарно-епідеміологічні умови для гарантування громадянам України максимальної безпеки на виборчих дільницях. Особливу увагу в день голосування слід приділити членам дільничних виборчих комісій та їх відповідному забезпеченню протиепідемічними засобами. Із належною повагою слід поставитися до права на власний голос тих громадян, які хворіють чи перебувають в умовах самоізоляції, та забезпечити їм можливість законного волевиявлення. Відповідальне ставлення до організації самого процесу може захистити здоров’я та права громадян нашої країни.

Закликаємо всіх виборців у день голосування обов’язково дотримуватися вимог Уряду щодо запобігання розповсюдженню інфекції та за жодних обставин не легковажити здоров’ям і життям власним та свого ближнього. Ідучи на виборчі дільниці, використовуйте захисні маски, дотримуйтеся безпечної соціальної дистанції, мийте руки та обробляйте їх антисептичними засобами, принесіть із собою власне письмове приладдя для заповнення бюлетеня. Представників вразливих

* Джерело: Офіційний інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви – http://news.ugcc.ua/documents/zvernennya_sinodu_yepiskop%D1%96v_kvva_ugkts_do_v%D1%96rnh_ta_vs%D1%96h_gromadyan_z_nagodi_m%D1%96stsevih_vibor%D1%96v_91102.html.

соціальних груп просимо в день голосування прийти в такий час, коли передбачається присутність найменшої кількості людей на ділянках, щоб уникнути додаткових загроз для власного здоров'я. Заохочуємо наших душпастирів звернутися з проханням до наших вірних не відкладати голосування до часу після Літургії, щоб уникнути надмірного скупчення людей на виборчих ділянках.

Нагадуємо всім нашим вірним, що участь християн у суспільно-політичному житті завжди має бути спрямована до забезпечення спільного блага. Кожен мирянин, який бере участь у суспільно-політичному процесі, зобов'язаний своїм християнським сумлінням втілювати у своїй діяльності Божі заповіді та діяти відповідно до принципів і засад Христового Євангелія[3]. Доля країни та майбуття нашого народу вимагають сьогодні від нас відповідального ставлення до власного громадянського обов'язку.

Обираючи представників місцевої влади, слід звернути увагу на їхню відповідність таким ціннісним засадам, як порядність і відповідальність, щира та діяльна любов до України, готовність віддано трудитися заради спільного добра в громаді та в державі. Звертаємося до кожного громадянина України з проханням зробити власний вибір свідомо та зважено, після ретельного молитовного розпізнавання, та за жодних обставин не торгувати власним голосом і сумлінням. Сьогодні безпеку українському суспільству та правильний напрямок розвитку Українській Державі може гарантувати лише наша особиста відповідальність.

Нехай всемілостивий Господь пошле нашому народові свою небесну мудрість, щоби в таких складних і незвичних для нас обставинах ми виконали свій громадянський і християнський обов'язок для добра нашої незалежної і вільної Батьківщини!

Благословення Господнє на вас!

Від імені Синоду Єпископів

Києво-Галицького Верховного Архiepіскопства

† СВЯТОСЛАВ

Дано в Києві,

при Патріаршому соборі Воскресіння Христового,

у день Святого священномученика Кипріяна,

15 жовтня 2020 року

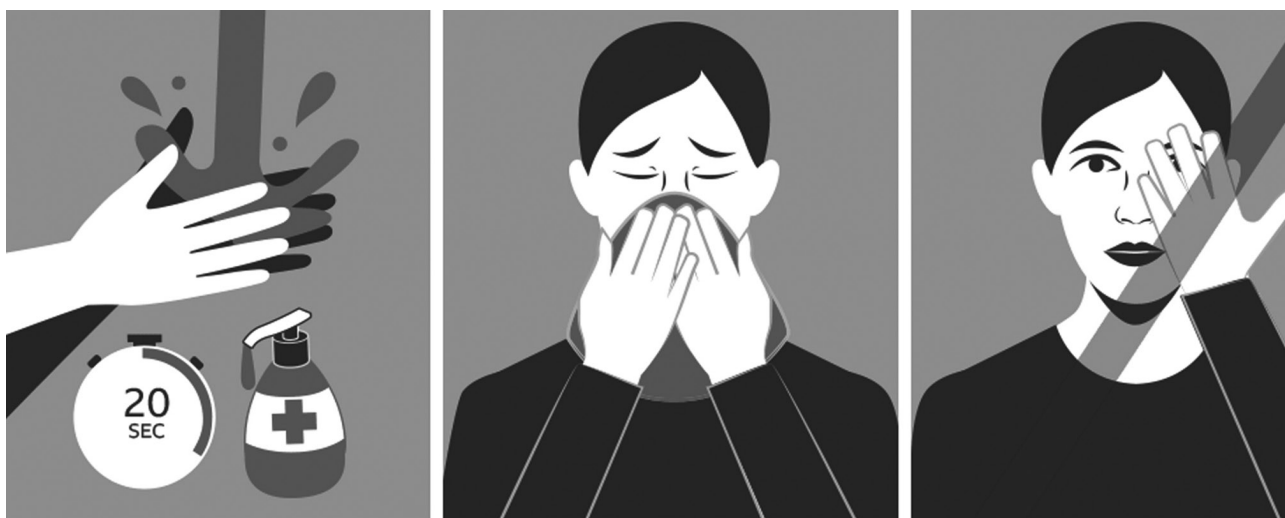
Отцям-душпастирям доручаємо зачитати вірним це Звернення після кожної Божественної Літургії в неділю, 18 жовтня цього року.

[1] пор. Синод Єпископів Києво-Галицького Верховного Архiepіскопства. Душпастирський поради́к "Покликання мирян до участі в суспільно-політичному житті країни", 8.

[2] Компендіум соціальної доктрини Церкви, 83.

[3] Покликання мирян до участі в суспільно-політичному житті країни, 13.

ЗАКЛИК* **до українського народу** **від Всеукраїнської Ради Церков** **і релігійних організацій** **щодо профілактики поширення коронавірусу**

В зв'язку з запровадженням в Україні карантину з 12 березня по 3 квітня 2020 року з метою недопущення поширення коронавірусу, Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій закликає:

- Поставитися з розумінням та особистою відповідальністю до запроваджених заходів, які мають на меті запобігти поширенню цього вірусного захворювання, його локалізації та швидкому одужанню тих, хто вже захворів;
- Уникати крайнощів: не піддаватися панічним настроям, але і не легковажити небезпекою;
- Ставитися з почуттям відповідальності, як до себе, так і до інших. Якщо ви маєте симптоми ГРВІ чи нещодавно прибули з країн, де спостерігається високий рівень захворювання на коронавірус, прохання провести удома не менше двох тижнів (інкубаційний період коронавірусу), уникаючи перебування в людних місцях, та звернутися за лікарською допомогою;
- Дотримуватися рекомендацій фахівців щодо правил визначеної на цей час особливої гігієни та поведіння серед груп людей;
- Проявляти любов, взаєморозуміння, толерантність, співчуття та допомогу тим, хто бореться з проявами недуги.

Кожна з наших Церков і релігійних організацій з урахуванням своїх особливостей вживає і буде вживати заходи, пов'язані з карантинном.

Особливо закликаємо в цей час до посилення молитов до Всевишнього з проханням про зупинення та подолання цієї світової пандемії. Віримо у Його допомогу та залишаємося пильними щодо дотримання профілактичних заходів.

16.03.2020

* Джерело: Офіційний сайт ВРЦіРО – <https://vrciro.org.ua/ua/statements/627-uccro-statement-on-coronavirus-prevention>.

ЗАЯВА*

Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій

у зв'язку зі звинуваченнями МОЗ у поширенні COVID-19 у західних областях України

Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій змушена відреагувати та публічно спростувати чергові узагальнені звинувачення міністра охорони здоров'я України Максима Степанова у нібито поширенні коронавірусної хвороби COVID-19 у західних областях України через діяльність релігійних громад.

Від початку карантину в Україні Церкви і релігійні організації в цілому вживають необхідних заходів щодо безпечного проведення богослужінь, інших релігійних заходів та своєї соціальної діяльності. Багато релігійних громад організували онлайн-трансляції своїх богослужінь, а допуск віруючих у храми і молитовні будинки відбувається за умов наявності захисної маски, з дотриманням рекомендованої урядом дистанції та використанням антисептичних засобів.

Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій закликає керівництво МОЗ України припинити практику узагальнених звинувачень на адресу всієї релігійної спільноти, натомість зосередивши увагу на впровадженні більш ефективних заходів, щоби зменшити ризики інфікування наших співгромадян у місцях найбільш активних соціальних контактів – у громадському транспорті, закладах торгівлі, банківських і державних установах, у розважальних закладах і інших місцях скупчення людей.

ВРЦіРО відкрита до діалогу з МОЗ заради того, щоби в подальшому не вживалися узагальнені публічні звинувачення щодо релігійної спільноти, а ризики усувалися шляхом ефективної практичної взаємодії. Релігійні діячі різних конфесій також запевняють, що продовжують молитися за подолання епідемії COVID-19 та за здоров'я лікарів, які перебувають на передовій цієї боротьби. Переконані, що лише у порозумінні та взаємодії українське суспільство здатне ефективно протистояти виклику пандемії.

05.08.2020р.

* Джерело: Офіційний сайт ВРЦіРО – <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-statement-on-covid-19-and-governmental-delations>.

ЗВЕРНЕННЯ*

Рада Церков закликає Уряд збалансувати обмеження богослужінь

Великі храми і молитовні будинки не повинні залишатися пустими, коли у віруючих є потреба у душпастирській опіці та духовній розраді в складні часи карантину.

Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій звертає увагу Уряду на незбалансованість карантинних обмежень.

Як відомо, 11 листопада Кабінет Міністрів вніс зміни до постанови № 641 від 22.07.2020 року, згідно яких усі богослужіння та інші релігійні заходи обмежені кількістю у 20 осіб. Однак такий узагальнений підхід не враховує особливостей функціонування великих храмів, інших культових споруд та приміщень, пристосованих під молитовні потреби, які можуть умістити одночасно сотні чи, навіть, тисячі віруючих.

Крім цього, запроваджене обмеження ускладнить спроможність релігійних громад виконувати своє суспільно-важливе служіння: збір благодійних коштів, одягу і продуктів харчування для розподілу серед нужденних, у тому числі тих, хто втратив роботу, бізнес чи засоби для існування від наслідків запровадження карантину. Ця проблема є особливо актуальною з наближенням холодів і посиленням економічної кризи внаслідок запровадження більш суворих карантинних обмежень.

“Як наслідок введених обмеження, сотні тисяч віруючих не зможуть отримати належної душпастирської опіки та реалізувати своє конституційне право на свободу віросповідання. При цьому великі храми і молитовні будинки залишатимуться майже порожніми у той час, коли Уряд дозволив функціонувати кінотеатрам і театрам за умови наповнення не більше 50% передбачених місць у кожному окремому залі”, – наголошується у зверненні ВРЦіРО на адресу Уряду.

Задля виправлення такого дисбалансу **Всеукраїнська Рада Церков пропонує Уряду забезпечити конституційне право на свободу віросповідання, зважаючи на карантин, у такий спосіб:**

- 1) у будні дні передбачити можливість безперервного функціонування культових споруд та приміщень, пристосованих під молитовні потреби, за умови їх наповненості не більше ніж 50% передбачених стаціонарних місць для сидіння;
- 2) релігійні заходи у приміщеннях без стаціонарних сидінь та на відкритому повітрі доцільно обмежувати не конкретно кількістю осіб, а вимогою дотримання безпечної фізичної дистанції щонайменше у 1,5 метри між присутніми.

Як повідомляв ІРС, саме такий підхід було узгоджено та запропоновано Уряду до впровадження Міністерством культури та інформаційної політики, Державною службою з етнополітики та свободи совісті разом із лідерами найбільших християнських Церков 10 листопада 2020 року.

13.11.2020

* Джерело: Офіційний сайт ВРЦіРО – <https://vrciro.org.ua/ua/statements/ucro-calls-on-ukrainian-government-to-balance-covid-19-restrictions-on-worship>.

ЗВЕРНЕННЯ*

Предстоятеля ПЦУ до українського суспільства

Дорогі брати і сестри!

Слава Ісусу Христу!

Добрий вечір!

Сьогодні він справді добрий!

Я зворушений, що стільки людей відгукнулися і прийшли сюди, на нашу зустріч, щоб ми всі разом могли поговорити про нашу Церкву, про її майбутнє, про Україну. Про речі, до яких спонукає нас християнська любов і служіння ближнім.

Всі ми у цій залі – різні. Кожну людину створив Бог як унікальну особистість. Саме тому ми можемо відрізнитися у поглядах і переконаннях, у смаках, у своїх зацікавленнях, у ставленні до політики та в багатьох інших речах. Бог наділив нас різними талантами, які ми реалізуємо в різних сферах. Але разом з тим всі ми як діти Божі – єдине ціле. Усі ми – брати і сестри між собою. Всі ми – єдина людська родина. Також усіх нас, незалежно від місця народження чи того, живемо ми тут або за тисячі кілометрів звідси, єднає любов до України, небайдужість до її сьогодення і майбутнього.

В історії, з якої ми всі виходимо, все було, як було. Там були сторінки страждань і перемог, страшних випробувань і мучеництва, розділень і протистояння, але також – єднання і поступу, славних звершень і героїзму. Там були сумні й радісні моменти. І навіть якщо б нам хотілося, ми не можемо змінити те, що вже сталося, але ми маємо вплив на те, яким шляхом підемо далі. І я хочу сказати, що ми будемо Церкву, яка приймає людей такими, якими вони є, щоб дати кожному можливість і засоби бути кращими; Церкву, яка не ставить перешкод на шляху до Бога, а запрошує всіх переступити поріг храму; Церкву, яка будується на любові.

* Джерело: Офіційний сайт Православної Церкви України – <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/zvernennya-predstoyatelya-do-povnoty-ptsu-z-nagody-richnytsi-jogo-intronizatsiyi/>.

Православна Церква України відкрита для всіх. І це, як кажуть молоді люди, – наша головна “точка відмінності”, point of difference.

Церква має і хоче бути там, де в ній є потреба: в центрі заможного Києва і в бідній околиці маленького містечка; на шумній вулиці мегаполіса й у малій сільській громаді; на Донбасі й Галичині, над Дніпром і в Криму, на Закарпатті й на Одещині, де я народився, та на Буковині, де я зростав; серед багатих і бідних; серед тих, хто набирає номер телефону, натискаючи кнопки, водячи пальцем по гладкому екрану чи навіть крутячи диск. Всюди, де є віра, і всюди, де є люди, які ототожнюють себе з Православною Церквою України.

Сьогодні ми перебуваємо в ситуації, коли соціологічні опитування говорять про належність до помісної Православної Церкви України більшої кількості людей, ніж існує наших парафій, до яких вони можуть прийти. **Більшість бар’єрів – це штучні перепони. Вони створені для того, щоб проковувати конфлікти, щоб розділяти людей. Ми бачимо, як майстерно розставляють ці пастки.**

У своєму служінні ми не можемо відповідати силою на силу, ненавистю на ненависть. Наш шлях – це шлях не заподіяння кривди, а шлях прощення й побудови довіри. Це – довгий шлях, який для цілої помісної Церкви може тривати довше за життя кожного з нас, але це той шлях, який нам вказав Господь Ісус Христос і на який Він нас благословив.

Рік тому ми відновили єдність та продовжили свій поступ. Це – шлях, розпочатий саме на цих Дніпровських пагорбах, де ми зараз є з Вами, святим Володимиром Великим понад тисячу років тому. Це – шлях, який переривався, але не припинявся.

Мене було соборно обрано першим Предстоятелем всеправославно проголошеної, визнаної автокефальної Православної Церкви України, але до мене на цій кафедрі було понад сто Київських ієрархів. **Рік тому наша Православна Церква посіла своє місце в Диптиху як автокефальна, а отже сама несе відповідальність за своє служіння й за свої рішення.** Ці рішення за своїм впливом і наслідками виходять далеко за межі храмів. В Україні Церква становить частину центральної опори суспільства. Автокефальна Українська Церква ніколи не була загрозою для українського суспільства, але Церкву, яка втрачала свою киевоцентричність, українську ідентичність, перетворювали на інструмент в руках імперської держави.

Україна мусить захищати себе від агресії. Сотні капеланів із Православної Церкви України служать серед українських військових, які захищають Україну. Наші священники там, де є біль, там, де є виклик, там, де є потреба у благодійності чи милосерді. Вони розділяють зі суспільством його тривожні й радісні миті. Вони мають бути залученими в життя людей і розуміти його у всій багатоманітності.

Як створити щасливу й міцну сім’ю, знайти своє покликання і збудувати кар’єру, дати раду ОСББ, як чинити з ринком землі, вести сімейний бюджет, сплачувати податки, служити в армії, готуватись до ЗНО, їхати на заробітки і повертатися додому? Це все – питання, які турбують українців. Церква не може і не має підміняти їхні рішення і не може бути експертом у кожному з питань, але **Церква може і повинна бути поруч як радник, як друг, як наставник і пастир.**

Наше завдання – духовно виховати людину, через таїнства очистити людську душу, допомогти у власному житті втілювати Закон Божий, щоб не через страх, за наказом чи примусово, але в силу набутого духовного досвіду та досягнутих знань людина й суспільство знаходили правильні відповіді на питання, які їх турбують.

В історії України важко знайти інституцію, яка була б прихильнішою до українського народу, ніж автокефальна Українська Церква. Вона як любляча мати розкриває свої обійми для всіх своїх дітей.

Втім, Церква актуальна не тільки в розрізі традицій. Відкрита Церква була і може бути центром зустрічі географій, часів і світів. Православна Церква України – це можливість взаємодіяти зі співбратами з інших Православних Церков, адже ми – місцева частина єдиної Христової

Церкви. Слово “євхаристія”, що перекладається з грецької мови як “подяка”, визначає принципи спільного служіння, спілкування між Церквами в єдності віри й таїнств.

Ми сьогодні висловлюємо нашу вдячність найперше Матері-Церкві Константинопольській, другому за честю Олександрійському Патріархату, Церкві Еллади, монастирям Святої Гори Афон за це єднання та підтримку. Віряни Православної Церкви України цього року здійснювали численні паломницькі поїздки.

Це – відновлення зв’язків, які в часи святих князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого відкрили нашим предкам скарби духовної й матеріальної культури греко-римського світу; зв’язків, які продовжилися через братські школи, через академії, засновані святими князем Костянтином Острозьким та митрополитом Петром Могилою.

Церква була основним носієм міжнародних зв’язків задовго до появи слова “глобалізація”. **Сьогодні визнання Православної Церкви України – це процес, який однаково плідно тривав минулого року до та після політичних виборів і який продовжується далі, бо цей процес – духовний, а не політичний, хоч він має для України також і політичний вимір, стверджуючи її ідентичність та суб’єктність.**

Це – лише початок. Минулої осені я їздив до Сполучених Штатів Америки, де отримав премію патріарха Афінагора з прав людини. Медійний, фаховий та політичний інтерес, з яким зустрічали Православну Церкву України в США, означає розуміння важливості ролі нашої Церкви в житті українців, а отже і для майбутнього України та Європи.

І у Вашингтоні, й кілька днів тому в Києві ми зустрічалися з Державним секретарем США Майком Помпео, говорили про права тих, хто опинився під гнітом окупації в Криму й на Донбасі, про права всіх людей, а не лише тих, хто ходив би до наших храмів. Це – ще одні відкриті двері Церкви, зокрема для складних процесів творення миру, звільнення з чужинницького полону в’язнів та полонених, деокупації та реінтеграції.

Православна Церква України – це Церква, яка проходить всі випробування разом зі своїм народом; це Церква, яка в момент, коли наша країна потрапила в біду, має бути і є з народом. Високий рівень довіри до Церкви також означає високий рівень відповідальності. **Церква розділяє мрію кожного українця та попередніх поколінь – побачити Україну як місце гідного й щасливого життя для кожного, але дорога до цієї мрії лежить через щоденну працю, через, як казав Вінстон Черчилль, “кров, працю, сльози та піт”.** Хоча він це говорив про війну із зовнішнім ворогом 80 років тому, проте для Церкви таке бачення завжди є актуальним, адже **боротьба зі злом у самих собі та в навколишньому світі – наше щоденне завдання.**

Церква має порушувати питання, як стан нашої душі впливає на те, як працюють наші руки чи голови. Наскільки ми чесні та сумлінні? Наскільки продуктивні? Чи ми можемо краще? Чи ми спроможні до більшого? Чи ми можемо досягати висот не в режимі героїчних зусиль, а спланованих щоденною працею? **Церква має вплив на те, як формується культура поведінки в усіх сферах життя, і має бути активнішою в цій царині.**

Після багатьох десятиліть і навіть століть зневіри, мародерства, незахищених прав маємо почати вчитися вкладати зусилля в довшу перспективу, бути стратегічнішими, робити свою роботу якісніше, дбати про кінцевий результат. **Наші двері відкриті, зокрема для непростого розмови про нас самих, про те, як вийти з інерції страждання, призвичаєності до болю, тяглої травми, очікування зради.**

Одна з найскладніших розмов, які є і які чекають на нас попереду, – це розмова про цінності сім’ї та родини. Я чую багато закликів до захисту сімейних цінностей, і вони резонують у моєму серці. Водночас маємо розуміти, що цінності не створюються директивно і не захищаються лише нормативно. Вони виховуються і вони переживаються як досвід. Якщо людина зазнавала наруги в сім’ї, то складно буде говорити їй лише про зміцнення сім’ї як найбільшої цінності.

Ми маємо зрозуміти, як захистити любов і гідність у сім'ї, як не зневажити таїнство Шлюбу, як допомогти сім'ям зміцнити фундамент їхньої безпеки. Демографи кажуть, що криза низької народжуваності та високої смертності в Україні стає викликом міцності для самої Української держави. **Нас більше не 52 мільйони. І хоч ми не можемо сказати точного числа, ми маємо перервати імперську російську й радянську спадщину ставлення до людського життя як до витратного ресурсу.**

Кожне життя – дар Божий, і його поява та зростання в мирі й благодаті можливі тоді, коли є любов. Міцна сім'я – це також повага людей одне до одного, це постійне думання про благо іншого, це емоційне здоров'я, це добра фізична форма, це відсутність залежностей і зловживань. **Говорити про сім'ю можна і треба, розібравшись в контексті сучасного суспільства.** Тоді стане зрозуміло, де міграція є справді трудовою, а де спробою втечі від самого себе. Як зробити так, щоб діти не росли без опіки батьків? Як зробити так, щоб батьки не боялись появи дітей, не боялись втратити себе в турботах, не боялись втрати якості життя, не боялись відповідальності і не тільки в сімейних справах?

Церква відкрита для розмови та обміну думками, маючи свій голос і свою позицію.

Мрії багатьох українців про швидкий достаток часто є реакцією на страх бідності. За останні десятиліття мільйони українців безперечно покращили свої побутові умови, хоча за багатьма показниками ми ще далеко позаду від найбільш розвинених країн світу. Комунальні квартири, відсутність і недосяжність елементарних побутових речей, рівність у злиднях, в яких ще 2-3 покоління тому жили мільйони українців, відходять в минуле так само, як прання руками чи відсутність доступу до радіо, телебачення чи телефону. Більшість українців мають одяг чи взуття, про які могли б тільки мріяти попередні покоління, харчуються продуктами, про які не знали їхні предки.

Соціологам українці кажуть, що стають заможнішими, але далі оцінюють свій стан, як соціально вразливий. Ми маємо почати говорити про те, як навчитись визнавати зміни, які відбуваються всередині і довкола нас самих; як припинити бездумно накопичувати; як не ставати залежними від атрибутів статусності; **як бути самодостатнішими і вміти отримувати радість від простих речей;** як не зневажати любов через яскраві упаковки.

Наша Церква відкрита до діалогу з пораненими душами, до того, щоб із Божою допомогою кожна людина змогла віднайти себе, плекати найкраще та боротися проти гіршого.

Інший бік вразливості – спроба захистити себе через статус. **Прагнення будь-що досягти влади часто є реакцією на вразливість.** Тоді влада сприймається не так, як про неї навчає Господь, тобто стає пануванням, а не служінням. І йдеться не про поодиноких людей, а про узагальнений виклик, що впливає на весь комплекс відносин держави й громадянина. **Влада як панування, деспотизм замість лідерства не має перспективи іншої реакції народу, ніж революційний опір, Майдан. А суспільство сьогодні в тому стані, коли воно не може собі дозволити без фатальних наслідків проходити через нові потрясіння, нові жертви, нові силові протистояння, навіть із благими намірами.**

Це означає, що **час переосмислити лідерство як служіння, як свій внесок у спільну справу.** Як полегшити служіння тим, хто прагне служити? Як захистити лідерство, не зневаживши тих, хто не може чи не хоче бути лідером? Як вчасно виявляти сваволю і не дозволяти їй ставати загрозою? Церква відкрита до діалогу й до пошуку кращих відповідей.

Це – частина тих викликів, які ми маємо перед собою, але за ними будуть наступні. Що стане з кліматом і природою? Як не марнувати енергію? Як навчитись не шкодити довкіллю? Як берегти ресурси, тобто як виконати наш обов'язок, даний Творцем, піклуватися про природу, користуючись із її багатств, а не зажерливо нищити її? Як думати про сталість, дивитися вперед на роки і прораховувати свої кроки? Це – часті тривоги молодих людей, які остерігаються, що саме їм доведеться мати справу з наслідками рішень попередніх поколінь.

Україна з її мальовничими чотирма порами року, родючими землями, чистою водою, лісами і степами – це райський куток порівняно з багатьма країнами світу. Як не занепастити це все, не втратити родючість, красу і розмаїття? Як не втратити свою землю, але дати землі родити? Як жити в новому укладі меншим громадам, які будуть більш урбанізованими у способі життя і дозвіллі?

Церква – не експерт із екології чи економіки і не прагне ним стати, але Церква бачить важливість цих тем, їх моральний вимір, який є у сфері її відповідальності, а тому відкрита, щоб бути місцем зустрічі для експертів, підприємців, фермерів чи мешканців громад, які шукають відповідей.

Ці та інші проблеми турбують кожного, хто замислюється над тим, як вони впливають на наше життя.

Яка роль Церкви у вирішенні цих питань?

Спроби політизації, інструменталізації Церкви для вирішення якихось одноденних завдань, намагання лише користатися з авторитету й можливостей Церкви, але не слухати і не чути її вчення змушують релігійне життя до сфери приватного і насправді залишають суспільство сам-на-сам із загрозами.

Нам потрібна інша Церква, Церква, яка відіграє важливу, унікальну роль в житті суспільства, водночас залишаючись в рамках духовної, а не політичної сили, ширшої за ідеологічні рамки, не обмеженої логікою політичної боротьби чи бізнес-інтересів. Це – Церква з активним життям парафій, які водночас становлять і базову ланку, і публічне обличчя церковного життя.

Це – Церква, яка є місцем щирої молитви. Це – Церква з монастирями, із сучасними православними освітніми закладами й фундаціями, які зміцнюють Церкву та допомагають їй бути частиною суспільного діалогу. Це – Церква, в якій відбуваються чесні й відверті розмови. Це – Церква, яка розбудовує себе і світ довкола себе. Це – помісна Церква, яка любить і навчає любити свій край. Це – Церква, яка проповідує любов і словами, і самим життям.

Це – Церква, яка має голос, і він кличе: “Будьте милосердні, як і Отець ваш милосердний” (Лк. 6: 36), “будьте досконалі, як Отець ваш Небесний досконалий” (Мф. 5: 48). Лише власними зусиллями не здатні ми досягти цього, але, як сказано у Писанні, “неможливе для людей – можливе для Бога” (Лк. 18: 27).

Йому слава на віки віків!

04 лютого 2020

Вселенський патріарх Церкваріуму: українські ієрархи під Росією не є місцеві правлячі єпископи*

Пану Дмитру Горєвому та пані Тетяні Деркач, засновникам ГО “Центр релігійної безпеки” та редакторам Церкваріума, улюбленим дітям нашої Мірності у Господі: Благодать і мир від Бога.

У відповідь на ваш лист від 20 липня 2020 року, вих. №7, ми хочемо нагадати, що 11 жовтня 2018р. Святий і Священний Синод Вселенського Патріархату, Церкви Матері Київської Митрополії, **скасував Патріаршу та Синодальну Грамоту видання від 1686р.** Цей лист надав, в якості форми “поблажливості”, Московському патріарху право лише висвятити митрополита Київського, котрий повинен бути обраний духовно-мирянськими зборами своєї єпархії і поминатиме під час Божественної літургії “серед перших” Вселенського патріарха, “який є джерелом і початком, що височить скрізь над усіма парафіями та єпархіями”, проголошуючи та підтверджуючи свою канонічну залежність від Церкви Матері Константинополя. Того ж дня Святий і Священний Синод також вирішив задовольнити апеляційні прохання Філарета Денисенка, Макарія Малетича та їхніх послідовників, які опинилися в розколі не з догматичних причин, канонічно відновивши ієрархів і духовенство до їхніх статусів (звань) та відновивши вірних до причастя з Церквою, та розпочати процедуру надання автокефалії Церкві України.

Згодом Вселенським патріархатом було скликано Об’єднавче духовно-мирянське зібрання (Собор) у Києві 15 грудня 2018 р. Усі православні ієрархи в Україні отримали запрошення на цей Об’єднавчий Синод нашими патріаршими листами. На жаль, **українські ієрархи, які перебувають під юрисдикцією Московського патріархату**, за винятком двох (ієрархів), проігнорували наш лист-запрошення і не брали участі в Об’єднавчому Синоді, як від них очікувалось. Цей Собор обрав митрополита **Епіфанія канонічним митрополитом Київським і всієї України** та прийняв Конституційну хартію (Статут) Церкви України, яку було розроблено Вселенським патріархатом у листопаді 2018 року. Потім Томос, яким проголошено автокефалію Церкви України, було передано в руки митрополита Епіфанія нашою Мірністю в резиденції Вселенського патріархату на Фанарі 6 січня 2019 року.

З тих пір нова автокефальна церква України є єдиною канонічною Православною Церквою на території Української Держави, та Блаженніший Митрополит Київський та всієї України має бути визнаний її канонічним Предстоятелем. Відповідно до канонічного принципу територіальності, який є невід’ємним і постійним фактом православної еклезіології, **жодна Церква не може бути присутньою в межах юрисдикції Церкви України.** Тим не менше, в душі пастирської чуйності, ми тимчасово терпимо існування українських ієрархів під Росією не як місцевих правлячих єпископів, а лише як титулярних або тих, що перебувають (мають резиденцію) в Україні, ієрархів, згідно з **канонем 8 І Нікейського собору**, сподіваючись, що, волею Божою, вони незабаром об’єднаються з помісною Церквою. З цієї причини **Його Високопреосвященство Онуфрій вже не розглядається як канонічний митрополит Київський**, але як ієрарх, що проживає в Києві, як це було надруковано у Щорічнику Вселенського патріархату на 2020 рік.

З цими думками, ми молимося Святому Духові, Утішителю який завжди зцілює Божою благодаттю немічне і доповнює те, чого не вистачає, зближує всіх ієрархів, духовенство і боголюбивих людей в Україні до єдності, і ми із задоволенням усім вам надаємо наші Патріарші благословення, даруючи вам благодать і нескінченну Божу милість.

У Вселенському патріархаті, 6 жовтня 2020 року,
духовно ваш,
ВАРФОЛОМІЙ
Архієпископ Константинополя – Нового Риму
і Вселенський патріарх

30.10.2020р.

* Джерело: Офіційний сайт CERKVARIUM – <https://cerkvarium.org/dokumenty/tserkovni/vselenskiy-patriarkh-tserkvariumu-ukrajinski-ierarkhi-pid-rosieyu-ne-mistsevi-pravlyachi-episkopi>.

ЗА ЖИТТЯ СВІТУ

На шляху до соціального етосу Православної Церкви¹ (ВИТЯГИ)

...

II. Церква у суспільній сфері. Усе життя наше Христу Богові віддамо

§8 Підвалини християнської надії лежать у Царстві Божому, а не в царствах цього світу. Церква сподівається не *на князів, на синів людських, в яких нема спасіння* (Пс. 145[146]), а на Сина Божого, Який увійшов в історію, щоб звільнити Своє творіння від усіх тих практик і структур гріха, гноблення й насильства, що спотворюють занепалий світ. Протягом історії християни жили за різних форм правління – в імперіях, тоталітарних режимах, ліберальних демократіях, у країнах із християнськими засадами або іншими державними віросповіданнями, в секулярних державах, декотрі з яких виявляли приязнь до інституційної Церкви, інші – ворожість, треті – байдужість. Однак незалежно від того, якому політичному режиму вони підпорядковані, християни почуваються вдома насамперед тоді, коли звершують (відкрито або потай) Святу Євхаристію, під час якої вони покликані “відкласти житейські піклування” (Божественна літургія св. Йоана Золотоуста) й увійти одночасно і в єдність Тіла Христового в історії, і в позаісторичну радість Царства Божого. Євхаристія, в якій беруть участь вірні, щораз наново вибудовує правдивий християнський устрій й сяє як ікона Царства Божого, що має втілитися у спасенному, преображеному і прославленому творінні. Як така, Євхаристія є також пророчим знаменням, що одночасно є критикою всіх політичних режимів тією мірою, якою їм бракує божественної любові, й закликом до всіх народів *шукати спершу Царства Божого і правди його* (Мт. 6:33). На землі ми *не маємо постійного міста* й натомість повинні шукати град прийдешній (Євр. 13:14); тут ми *подорожні й пришельці* (Євр. 11:13). Але вже тут ми насолоджуємося передсмаком остаточного спасіння всього суспільного життя в Царстві Божому, і нам довірено явити народам знамення, закликавши їх до життя в мирі та любові під покровом Божих обітниць.

§9 Православна Церква не може оцінювати всі форми людського правління як рівнозначні, хоча всі вони далекі від Царства. Наприклад, вона беззастережно засуджує всі види спотворення інститутів влади й тоталітаризм, знаючи, що вони не можуть принести нічого, крім масових страждань і утисків. Церква також не наполягає на тому, щоб громадяни держав, які вірують у Христа, за будь-яких умов підкорялися владі або погоджувалися із соціальними й політичними порядками, в яких вони перебувають. Звичайно, Сам Христос визнав право цивільної влади збирати податки, коли сказав: *Отже, віддавайте кесареви кесареви, а Боже – Богові* (Мт. 22:21). І апостол Павло, за дуже специфічних обставин, дійсно велів римським християнам підкорятися законно встановленій цивільній владі міста й імперії та навіть визнав законними повноваження тих, хто “носить меч” - *tachairophoroi*, тобто солдат, міліції, цивільних охоронців чи податківців, уповноважених зберігати громадянський спокій (Рим. 13: 1–7). Але ця конкретна порада явно не є абсолютним правилом християнської поведінки за всіх мислимих обставин. Це ми знаємо зі слів апостола Петра, звернених до Єрусалимського синаєдріону, що був належним чином призначеним органом Юдеї з юридичними повноваженнями: коли накази навіть законної політичної влади суперечать нашому християнському обов’язку, Богові *треба коритися більше, ніж людям* (Діян. 5:29). До того ж,

¹ Документ схвалений і затверджений до публікації Синодом Константинопольської Церкви в січні 2020р. Наведений тут текст містить редакційні зміни та доповнення, які внесені Спеціальною комісією і яких не було в оригінальному документі.

Джерело: Сайт Грецької православної архієпархії США, https://www.goarch.org/social-ethos?p_p_id=56_INSTANCE_km0Xa4sy690V&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&_56_INSTANCE_km0Xa4sy690V_languageId=uk_UA.

Виділення в тексті – *ред.*

застереження Павла християнам Риму стосувалися лише становища Церкви, що перебувала під владою язичницької імперії. Тож вони не пояснюють, як християни повинні налагоджувати життя суспільства і сприяти громадянському миру, коли вони самі здійснюють владу, або чого християни можуть вимагати від народів і урядів, втілюючи пророчє покликання звіщати і свідчити про Божу справедливість і милість до світу. Навіть Христос, очищаючи Єрусалимський храм від міняйл і торговців, без вагань кинув виклик як поліцейським силам керівництва Храму, так і римським постановам проти цивільних заворушень, що мали загальнообов'язковий характер. Звичайно, Церква повинна прагнути миру з усіма людьми, в якій би країні вона не існувала, і пропонувати цей мир кожному; і в більшості випадків це вимагає підпорядкування законам, що діють у цих країнах. І все-таки у певному сенсі Церква завжди залишається чужою будь-якому людському устрою та визнає, що будь-який людський уряд підзвітний суду Божому. Християни можуть – і часто зобов'язані – брати участь у політичному житті суспільств, у яких вони живуть, але завжди мають робити це як служителі правди й милості Царства Божого. Таким був припис найпершої християнської доби: “Бо ми навчені віддавати належну честь встановленим Богом правлінню і владі, які не чинять нам зла”[11]. Іноді така участь може виявлятися не в абсолютній покорі, а у формах громадянської непокори й навіть повстання, зумовлених громадянством вищого порядку. Християнин має бути вірним передусім і остаточно Царству Божому, тоді як вірність будь-чому іншому є лише дочасною, минущою, частковою й випадковою.

§10 У наші дні в багатьох країнах світу громадянський лад, свобода, права людини й демократія – це реальність, на яку громадяни можуть покластися. Вельми відчутно ці суспільства надають людям засадничу для їхньої гідності свободу шукати й переслідувати благі цілі для себе, своїх сімей і громад. Це дійсно дуже рідкісне благословення в контексті всього плину людської історії, і було б нерозумно й немилосердно з боку християн не відчувати щирої вдячності за особливий демократичний дух сучасної доби. Православні християни, які мають великі переваги життя в таких країнах, не повинні ставитися до цих цінностей як до чогось належного, а, навпаки, активно підтримувати їх і працювати задля збереження й розширення демократичних інституцій і звичаїв у правових, культурних і економічних рамках своїх суспільств. Серед православних християн існує певна небезпечна спокуса піддаватися виснажливій і багато в чому фантастичній ностальгії за якимось золотим віком, що давно минув, уявляючи його взірцем ідеального православного устрою. Таке уявлення може призвести до особливо згубного типу хибного благочестя, яке помилково сприймає тимчасові політичні форми православного минулого, на кшталт Візантійської імперії, за саму сутність Апостольської Церкви. Особливі переваги, якими насолоджувалася Церква за християнського правління, допомогли виносити і сформувати особливий православний етос на політичних просторах, залюднених православними християнами, але вони також мали сумний побічний ефект, зв'язавши Церкву певними руйнівними обмеженнями. Занадто часто Православна Церква допускала змішання національної, етнічної та релігійної ідентичностей такою мірою, що зовнішні форми й мова віри – геть позбавлені свого справжнього змісту – ставали інструментами просування національних і культурних інтересів під виглядом захисту християнства. Це часто перешкоджало Церкві в її покликанні звіщати Євангеліє всім народам.

§11 Саме тому Константинопольський собор 1872 року засудив “філетизм”, тобто підпорядкування православної віри етнічним ідентичностям і національним інтересам. Любов до власної культури – благородне почуття, якщо воно щире і якщо його супроводжує готовність визнавати красу і шляхетність інших культур, вітати обмін між ними і творче взаємозбагачення їх усіх. Також і патріотизм може бути добротливим і здоровим почуттям, якщо його не сприймають як самодостатню чесноту або моральне благо, яке виправдовує несправедливість і деструктивну поведінку держави. Але християнам категорично заборонено перетворювати свою культурну, етнічну чи національну ідентичність на ідола. Не існує такого поняття, як “християнський націоналізм”, чи будь-яких інших форм поклоніння нації, прийнятних для християнської совісті. На жаль, сьогодні це необхідно підкреслювати у зв'язку з раптовим сплеском у багатьох розвинених країнах світу найпідступніших

ідеологій ідентичності, включно з войовничими формами націоналізму і блюзнірською расовою філософією. Злочини, породжені расовою несправедливістю, – від відродження работоргівлі за расовою ознакою в ранній Новий час до пізніших режимів південноафриканського апартеїду або правої сегрегації в Сполучених Штатах Америки, які трималися на організованому чи спонтанному насильстві, – є прикрими фактами сучасної західної історії. Але расова ідеологія як така – це отруйний пережиток забобонів псевдонауки кінця XVIII – початку XX століть. І хоча справжні наукові досягнення (в таких областях, як молекулярна біологія, особливо геноміка) спростували саму концепцію окремих рас або окремих генетичних “клад”^{*} всередині людського виду як порочну фантазію, що не має жодних підстав у біологічній реальності, отруйне поняття раси все ж залишається частиною концептуального світу пізнього модерну. Більшої суперечності Євангелію годі й шукати. Є лише один рід, до якого належать усі люди, і всі як один покликані стати єдиним народом у Бозі-Творці. Немає жодної іншої людської природи, окрім єдиної універсальної, яку сприйняв Божий Син, ставши людиною, і вона охоплює всіх людей без розрізнення й дискримінації. Проте, на жаль, поява нових форм політичного й націоналістичного екстремізму призвела до проникнення в православні громади окремих прихильників расової теорії. Православна Церква беззастережно засуджує їхні погляди і закликає їх до повної спокути й покаянного примирення з Тілом Христовим. І якщо в православній громаді стає відомо про таких людей і вона не може спонукати їх зрестися зла, яке вони заохочують, то в такому разі вона повинна викрити, засудити і виключити їх. Будь-яка церковна громада, що ухиляється від цього, зраджує Христа.

§12 Незалежно від того, в яких політичних умовах перебувають православні християни, щоразу після звершення Святої Євхаристії вони мають повертатися у світ як свідки вічного Царства Божого. Зустрічаючись із тими, хто не розділяє їхньої віри, православні християни мають пам'ятати, що кожна людина – жива й незамінна ікона Бога, написана Ним для Себе у сокровенних надрах її ества. Не слід намагатися пропагувати християнську віру засобами політичної влади або юридичного примусу. Така спокуса часто була – й подекуди досі залишається – вельми сильною у православних країнах. Одним із найбільш руйнівних з морального погляду аспектів сучасного демократичного ладу є тенденція обмовляти й ганьбити – по суті, навіть демонізувати – тих, із ким ми не згодні. Справді, мабуть, немає інших царин, де сучасний християнин повинен так само ретельно опиратися панівним тенденціям епохи і, навпаки, прагнути послуху заповіді любові, як царина політики. Православні християни мають підтримувати дискурс прав людини не тому, що він цілковито відповідає Божому замыслу про Його творіння, а тому, що він плекає почуття недоторканної унікальності кожної людини та пріоритету блага людини над національними інтересами. Мова прав людини забезпечує правову й етичну граматику, на основі якої всі сторони, як правило, можуть дійти певного спільного знаменника. Ця мова призначена зцілювати розділення в тих політичних спільнотах, де мають співіснувати люди з дуже різними переконаннями. Вона уможлиблює спільну практику шанування безкінечної й невід'ємної гідності кожної людини (тої гідності, яку Церква, безперечно, вважає відбитком образу Божого в усіх людях). Православні християни мають визнавати, що для збереження та розвитку справедливого суспільства потрібна мова суспільної згоди, що наполягає на непорушності людських гідності та свободи. І мова прав людини спроможна досягати цього із дивовижною виразністю. Звичайно, православні християни також не повинні боятися реальності культурного та соціального плюралізму. Їм належить радше радіти динамічному сполученню людських культур у сучасному світі, яке є одним із найбільших здобутків нашого часу, і сприймати як благословення те, що всі людські культури, в усьому їхньому розмаїтті та усій красі, дедалі частіше поділяють спільний громадянський і політичний простір. Власне, Церква має підтримувати державні стратегії та закони, що якнайбільше сприяють такому плюралізму. Ба більше, вона має дякувати Богові за скарб множинності культур світу та за благодатний дар їх мирного співіснування в сучасних суспільствах.

§13 Часто говорять, що наше століття – секулярне. Це, звичайно, не означає, що релігія зникла з усіх суспільств. У декотрих із них вона залишається такою ж потужною культурною

силою, як і раніше. І навіть у найбільш змирщених і секуляризованих країнах Заходу релігійні вірування і практики залишаються набагато активнішими, ніж можна було б очікувати, якби релігійний імпульс був просто випадковим аспектом людської культури. Але конституції більшості сучасних держав, навіть ті, які формально визнають офіційну Церкву, надають пріоритет громадянському публічному простору, що не передбачає присутності релігійних організацій, і політичного ладу, вільного від церковної влади. Багато з наших сучасників дійсно вважають, що демократичне суспільство можливе лише тією мірою, якою релігія витіснена в приватну сферу і позбавлена впливу у формуванні політики. Це, безумовно, нерозумна вимога, і вона стає деспотичною, якщо її нав'язують за допомогою примусових правових засобів. Етичні переконання людини не розвиваються в концептуальному вакуумі, і відданість релігії є невід'ємною частиною шляху, яким численні спільноти та окремі особи доходять бодай якогось поняття про загальне благо, моральну спільноту й соціальну відповідальність. Заглушити голос віри в публічному просторі значить також заглушити голос совісті для дуже багатьох громадян і повністю виключити їх із громадського життя. Однак, водночас, розірвання давнього договору між державою і Церквою – або трон і престолом – стало великим благословенням для християнської культури. Воно звільнило Церкву від того, що занадто часто було рабським і нечестивим підпорядкуванням земній владі та співучастю в її лихих учинках. Насправді ж Церква зацікавлена в тому, щоб інституційний зв'язок християнства з інтересами держави був якомога слабшим, – не тому, що Церква прагне зовсім залишити суспільну сферу, а тому, що вона покликана сповіщати Євангеліє всьому світу й у всьому служити Богу, не компрометуючи себе допасуванням до чієїсь мирських амбіцій. Тому Православна Церква має бути вдячною Богові за те, що Він провіденційно допустив зменшення її політичного впливу в більшості країн давнього християнського світу, щоб вона могла сумлінніше втілювати й розвивати свою місію серед усіх народів і людей. Безсумнівно, Церква може цілком щасливо уживатись із політичним ладом, який не нав'язує силою своєму народові богословського конформізму, оскільки такий лад дозволяє Церкві набагато чистіше й безпосередніше звертатися до розуму і сумління кожного.

§14 Це не чинить жодних перепон прямій та активній співпраці Церкви з політичною і громадянською владою, а також із державними органами в справі досягнення загального блага і здійснення справ милосердя. Християнство почалося як релігійний рух меншини в імперській культурі, яка була байдужа, ба й ворожа до його присутності. Навіть тоді, у важкі часи на кшталт періодів чуми або голоду, християн часто відрізняла самовідданість у служінні ближнім. І протягом перших століть християнства турбота Церкви про знедолених – особливо вдів і сиріт, чи не найнужденніших і найнезахищеніших прошарків стародавнього світу, – зробила її першим організованим інститутом соціального забезпечення в європейському суспільстві. До того ж, найзначнішою зміною у правовій і соціальній структурі суспільства, яку принесла християнізація імперії, було потужне розширення благодійних ресурсів і соціальної відповідальності Церкви. Неможливо надати загальну характеристику взаєминам Церкви й держави за часів християнської імперії. Цей союз приніс і добрі, і лихі плоди; але не викликає сумнівів величезний прогрес у західному розумінні загального блага, яке було закладене – і поступово, з деякими перервами розкривалося – завдяки введенню християнської свідомості в соціальну граматику пізньоантичного світу. Згодом ця співпраця заради загального блага була закріплена в православній традиції, під іменем “симфонії”, в новелах імператора Юстиніана[12]. Цей же принцип функціонував у конституціях багатьох православних національних держав в постосманський період. І сьогодні принцип симфонії може надалі скеровувати Церкву в її зусиллях співпрацювати з урядами заради загального блага й боротися з несправедливістю. Однак він не може служити виправданням для нав'язування релігійної ортодоксії всьому суспільству або для просування Церкви як політичної сили. Радше він має нагадувати християнам про те, що їхня відданість загальному благу – на відміну від суто формального захисту індивідуальних свобод, вузькопартійних інтересів і влади корпорацій – є істинною сутністю демократичного політичного устрою. Якщо в центрі суспільного життя не звучить мова загального блага, демократичний плюралізм занадто легко вироджується в чистий індивідуалізм, абсолютизм вільного ринку й духовно руйнівне споживацтво.

IV. Бідність, багатство і соціальна справедливість. Пом'яни, Господи, тих, хто пам'ятає бідних

§32 Коли Предвічний Син став людиною, відмовившись від Своєї божественної слави і змінивши “образ Божий” на “образ раба” (Флп. 2:6–7), Він у такий спосіб ототожнив Себе з найбільш маргінальними, політично безправними і соціально незахищеними людьми Свого часу. Народжений серед підвладного народу, який не мав жодних законних прав перед своїми імперськими колонізаторами, вихований у родині, що належала до нижчого ремісничого класу, Христос почав Своє служіння у внутрішніх районах Галілеї і присвятив його переважно найбільш знедоленим і безнадійним співвітчизникам. У такий спосіб Він перебрав на Себе місію пророків Ізраїлю і воістину глибоку моральну справу всього Закону і пророків. Приступаючи до суспільного служіння, Він від Свого імені проголосив слова пророка Ісаї: *Дух Господній на Мені; бо Він помазав Мене благовістити убогим, і послав Мене звіляти розбитих серцем, проповідувати полоненим визволення, сліпим прозріння, відпустити замучених на волю, проповідувати літо Господнє сприятливе* (Лк. 4:18–19). Ця особлива прихильність до знедолених і зневірених аж ніяк не є лише випадковою складовою Його місії, зверненої до Ізраїлевих синів та дочок, але визначає саму її суть. Його найжорсткіші застереження та найкатегоричніший осуд спрямований на тих, хто наживається на експлуатації слабких (Лк. 20:46–47) чи просто лишається байдужим до скрутного становища вбогих (Лк. 6:24–25; 16:25). До того ж, коли йшлося про потреби знедолених, Він наполегливо вимагав від Своїх послідовників бути готовими пожертвувати власним майном. Він наказав учням беззастережно давати милостиню *всім*, хто просить у них (Мт. 5:42), так безкорисливо, щоб одна рука не знала, що робить інша (Мт. 6:3), і забороняв їм запасати бодай якісь скарби на землі (Мт. 6:19–20). Багатому юнакові Він велів продати все своє майно, а отримані кошти віддати бідним (Мт. 19:16–30; Мк. 10:17–31; Лк. 18:18–30). Того ж Він вимагав від усіх, хто бажав приєднатися до Нього (Лк. 12:33), і не вважав Своїм учнем того, хто не погодився роздати все нужденним (Лк. 14:33). Він не залишив жодних сумнівів щодо того, що слід робити, щоб мати надію увійти в Царство Боже: *Прийдіть, благословенні Отця Мого, успадкуйте Царство, уготоване вам від створення світу. Бо голодував Я, і ви дали Мені їсти; спраглим був, і ви напоїли Мене; був подорожнім, і ви прийняли Мене; був нагим, і ви зодягли Мене; був недужим, і ви відвідали Мене; у в'язниці був, і ви прийшли до Мене* (Мт. 25:34–36). До того ж, слідуючи заклику Отця, Він пережив усі найважчі випробування бездомності та знедоленості: *Син же Людський не має де голови прихилити* (Мт. 8:20; Лк. 9:58); *І, вставши, вигнали Його геть з міста і повели на вершину гори, на якій було збудоване їхнє місто, щоб скинути Його* (Лк. 4:29). Він завершив Своє земне служіння, засуджений чужою окупаційною владою, перед судом якої не мав жодних законних прав, і помер смертю нікчемного злочинця, прийнявши найбільш і найпринизливішу на той час смертну кару.

§33 З огляду на все це, Церква не може по-справжньому йти за Христом або являти Його світові, якщо вона не поставить цю безумовну турботу про бідних і знедолених в осердя свого етичного, релігійного та духовного життя. Прагнення до соціальної справедливості та громадянської рівності – турбота про бідних, притулок для бездомних, захист слабких, гостинність до тих, хто залишив свої домівки й допомога людям з інвалідністю – це не просто ідеал, рекомендований Церквою заради заспокоєння совісті, але необхідний засіб спасіння, незамінний шлях до єднання з Богом у Христі. Не впоратися з цими обов'язками – значить підпасти під божественний осуд (Мт. 25:41–45). Тому ранні християнські громади апостольської доби провадили спосіб життя, що радикально відрізнявся від панівної культури. Вони мали лише спільне майно, віддаючи особисті багатства всій громаді, щоб задовольнити потреби кожного члена Тіла Христового (Діян. 2:44–45; 4:32–37). У той час Церква не мала змоги по-новому формувати громадянське суспільство. У контексті негнучкого імперського правління вона також не мала змоги розробити якусь абстрактну політичну ідеологію, спроможну виправити або пом'якшити несправедливість епохи. Проте, християнам вдавалося у своєму оточенні дбати про бідних, особливо про вдів і сиріт (найбільш вразливі прошарки стародавнього світу), і створити в своєму середовищі суспільний устрій,

заснований на любові, де ніхто не залишався покинутим напризволяще. До того ж, розуміння життя у Христі як радикальної солідарності було успадковане – на жаль, не цілковито, але значною мірою – епохою офіційно визнаної Церкви. Після навернення імператора Костянтина жодні зміни в імперській політиці не змогли втілити конкретних соціальних принципів Євангелія так само ясно, як масштабне розгортання церковної діяльності, спрямованої на допомогу бідним за великої матеріальної підтримки з боку держави.

§34 До того ж, усі найбільші Отці Церкви IV і V століть красномовно висловлювали глибоку християнську інтуїцію про те, що життя у Христі передбачає войовниче неприйняття умов, що породжують злидні, а також радикальну прихильність філантропії та справам милосердя. Св. Василій Великий рішуче виступав проти майнової нерівності в суспільстві свого часу і викривав багатіїв, які уявляли, буцімто мають право приховувати своє багатство від інших просто на законних підставах. Він наполягав, що всі благословення – від Бога, і всі блага творіння – загальне надбання людства[26]. Кожен, хто експлуатує бідного заради власної вигоди, накликає на себе засудження на вічні муки[27]. Кожен, хто не ділиться грошима з голодним, винен не лише в ухиленні від спільної відповідальності, але в убивстві[28]. Св. Йоан Золотоуст говорив те ж саме про всіх, хто здобуває багатство неправедним шляхом, прирікаючи бідних на ще більші злидні[29]. Він вважав, що багатій, який не ділиться своїм багатством з нужденними, – злодій[30], оскільки всі блага творіння походять від Бога і є загальним надбанням усіх людей за вродженим правом[31]; все, чим володіє багатій, було йому довірено заради спільного блага[32], і все, чим він володіє, належить іншим[33]. Св. Амвросій Медіоланський погоджувався з ним[34]. Це була епоха, коли у християнських богословів уперше з'явилася можливість – і обов'язок – подумати про те, як трансформувати радикальну соціальну солідарність і корпоративну благодійність Апостольської Церкви у громадянські практики умовно християнської культури. Ніхто з них, мабуть, не припускав, що моральне життя християнина можна поділити на приватне й суспільне, або що вимоги Євангелія до совісті вірян не поширюються на все християнське суспільство. Усі добре усвідомлювали, що християнська культура повинна боротися з вадами системи, яка прирікає багатьох на злидні, віддаючи величезні багатства в руки купки можновладців. Як стверджував св. Василій, люди за своєю природою – соціально-політичні істоти, тож їм належить ділитися благами один з одним, щоб покласти край бідності. Тому він наполягав, що в християнському суспільстві необхідна державна політика, спрямована на створення скарбниці, яка б дозволяла задовольняти основні потреби всіх людей і справедливо перерозподіляти надлишок плодів творіння[35]. Християни в жодному разі не повинні розглядати такі заходи як надзвичайні або зайві. Згідно зі св. Амвросієм, такий перерозподіл – це лише справедливе відшкодування боргу, який багаті мають сплатити бідним за свою непропорційно більшу частку в спільному майні всього людства[36]. Один з великих викликів, який Православна Церква сьогодні не може обійти стороною – це пошук шляхів послуху біблійним настановам і свято-отцівському переданню щодо загального блага в наші дні, і цей виклик вимагає як розсудливості, так і терпіння. Однак він також вимагає безкомпромісної вірності особистості Христа і прикладам апостолів і святих. Це означає, що Церква покликана викривати наявні соціальні умови там, де це виправдано, схвалювати те, що гідне похвали, й заохочувати зміни на краще скрізь, де це може принести плоди. Найперше, Церква має дбати про становище бідних і беззахисних не менше, ніж Сам Христос, і бути не менш готовою заступатися за них, коли їхні голоси лишаються непочутими.

§35 До числа найпоширеніших вад усіх людських суспільств – причому в сучасних розвинених країнах вона часто досягає безпрецедентного рівня досконалості й витонченості – можна зарахувати кричущу матеріальну нерівність. Часто-густо її викликає або заохочує регресивна політика оподаткування та недостатнє регулювання справедливого рівня заробітної платні. Це відповідає інтересам тих, хто досить багатий, щоб впливати на законодавство й оберігати своє багатство від вимог загального блага. Хоча нерозумне оподаткування приватних установ, які створюють робочі місця, дійсно може за деяких обставин призвести до зниження рівня зайнятості та збільшення податкового тягара для бідних, у промислово розвинених країнах цю до цієї небезпеки рідко (якщо

взагалі) ставляться серйозно. Набагато звичнішою є ситуація, коли найбагатші інвестори захищені від податкового тягаря, пропорційного вигодам, які вони отримують від свого становища в суспільстві, тоді як корпоративним структурам дозволено займатись практикою, що створює ринки дешевої робочої сили на шкоду добробуту працівників. Це призводить як до зросту навантаження на прибутки середнього класу, так і, найчастіше, до недостатнього державного забезпечення бідних верств населення. На противагу такій практиці Православна Церква, безумовно, повинна наполягати на справедливості та співчутті як основоположних принципах податкової політики та керівних засадах справедливої оплати праці, а також на моральній відповідальності багатих робити якомога більший внесок у добробут суспільства загалом. Відповідно, уряди мають запобігати несправедливому юридичному покриванню багатіїв або ухиленню від сплати податків. Твердження Отців Церкви про те, що ресурси творіння за вродженим правом належать усім людям, створеним на образ Божий, і що через це найзаможнішим із нас доручено неухильно ділитися своїм майном з бідними, можуть суперечити деяким укоріненим уявленням сучасного світу про приватну власність. Але вони є найважливішою основою християнського бачення цього світу як милостивого дару Божого і свідчать про відповідальність, яка, в очах Церкви, покладена на будь-яке справедливе суспільство.

§36 Іншим наслідком законів, спрямованих головно на захист матеріальних інтересів багатіїв, безсумнівно, є часте перетворення праці на товар і доведення працівників до стану, який справедливо можна назвати “найманим рабством”. Це особливо стосується промислово розвинених країн, де законодавство дозволяє великим роботодавцям без особливих зусиль збільшувати прибуток коштом своїх працівників, приховуючи пільги, не забезпечуючи прожиткового мінімуму, керуючи робочим часом так, щоб позбавити їх належних привілеїв повної зайнятості й, передусім, шляхом перетворення дешевої робочої сили на свого роду природний ресурс, що підлягає експлуатації, особливо на ринках праці, де відсутні базові гарантії захисту працівників. Досить часто бізнес-практику такого роду допускають під прикриттям угод про вільну торгівлю, хоча зв'язок такої практики з ширшою економікою міжнародної вільної торгівлі в кращому разі неочевидний. Часто глобальні корпорації можуть скорочувати свої витрати і збільшувати прибутки, переносючи діяльність у ті регіони світу, де робоча сила коштує недорого саме тому, що працівники перебувають у відчайдушному стані, а місцеві органи влади більш зацікавлені в залученні іноземних інвестицій, ніж у проведенні гуманної трудової політики або навіть найелементарніших заходів із захисту праці. Це призводить до подвійного ефекту: зниження заробітної платні в розвинених країнах і посилення бідності в країнах, що розвиваються. До того ж, на периферії всіх ринків праці існують класи людей, які позбавлені правового захисту і, отже, піддаються експлуатації, не маючи можливості ефективно протидіяти їй у законному порядку: це, приміром, працівники без документів, яким доводиться погоджуватися на заробітну платню набагато нижчу від установленого законом мінімуму в обмін на найтяжчі види робіт, або переміщені та в буквальному сенсі поневолені жінки з країн, що розвиваються, яких примушують до торгівлі сексуальними послугами, разом з усіма зловживаннями, небезпеками і приниженнями, які тягне за собою таке життя. До того ж, попри всі популістські заяви про зворотне, часто цим злочинам тільки сприяють негнучкі імміграційні закони і непроникні кордони. Безпринципні роботодавці вельми зацікавлені в тому, щоб різні національні ринки праці були максимально ізольовані один від одного, оскільки це має подвійний ефект: створення “тіньової” робочої сили з незареєстрованих працівників, експлуатованих у межах національних кордонів, і збереження наявних депресивних ринків праці, експлуатованих за межами цих кордонів. Міжнародний вільний потік робочої сили, а разом з ним і здатність працівників самоорганізовуватися в глобальному масштабі й, отже, вимагати дотримання базових стандартів зайнятості на всіх ринках праці практично унеможливили б таку експлуатацію. Звідси й беззаконні змови між багатьма транснаціональними корпораціями й державами, які мають за мету припинити вільний потік робочої сили через кордони, часто за допомогою найбільш драконівських заходів.

§37 Всупереч усім подібним практикам Православна Церква буде наполягати на високій гідності праці та на недоторканній священності кожної людини, а також на тому, що *той, хто працює,*

вартій винагороди своїї (1 Тим. 5:18). Вона повинна вимагати від кожного спроможного суспільства, щоб воно захищало своїх працівників – як зареєстрованих, так і незареєстрованих – від зловживань, принижень, зневажливого ставлення і цинічної експлуатації. До того ж, ніхто не повинен працювати без перепочинку: Церква наполягає на тому, що справедлива економіка або бізнес – це такі, які забезпечують не тільки розумну продуктивність і гідну оплату праці працівників, а й надають їм можливості для повноцінного відпочинку від роботи, а також фізичного та душевного відновлення разом зі своїми сім'ями, друзями і людьми з одного кола. Вона повинна звертатися до урядів з проханням приймати закони, що дозволяють роботодавцям створювати робочі місця, але при цьому не розглядають працю просто як товар або як виробничі витрати без особливого морального статусу. Будь-яка розвинена економіка, якщо вона є справедливою, повинна на рівні закону і звичаїв забезпечити такі умови, за яких підприємства, що діють у країнах із надійними правовими системами, функціонуючими фінансовими інституціями й дотриманням основних громадянських свобод, були б готові, в рамках їхнього суспільного договору з цими країнами, дотримуватися законів і практик, які забезпечували б працівникам гуманні умови праці та прожитковий мінімум і які забороняли б співучасть цих підприємств у корумпованих системах, що заохочують структурну бідність в інших країнах. Це означає, що потрібні закони, які б гарантували, що навіть у разі створення об'єктів у країнах, які розвиваються, ці підприємства мають дотримуватися тих самих стандартів поведінки щодо робочої сили, що й у розвинених країнах. А здатність підприємств виробляти, виводити на ринок і продавати товари, або по-іншому брати участь у світовому ринку, має бути поставлена в залежність від справедливої практики праці. Церква також має закликати до прийняття законів, які б не залякували працівників без документів перспективою судового переслідування, якщо ті будуть домагатися від роботодавців відшкодування за зловживання. Водночас Церква повинна заохочувати корпорації гуманно інвестувати в депресивні регіони світу і створювати можливості там, де їх раніше не було; вона лише просить про те, щоб ці підприємства дотримувалися стандартів поведінки, які поважають властиву кожній людині гідність, і щоб вони вкладали інвестиції в економіку країн, що розвиваються, з метою поліпшення умов життя бідних верств населення, а не для того, щоб наживатися на їхніх злиднях.

§38 Православна Церква, разом зі св. Василієм, св. Амвросієм та іншими Отцями, повинна, насамперед, наполягати на тому, що суспільство має забезпечити таку систему соціальної безпеки, яка б дійсно захищала бідних і знедолених від суцільних злиднів, деградації, бездомності, страждань і відчаю. Усі покликані на бенкет, приготований Богом, тож усім, хто бенкетує, належить кликати *убогих, калік, кривих, сліпих* (Лк. 14:13). Цей заклик слід розглядати не лише як справу особистої благодійності, а й як питання суспільної справедливості. Це також означає, що Церква не може зберігати мовчання, коли норми, передбачені законом, не відповідають потребам, які цей закон покликаний задовольняти, або не можуть забезпечити розумної форми соціальної та громадянської рівності для своїх бенефіціарів. Церква повинна рішуче викривати ті країни, які витрачають надмірну частку державного бюджету на підприємства, що приносять прибуток або вигоду переважно привілейованим особам. Особливо кричущими є приклади нехтування соціальними потребами у країнах, які воліють відволікати громадські кошти від програм соціального забезпечення, перераховуючи їх на чималі й непотрібні завдання озброєння, єдиною справжньою метою яких є зміцнення “військово-промислового комплексу” і збагачення тих, чий бізнес полягає в безперервному виробництві все більш витончених і руйнівних засобів убивства, ведення війни й застосування терору щодо цивільного населення. Якщо держава не в змозі на постійній основі забезпечити навіть елементарний рівень загальної системи охорони здоров'я своїм бідним громадянам, якщо вона заплющує очі на тяжке становище найнужденніших, але при цьому щорічно витрачає непропорційно велику частину державних доходів на військову експансію, – ця держава займається тим, проти чого має повстати обізнана християнська совість. І яким би політично некоректним це не здавалося, Церква повинна бути готова критикувати моральні порушення при розподілі суспільних благ, де б вона їх не виявляла.

§39 До того ж, слід наголосити – особливо через те, що ця думка потужно й наполегливо лунає у вченні Христа – що жоден матеріальний механізм не диктує так владно, хто буде багатим, а хто бідним у будь-якому суспільстві, як механізм незмірного боргу. Протягом усієї історії людства, здається, найбільша соціальна прірва завжди пролягала між боржниками і кредиторами. Закон Мойсеїв викриває лихварство з метою закабалити іншого як доглибно аморальну практику. Звідси категоричні заборони Закону на всі види позики під процент у суспільстві синів і дочок Ізраїлю (Вих. 22:25; Лев. 25:36–37; Втор. 23:19–20), і звідси ж давнє єврейське засудження фідуціарних інтересів (Пс. 15:5; Єз. 18:17). Звідси й турбота Закону про те, щоб ані ізраїльтяни, ані їхні сусіди не були доведені до стану повного зубожіння (Вих. 12:49; 22:21–22; Лев. 19:9–10; 23:22; 25:35–38; Втор. 15:1–11). До того ж, Закон не тільки забороняв відсотки за позиками, а й наказував, щоб кожен сьомий рік був суботнім, *шмітá*, коли землю слід залишати під паром і коли слід списувати борги між ізраїльтянами. А потім Закон іде ще далі, встановлюючи суботній із суботніх, Ювілейний, рік, у котрий мають бути прощені всі борги. Отже, прірва між кредиторами й боржниками може бути усунена, бодай тимчасово, і відновлений свого роду справедливий баланс. Неослабне викриття тих, хто експлуатує бідних або ігнорує їхнє тяжке становище, – постійний лейтмотив пророків Ізраїлю (Іс. 3:13–15; 5:8; 10:1–2; Єр. 5:27–28; Ам. 4:1 і ін.). До того ж, не випадково, що у Своїх притчах і настановах Христос так часто звертав увагу на нищівний тягар боргу, від якого потерпали найбідніші верстви населення Його часу. І навіть для сучасних християн надмірно одухотворене прочитання Його слів не має затуляти соціальні проблеми, яких Він торкався. Саме такий борг, безжально стягуваний з тих, хто став жертвою непомірних відсоткових ставок, Христос називає *багатством неправедним* (Лк. 16:9), і саме цей борг юдейська і християнська традиції викривають як лихварство. Коли Христос говорив про суди Свого часу (як-от у Лк. 12:58–59), Він мав на увазі переважно правовий механізм, за допомогою якого кредитори під приводом боргів, розрахованих так, щоб їх неможливо було погасити, до нитки оббирали своїх боржників. Саме таких кредиторів засуджує Послання Якова (Як. 2:6). І, радше за все, у Молитві Господній – якщо врахувати її первісний контекст – ми просимо Бога звільнити нас саме від таких боргів, не ввести у такі спокуси і врятувати від подібних кредиторів (“лукавого”) (Мт. 6:9–13). Однак досі навряд чи існує якась сфера державної політики, навіть у найбільш розвинених країнах, де зловживання кредитами й боргами контролювалось би раціональними й гуманними нормами. Бідні в більшості суспільств стають жертвами безпринципних кредитних установ і, зазвичай, погано захищені від кредиторів, що користуються їхньою важкою ситуацією, аби зробити їх вічними боржниками. Якщо Церква насправді має намір заохочувати соціальні практики, що свідчать про Божу любов, милосердя і справедливість, явлені у Христі, вона, безумовно, повинна бути готова виступити проти законів, які не захищають уразливих членів суспільства від недобросовісних і хижих кредиторів і не надають нужденним милосердних громадських альтернатив, щоб полегшити їхню скруту й задовольнити їхні потреби, на противагу некерованим або неналежно контрольованим приватним кредиторам. До того ж, Церква зобов’язана нагадувати, що механізми заборгованості націлені на зубожіння не лише окремих людей, а й цілих країн, і що жорстока непохитність країн-кредиторів щодо країн-боржників часто стає причиною величезних людських страждань, підриваючи будь-яку надію на економічний розвиток і соціальний прогрес серед знедолених народів. Христос навчав Своїх послідовників прощати боржників, і Церква Його може лише невпинно клопотати про те, щоб багатші країни прощали міжнародні заборгованості.

§40 Церква має особливе покликання нагадувати про те, що, за винятком невгамованого голоду, немає жорстокіших поневірянь, що випадають на долю бідних у всьому світі, ніж відсутність доступу до належної медичної допомоги. До того ж, Христос приніс добру новину не лише знедоленим, але й кульгавим, сліпим, людям з інвалідністю, хворим і стражденим. Жоден інший знак не засвідчив звільнювальну Божу любов до Своїх створінь так ясно, як Його здатність зцілювати, що її Він безкорисливо виявляв усім, хто страждав від тілесних й духовних недугів. Христос справді називав відвідування хворих серед необхідних умов спасіння (Мт. 25:31–46). Церква, що прагне проголошувати ту ж саму любов до всіх народів і вимагати від будь-якого суспільства тієї справедливості, яку Бог вимагає і від окремої людини, повинна наполягати на тому, щоб кожен уряд усіма

силами й доступними засобами забезпечував якомога якіснішу загальну охорону здоров'я для всіх громадян. Абсолютний мінімум, якого Церква має очікувати від країн з розвинутою економікою, полягає в тому, щоб ті, кому недоступна така медична допомога, отримали її – в рамках державної політики й за державний кошт, так щоб нужденні не були віддані на поталу страхових компаній, які стягують величезні страхові внески й надають мізерні вигоди, а також щоб найбідніші не піддавалися ще більшому зубожінню за привілей жити і процвітати серед співгромадян. Такі зобов'язання не можуть обмежуватись державними кордонами. З християнського погляду, багатші країни морально зобов'язані прагнути до повсюдного поліпшення медичних умов для людей, наскільки це можливо. Найчастіше це означає шукати способи забезпечити доступними за ціною лікарськими препаратами населення тих країн, громадяни яких не в змозі сплатити за ефективне й сучасне лікування серйозних захворювань. Нерідко це передбачає і безпосередню допомогу лікарів та інших медичних працівників. Однак, як би там не було, Православна Церква зобов'язана закликати до неупинних зусиль, спрямованих на зцілення всім народів, і сама має брати участь в цьому в ім'я Христа, Цілителя душ і тіл.

§41 У будь-якій країні бідні майже завжди першими потерпають від різного роду загальних несприятливих умов, природних або соціальних, економічних або політичних. І в багатьох випадках расова або класова дискримінація спричиняє злидні не меншою мірою, ніж особисті негаразди. Наприклад, нинішня екологічна криза – антропогенна зміна клімату, токсичне забруднення водних джерел і ґрунтів по всьому світі, повсюдне руйнування екосистеми мікропластиком та іншими токсинами, вирубка лісів, ерозія ґрунтів, стрімке зменшення біологічного різноманіття і т. д. – це незмірна катастрофа для всієї планети і всіх видів земного життя. Однак майже завжди найважчий тягар лягає на економічно слаборозвинені регіони планети, де для захисту знедолених від наслідків промислових викидів і загального екологічного спустошення уряди можуть зробити вкрай мало, або взагалі не схильні щось робити. До того ж, саме бідні верстви населення найчастіше опиняються у становищі переміщених осіб і терплять ще більші злидні через руйнування довкілля. І навіть у розвинених країнах світу, зазвичай, найбідніші громадяни найчастіше стикаються із сумними наслідками погіршення стану довкілля, відчуваючи нестачу ресурсів для виправлення свого становища. Допоки існують величезні відмінності в достатку між країнами і між окремими людьми, доти соціально-політична влада буде зосереджена в руках багатіїв і лише вони будуть відносно захищені від наслідків людської дурості, корупції або стихійних лих завдяки власним матеріальним засобам. Те ж стосується і кращих можливостей освіти або професійного росту, якіснішої охорони здоров'я, правового захисту, фінансових можливостей, доступу до інститутів політичної влади тощо. Величезна економічна нерівність – це обов'язково і соціальна несправедливість. До того ж, згідно з ученням Христа, вона є мерзотою в очах Божих. Для обґрунтування цієї нерівності в ХХ столітті з'явилися цілі школи економіки, які стверджують, буцімто вона неминуче супроводжує будь-яку ефективну економіку. Однак усі аргументи, які наводять ці школи, в кращому разі тавтологічні і доводять, як сильно збіднюється моральна ява людини, коли вона опиняється у рабстві ідеології. Замість цього Церква повинна довіряти словам Христа про те, що шукачів Царства Божого і правди його Господь забезпечить усім необхідним. Залишаючись вірною місією пророків і Євангелію воплощеного Бога, вона має насамперед бути голосом, піднятим на захист бідних, щоб за необхідності виступати проти багатих і сильних, а також проти урядів, які нехтують слабкими або експлуатують їх, обслуговуючи інтереси сильних. Орієнтуючись на приклад апостольської доби, Церква має в кожному поколінні ставити перед кожним суспільством питання, чи немає ефективних засобів – і, можливо, нових економічних моделей, – за допомогою яких можна було б домогтися справедливішого розподілу багатств, а відтак і радикальнішого сприяння спільному благу, людям і планеті, яку ми населяємо. Згідно зі св. Марією Скобцовою, це доручення адресовано всім, хто прагне підноситись із землі на небеса й радіти разом з ангелами, коли бодай одному спраглому подають склянку води в ім'я Господа: “До плоті брата свого людина повинна мати уважніше ставлення, ніж до своєї плоті. Християнська любов вчить нас давати братові не тільки дари духовні, але й дари матеріальні. Ми маємо віддати йому і нашу останню сорочку, і наш останній шматок хліба. Тут однаково виправдані й потрібні як особисте милосердя, так і найширша соціальна робота. У цьому сенсі немає сумніву в покликанні

християнина до соціальної роботи. Він покликаний організувати краще життя трудящих, забезпечити старих, будувати лікарні, дбати про дітей, боротися з експлуатацією, несправедливістю, нуждою, беззаконням”[37].

...

VII. Православ'я і права людини. Ти сотворив нас за Своїм образом і подобою

§61 **Невипадково, що мова прав людини, а також конвенції й інститути, розроблені для захисту й розвитку цих прав, виникли саме в країнах, моральна культура яких була сформована християнськими принципами.** Сьогодні ми використовуємо концепцію вроджених прав людини як свого роду нейтральну граматику, за допомогою якої можна домовлятися про громадянські та правові механізми охорони людської гідності, загальної свободи, соціальної стабільності, однакових прав для всіх, повного політичного рівноправ'я, економічної справедливості й рівності перед законом. До того ж, ця концепція є підґрунтям міжнародних конвенцій про захист прав меншин, мігрантів та шукачів притулку, спротив воєнним злочинам і злочинам проти людяності. Однак історичні корені цих ідей – в контексті імперської культури, якій вони були здебільшого чужі, – сягають ґрунту Євангелія і його проповіді про безмежну цінність кожної душі й повноту гідності кожної людини. Усі значні сучасні декларації та хартії загальних громадянських прав, від “Декларації прав людини та громадянина”, прийнятої Національними установчими зборами Франції (1789 р.) до “Загальної декларації прав людини” Організації Об'єднаних Націй (1948 р.) та похідних від неї резолюцій, однозначно стверджують, що моральні вимоги кожної людини до свого суспільства та його законів більш вагомі й недоторканні, ніж права станів, урядів чи інститутів влади. Це твердження значною мірою зумовлене юдейськими і християнськими витоками європейської цивілізації. Отже, православні християни можуть і повинні охоче засвоювати мову прав людини, якщо вони прагнуть сприяти справедливості й миру між народами й країнами, захищати слабких від сильних, пригноблених від гнобителів і неможливих від тих, хто прагне їх експлуатувати. Мова прав людини не в змозі висловити все, що можна й слід сказати про глибоко вкорінену гідність і славу істот, створених за образом і подобою Божою; але це мова, яка шанує цю реальність, створюючи ґрунт для міжнародного і міжрелігійного співробітництва в галузі громадянських прав і цивільного правосуддя, і тому вона здатна висловити багато з того, що має бути сказано. Тому Православна Церква приєднується до закликати захищати й розвивати права людини в усьому світі, визнаючи їх основоположними й невід'ємними для кожного людського життя.

§62 **Бог створив людство за Своїм образом і подобою і наділив кожного чоловіка, жінку й дитину повнотою духовної гідності людини, замисленої на взірць божественного особистісного буття Отця, Сина і Святого Духа.** У такий спосіб Він викликав до буття нову царину створеної свободи, виразно людський її простір. Згідно з православним Переданням, людство відіграє особливу посередницьку роль у творінні, одночасно існуючи у сферах матерії та духу, вповні маючи риси обох і утворюючи єдність між ними. Як таке, людство є священничою присутністю духовної свободи у світі матеріальних причинно-наслідкових зв'язків і органічних процесів, яка проливає світло розумної свободи на весь матеріальний космос і приносить життя світу Богові. Церква має особливо піднесене розуміння того, в чому полягає така свобода. Справжня людська свобода – це щось більше, ніж просто невизначена здатність людини обирати те, що вона хоче робити або чим бажає володіти за мінімального втручання з боку держави або офіційної влади (хоча, звісно, немає нічого поганого в прагненні до цієї особистої свободи й імунітету від авторитарної влади). Це усвідомлення благого призначення власної природи, здатність вирости в повну міру людяності, що означає вільне прагнення до союзу з Богом. У такому разі вона ніколи не буває просто “негативною свободою” невизначеної відкритості до всього. Бути цілковито вільним – значить поєднатися з тим, для чого передусім була створена наша природа, і до чого в глибині душі невпинно прагне людина. Конвенції про захист прав людини не можуть забезпечити цю свободу для жодного з нас; але вони здатні гарантувати людям

і громадам свободу від величезного розмаїття руйнівних і згубних сил, які занадто часто вступають у змову, щоб не дати нам досягти справжньої свободи. Мова прав людини незамінна при обговоренні принципів громадянської справедливості й миру, але водночас вона слугує найвищим прагненням людської природи, проголошуючи й захищаючи недоторканну гідність кожної душі.

§63 Головним філософським принципом, що надихає конвенції, на яких ґрунтується теорія прав людини, є найбільший пріоритет людської гідності, свободи, рівності й справедливості в соціальному, громадянському та правовому устрої будь-якої країни. Жоден звід законів, жодна сфера привілеїв або особистих інтересів, жоден національний або міжнародний імператив не може стояти вище за абсолютну моральну вимогу до держави й усіх її інституцій захищати права людини. Отже, мова прав людини в усіх сенсах узгоджується з найфундаментальнішими засадами, якими має керуватися совість кожного християнина. Ба більше, всі теорії прав людини містять певні правові, цивільні, соціальні та міжнародні зобов'язання, що покладені на кожен уряд. Серед законних прав, які кожна держава зобов'язана захищати й заохочувати, є низка основних свобод, як-от свобода совісті, свобода думки, свобода слова, свобода преси тощо. Існують також більш конкретні правові гарантії, які мають бути забезпечені: право на безпеку, право на юридичне представництво у будь-якій ситуації судового переслідування або поліцейського розслідування, імунітет від необґрунтованих обшуків, конфіскацій або арештів, захист від позбавлення волі без пояснення причин або без обвинувачення, строгі стандарти доказовості, такі як правило *habeas corpus**. До того ж, існують цивільні права, що є загальним і невід'ємним надбанням усіх людей: право голосувати за або проти тих, хто здійснює політичну владу, рівний доступ усіх осіб до політичного представництва, свобода об'єднань, віросповідання, право на мирні збори й протести, свобода робітників створювати профспілки, свобода від усіх форм примусової праці (навіть для ув'язнених), захист від сегрегації, політики упередженого ставлення чи злочинів на ґрунті ненависті, свобода від дискримінації в житловій сфері або в сфері зайнятості на будь-якій підставі, право на рівний поліцейський захист для всіх осіб, захист негромадян від нерівного поводження з ними, закони, що гарантують гуманну практику кримінального правосуддя та позбавлення волі, загальне скасування смертної кари тощо. Щодо соціальних прав, які має гарантувати кожна держава, то вони включають право на загальну безкоштовну медичну допомогу, однаково доступну для людей будь-яких статків, право людей похилого віку на отримання пенсій та допомоги із соціального забезпечення в розмірі, достатньому для гідного та комфортного життя в старості, право на допомогу з догляду за немовлятами, на належні соціальні умови для малозабезпечених і людей з інвалідністю. Щодо конвенцій про міжнародні права, то вони повинні, щонайменше, передбачати право кожного народу на захист від агресії та грабунку з боку іноземних держав або корпоративних інтересів, збереження здорового і придатного для проживання довкілля, захист від воєнних злочинів і рішуче судове переслідування за їх скоєння, абсолютна заборона тортур, захист від переміщення, право на втечу навіть у разі перетину національних кордонів і універсальне право на притулок для осіб, переміщених унаслідок війни, утисків, бідності, громадянської кризи, стихійних лих або переслідування. Знов-таки, конвенції, на яких заснована теорія прав людини, не можуть охопити або навіть зачепити всього, чого Православна Церква бажає для людини. Самі собою ці конвенції не здатні подолати егоїзм в людських серцях або створити стійкі форми громад; вони не можуть забезпечити всеосяжне й переконливе уявлення про загальне благо, яке відповідає всім матеріальним, моральним і духовним потребам людської природи. Мова прав людини багато в чому є мінімалістичною мовою. Однак при цьому вона конструктивно лаконічна й може допомогти сформуванню та закріпленню норми милосердя, співчуття і справедливості, що їх Церква розглядає як найменшу вимогу до кожного суспільства. І тому ця мова має бути неодмінно затверджена й підтримана усіма християнами в сучасному світі.

§64 “Засадничим правом людини є захист принципу релігійної свободи в усіх її проявах, як-от свободи совісті, віросповідання, богослужіння, включно зі свободою богослужіння й релігійної практики в приватному чи громадському порядку, особисто чи у спільноті, і правом маніфестувати свою релігійну приналежність. Сюди також входить право релігійних громад на релігійну

освіту й повноцінне здійснення своїх релігійних обов'язків, без будь-якої форми прямого чи непрямого втручання з боку держави”[53]. У будь-якому суспільстві боротьба за свободу віросповідання й повагу до совісті кожної людини є найяскравішим доказом переваги любові над ненавистю, єдності над поділом, співчуття над байдужістю. Суспільство, що захищає свободу віросповідання, – це суспільство, яке визнає, що лише через збереження сфери духовних інтересів, що перевершують навіть інтереси держави, народ здатен підтримувати моральні основи реальної громадянської й соціальної єдності. Совість – це голос божественного закону в кожному з нас; тому придушення її не може не призвести до того, що писані закони країни стануть несправедливими і, зрештою, саморуйнівними. Навіть у країнах, де переважає одне віросповідання, права більшості можуть бути по-справжньому захищені від зазіхань держави, необмеженого капіталу або інших руйнівних сил лише в разі гарантованого захисту релігійних прав усіх меншин. Ось чому Вселенський Патріархат невинно докладає зусиль, щоб сприяти реалізації права на свободу віросповідання та богослужіння всіх народів. Адже якою мірою ми шануємо віру інших, такою ж мірою й самі можемо очікувати шанобливого ставлення до власної віри.

§65 Під час Великого посту 379 року св. Григорій Нисський виголосив проповідь, що, мабуть, була першою в західній історії зафіксованою атакою на рабство як інститут [54]. До цього стоїки та християни протестували у своїх текстах проти жорстокого поводження з рабами й виступали за те, щоб до них ставилися як до з духовно рівних своїм панам (як-от Павло у листі до Филімона). Але до цього ніхто всерйоз не порушував питання про моральну легітимність самого факту підневільного стану. Міркування св. Григорія цілком ґрунтувалися на християнських принципах універсальності божественного образу в людях, рівності всіх людей у Тілі Христовому, крові, якою Христос придбав все людство для Себе, нерозривній єдності всіх людей як братів і сестер у Христі тощо. Християнство народилося у світі панів і рабів, економіка якого повсюдно спиралася на гріховний принцип, за яким одна людина може бути власністю іншої. Хоча рання Церква не претендувала на те, що здатна покінчити з рабством у суспільстві, і не могла собі цього навіть уявити, християни дійсно зробили все можливе, щоб утворити громаду й навіть власний суспільний лад, де різниця між панами й рабами скасовувалася з огляду на рівність усіх християн як співспадкоємців Царства й, отже, рідних один одному. Апостол Павло проголосив, що у Христі немає ні раба, ні вільного, бо все *одно у Христі* (Гал. 3:28). Тому він і велів християнину Филімонові прийняти втікача Онисима вже не як раба, а як брата (Флм. 15–16). Це спонукало св. Йоана Золотоуста стверджувати, що “Церква не знає відмінності між паном і рабом”[55]. Немає потреби нагадувати, що християнське суспільство протягом століть не дотримувалося цього правила, не визнавало й не приймало належним чином ліквідацію інституту рабства, що логічно з цього правила випливала. А з часом і сама християнська культура сприйняла те зло, якого їй слід було уникати від самого початку. Лише в сучасну епоху для християнського світу стало цілком можливим однозначно покаятися у своїй нездатності жити в повній згоді зі звільнювальним Євангелієм Христа, Який прийшов відпустити в'язнів на свободу й заплатити ціну за їхнє звільнення. Проте, навіть сучасний світ не очистився вповні від цього ганебного інституту. Православна Церква визнає, що відданість захисту прав людини й сьогодні передбачає невпинну боротьбу з усіма формами рабства, які досі існують у світі. До них належать не лише наявні практики рабства в різних частинах світу, але й низка інших практик, як кримінальних, так і юридично дозволених. Ось чому Вселенський Патріархат останнім часом приділяє особливу увагу сучасному рабству. Незліченна кількість дітей, жінок і чоловіків у всьому світі сьогодні страждають від різних форм торгівлі людьми: примусової праці дітей і дорослих, сексуальної експлуатації дітей, жінок і чоловіків, примусових і ранніх шлюбів, вербування неповнолітніх у збройні формування, експлуатації мігрантів і біженців, торгівлі людськими органами тощо. Сьогодні ми бачимо, як величезні маси людей, змушених залишати свої будинки та країни через насильство, голод та бідність, виявляються вразливими для найжахливіших із можливих форм експлуатації, зокрема, стаючи жертвами організованих злочинів. Водночас, у деяких частинах світу влада й бізнес не лише допускають, а навіть заохочують примусову, дитячу, неоплачувану працю і працю в небезпечних умовах. А деякі країни – навіть з процвітаючою економікою – не соромляться використовувати різні види

примусової праці, особливо працю засуджених. Православні християни повинні приєднатися до зусиль з викорінення сучасного рабства в усіх його формах, у всьому світі й на всі часи. Тому Церква знову підтверджує думку підписаної нею *Декларації релігійних лідерів проти сучасного рабства* (2 грудня 2014 року) про те, що рабство – це “злочин проти людяності” і що православні християни мають об’єднатися з усіма членами своїх громад та іншими людьми заради звільнення й майбутнього відродження всіх, хто потрапив у рабство та став жертвою торгівлі людьми. На шляху до цієї мети нашим супротивником є не лише сучасне рабство, а й дух, який його живить: культ прибутку, повсюдний в наш час дух споживацтва, а також ниці імпульси расизму, сексизму та егоцентризму.

§66 Жодний моральний припис у Святому Письмі - від початків Закону і пророків аж до епохи апостолів – не лунає частіше, ніж гостинність та захист нужденних мандрівників. *Прибульця не утискуй і не пригноблюй його, тому що ви самі були прибульцями в землі Єгипетській* (Вих. 22:21; пор. 23:9). *Прибулець, який оселився у вас, нехай буде для вас те саме, що тубілець ваш; люби його, як себе; тому що і ви були прибульцями в землі Єгипетській* (Лев. 19:34). *Бо Господь, Бог ваш... не дивиться на особи... дає суд сироті і вдові, і любить прибулого, і дає йому хліб і одяг. Любить і ви прибульця, тому що самі були прибульцями в землі Єгипетській* (Втор. 10:17–19). *Проклятий той, хто перекручено судить прибульця, сироту і вдову!* (Втор. 27:19). *Господь охороняє пришельців* (Пс. 145[146]:9). *Подорожній не ночував на вулиці; двері мої я відчиняв перехожому* (Іов 31:32). *Ось піст, що Я обрав... подорожніх бідних уведи у дім* (Іс. 58:6–7). *І прийду до вас для суду і буду швидким викривачем ... тих, які відитовхують прибульця* (Мал. 3:5). *Гостинності не забувайте, бо через неї деякі, не знаючи, гостинно прийняли ангелів* (Євр. 13:2). Христос, по суті, дає зрозуміти, що саме наше спасіння залежить від гостинності, яку ми надаємо прибульцям: *Тоді й вони скажуть Йому у відповідь: Господи! Коли ж ми бачили Тебе... подорожнім... і не послужили Тобі? Тоді скаже їм у відповідь: істинно кажу вам: не зробивши цього одному з менших цих, Мені не зробили* (Мт. 25:44–45). Для християнської совісті сьогодні ці слова повинні звучати особливо болісно й становити особливий виклик. Двадцять перше століття почалося як доба мігрантів і біженців, що тікають від жорстоких злочинів, бідності, змін клімату, воєн, посухи, економічної розрухи і просять про безпеку, засоби для існування та надію. Усюди в розвиненому світі люди стикаються з присутністю біженців та шукачів притулку, чимало з яких були допущені в чужу країну на законних підставах, а багато інших – без документів. Щодня вони турбують сумління громадян багатших країн своєю вразливістю, злиднями й стражданнями. Це не тільки наслідок глобальної кризи, але й особистий заклик до нашої віри, до найглибших моральних основ нашого буття, наших найневідчужуваніших обов’язків.

§67 Православна Церква розглядає скрутне становище цих переміщених осіб не інакше як божественний заклик до любові, справедливості, служіння, милосердя й невичерпної щедрості. Абсолютний обов’язок Церкви захищати гідність та відстоювати інтереси мігрантів, біженців і шукачів притулку чітко сформульований в Окружному посланні Святого й Великого Собору: “Сучасна проблема біженців та міграції, що постійно загострюється з політичних економічних і кліматичних причин, перебуває в центрі уваги світу. Православна Церква незмінно ставилася й надалі ставиться до вигнанців, до всіх, хто перебуває в небезпеці та злиднях, пам’ятаючи слова Господа: *Бо голодував Я, і ви дали Мені їсти; спраглим був, і ви напоїли Мене; був подорожнім, і ви прийняли Мене; був нагим, і ви зодягли Мене; був недужим, і ви відвідали Мене; у в’язниці був, і ви прийшли до Мене* (Мт. 25: 35–36) і: *Істинно кажу вам: зробивши це одному з цих братів Моїх менших, Мені зробили* (Мт. 25: 40). Протягом усього свого історичного шляху Церква була на боці *струджених і обтяжених* (Мт. 11: 28). Ніколи церковне людинолюбство не обмежувалось лише окремими актами благодійності щодо нужденних і страждених, але мало на меті усунення причин, що зумовлюють соціальні проблеми. *Діло служіння* Церкви (Еф. 4: 12) визнане всіма. Отже, ми адресуємо наш заклик насамперед тим, у чий владі усунути причини кризи біженців, з тим щоб вони ухвалили належні позитивні рішення. Ми закликаємо політичні уряди, православних вірян та інших громадян різних країн, у яких знайшли й надалі знаходять притулок біженці, надавати їм будь-яку можливу допомогу, навіть з останніх можливостей”[56]. Тому Церква висловлює вдячність народам, які прийняли мігрантів

і біженців та надали притулок його шукачам. До того ж, вона нагадує християнам усього світу, що така гостинність – це біблійна заповідь, яка перевершує інтереси світських урядів. Сучасна національна держава не є священним інститутом, навіть якщо часом вона й служить справедливості, рівності та миру. І кордони – це не що інше, як випадковості історії та умовності права. Іноді й вони служать корисній меті, але самі вони не є моральним або духовним благом і не можуть виправдати невиконання нами священних обов'язків перед тими, кого Бог доручив нашій особливій турботі. Сьогодні можна спостерігати, як деякі європейські уряди й величезний сонм ідеологів закликають до захисту “християнської Європи” шляхом повного закриття кордонів, просування націоналістичних і навіть расистських ідей, а також у безліч інших способів відкидаючи слова Самого Христа. Ми бачимо, як в Європі, Австралії та обох Америках заохочується нативістська* паніка. У Сполучених Штатах, наймогутнішій і найбагатшій країні в історії – яка фактично утворилась із величезних потоків іммігрантів з усього світу – ми бачимо, як політичні лідери не лише заохочують страх і ненависть до шукачів притулку й зубожілих іммігрантів, але навіть застосовують проти них терор: забирають дітей у батьків, руйнують сім'ї, мучать батьків і дітей, інтернують їх усіх на невизначений термін, відмовляють прохачам притулку в належній правовій процедурі, поширюють про них наклепи й брехню, розгортають війська на південних кордонах з метою залякати незброєних мігрантів, використовують расистську і нативістську риторику проти шукачів притулку заради досягнення політичної вигоди тощо. Усі подібні дії є зазіханням на образ Божий у тих, хто шукає нашої милості. Це образа Святого Духа. В ім'я Христа Православна Церква засуджує ці дії, благає винних у них покаятися й натомість вчитися служінню справедливості й милосердя.

[1] Василій Великий, *Бесіда II: Про людину*, 15.61.

[2] Іриней Ліонський, *Доказ апостольської проповіді*, 22.

[3] *Слова преп. Антонія Великого*, 9. PG 65.77B.

[4] Див. Василій Великий, *Моральні правила*, 3–5.

[5] Афанасій Великий, *Про Воплочення*, 54.3. PG 25b.192B.

[6] Іриней Ліонський, *Проти ересей*, 4.15.1. Див. *Sources Chrétiennes* 100, Paris: Cerf, 1965, 548–549.

[7] Іриней Ліонський, *Проти ересей*, 4.16.5. Див. *Sources Chrétiennes* 100, Paris: Cerf, 1965, 571–572.

[8] Йоан Дамаскін, *Точний виклад православної віри*, 4.22. PG 94.1200B.

[9] Маским Сповідник, *Амбігва* 42. PG 91.1329C.

[10] Йоан Золотоуст, *Бесіди на Послання до Римлян*, Слово 5.5. PG 60.429.

[11] *Мучеництво Полікарпа*, 10. PG 5.1037A.

* Клада – монофілетична група всередині виду.

[12] Див. Юстиніан, *Новела* 6, 35.27–21.

[13] *Про марнославство і виховання дітей*, 27. *Sources Chrétiennes* 188, 114.

[14] Див. Асамблея православних єпископів Німеччини, *Послання єпископів Православної Церкви у Німеччині до молоді про любов, сексуальність і шлюб*, 2017.

[15] Особливо на Гангрському соборі 340 р. PL 67.55D.

[16] Розділ II. 5. ii.

[17] Йоан Золотоуст, *Бесіди на Послання до Колосян*, 12.5. PG 62.388.

[18] *Дідахе* 2.

[19] Софроній (Сахаров), архимандрит, *Преподобный Силуан Афонский*, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2011, 263.

[20] “Вторая евангельская заповедь”, у Кузьмина-Караваева Е. Ю. (Мать Мария), *Жатва духа: Религиозно-философские сочинения*, Санкт-Петербург: “Искусство-СПБ”, 2004, 376–377.

[21] *Ліствиця*, 4.47. PG 88.705A.

[22] Василій Великий, *Бесіди на Шестиднев*, Бесіда 10.18.

[23] Григорій Богослов, *Слово* 37.6. PG 36.289C.

[24] Постійна конференція канонічних православних єпископів Америки, *Пастирське послання щодо самогубства*, 2007.

- [25] Див. Григорій Нисський, *До Олімпія про досконалість*. PG 46.285C.
- [26] Св. Василій Великий, *Бесіда на слова “зруйную житниці мої”*. PG 31.261–277.
- [27] Василій Великий, *Бесіда на Шестиднев, 7.3*. PG 29.152C.
- [28] Василій Великий, *Бесіда під час голоду й посухи, 7*. PG 31.321C.
- [29] Йоан Золотоуст, *Бесіди на Євангеліє від Матея, 5.5*. PG 57. 60–61
- [30] Йоан Золотоуст, *Сім слів про Лазаря, 2.4*. PG 48.987–988.
- [31] Йоан Золотоуст, *Бесіди про статуї, 2.6*. PG 49.43.
- [32] Йоан Золотоуст, *Бесіди на слова апостола: “Але, маючи той же дух віри, як написано...”*. PG 51.299.
- [33] Йоан Золотоуст, *Бесіди на Перше Послання до Коринтян, 10.3*. PG 61.85; *Бесіди на Перше Послання до Тимофія, 11.2*. PG 62.555B.
- [34] Св. Амвросій Медіоланський, *Шестиднев, 6*. PL 14.257A ff. *Тлумачення на Євангеліє від Луки, Книга 7*. PL 15.1699A ff.
- [35] Василій Великий, *Бесіди на Псалми, 14.1.6*. PG 29.263B.
- [36] Св. Амвросій Медіоланський, *Про Навота ізраїльтянина, 3.11–15*. PL 14.769B.
- [37] “Вторая евангельская заповедь”, у Кузьміна-Караваева Е. Ю. (Мать Марія), *Жатва духа: Религиозно-философские сочинения, 374*.
- [38] *Преподобный Силуан Афонский, с. 394*.
- [39] Василій, *Правило 13*. Див. його *Лист 188*. PG 32.681C.
- [40] Юстин, *Перша апологія, 39*. PG 6.388B.
- [41] *Апостольське передання, 16.9*.
- [42] Афінагор, *Проханьня за християн, 35*. PG 6.968C.
- [43] Лактанцій, *Божественні установи, 6.20*. PL 6.705B.
- [44] Йоан Золотоуст, *Бесіди про статуї, 17.3*. PG 49.173B.
- [45] Василій, *Лист 203, 2*. PG 32.737B.
- [46] Василій, *Лист 114*. PG 32.528B.
- [47] Святий і великий Собор, *Окружне послання, § 2–3*.
- [48] Georges Florovsky, “The Ethos of the Orthodox Church”, *The Ecumenical Review* 12.2 (1960), 183–198 [at 186].
- [49] Святий і великий Собор, *Взаємини Православної Церкви з іншим християнським світом, §2–3*.
- [50] Юстин, *Перша апологія 46*. PG 6.397B. Також *Друга апологія 8,10, 13*. PG 6.457A, 460B, 465B.
- [51] Максим Сповідник, *Амбігва 7 до Йоана, 2*. PG 91.1081C.
- [52] Параграф 17.
- * Правило *Габеас корпус* гарантує звільнення ув’язненого від тримання під вартою за відсутності достатніх підстав або доказів.
- [53] Святий і великий Собор, *Окружне послання, §16*.
- [54] Григорій Нисський, *Проповіді на Еклезіаста, 4*. PG 44.664B.
- [55] Йоан Золотоуст, *Коментар на Послання до Филимона, Бесіда 1*. PG 62.705B.
- [56] Параграф 19.
- * Нативізм - політика просування інтересів місцевих жителів проти інтересів іммігрантів.
- [57] Василій, *Ширші правила, Питання 55*. PG 31.1048B.
- [58] Максим Сповідник, *Містагогія 7*. PG 91.684.
- [59] Максим, *Амбігва 41*. PG 91.130CD.
- [60] Авва Ісаак Сирін, *Аскетичні трактати* [грецьк.], 62, Монастир Іверон, Гора Афон, 2012, 736.
- [61] *Пророцтво 96*.
- [62] Канон Святої Пасхи, *Пісня дев’ята*.
- [63] См. Дионисій Ареопagit, *Сочинения. Толкования Максима Исповедника*, Санкт-Петербург: Алетейя; Издательство Олега Абышко, 2002.

Блаженніший Святослав про Блаженнішого Любомира: “Єдина Київська Церква в єдиному патріархаті є його мрією і заповітом”

Єдина Київська Церква в єдиному патріархаті, без взаємного поборювання, але з діленням тими дарами, які ми назбирали по дорозі до цієї єдності, є мрією Блаженнішого Любомира і його заповітом для всіх нас. Про це сказав Блаженніший Святослав, Отець і Глава УГКЦ, у рамках проєкту “Прилучитися до великого”, розповідаючи про роль Любомира Гузара в розбудові УГКЦ та зміцненні Церкви в Україні.

“Блаженніший Любомир назавжди увійшов в історію як Глава Церкви, переслідуваної, гнаної, який повернувся зі своїм осідком до її витоків. Він повернув осідок Глави Української Греко-Католицької Церкви до Києва”, – ствердив Блаженніший Святослав.

Цей поворот додому, повернення до коріння, до того джерела, звідки б'є ключем історія, сьогодення і майбутнє Київського християнства, за його словами, викликало багато запитань, сумнівів, а в когось, можливо, обурення та протест.

... Глава УГКЦ пригадав, що навесні 2004 року, перед тим як здійснити перенесення осідку Глави Церкви зі Львова до Києва, Блаженніший Любомир звернувся до людей з особливим програмним словом, котре мало назву “Один Божий народ у краї на Київських горах”. У цьому слові він говорив про три моменти: насамперед про минуле, потім про сьогодення, а відтак поділився своєю мрією про майбутнє.

У своїх міркуваннях про той вчинок Блаженніший Святослав, Отець і Глава УГКЦ, пригадав дивовижну мудрість, яка була закладена Святим Духом у згаданий, надважливий маніфест:

“Чи не вперше Блаженніший запрошує нас подивитися на інших братів і сестер тієї самої традиції, наших православних братів, як на тих, які разом з нами належать до одного коріння. Ось ідея Київського християнства як такого, а відтак пошуків того, що єднає нас у спільному корінні... Можливо, тим Блаженніший Любомир запрошує всіх нас, дітей Київської Церкви, які сьогодні живуть, моляться, спілкуються з Богом у різних конфесіях, побачити один в одному не конкурента, суперника чи ворога, а брата”.

Блаженніший Святослав додав, що Блаженніший Любомир закликав не лише християн України, а й світові центри християнства – Рим, Константинополь і Москву – не дивитися в папери, в канони, в теоретичні богословські міркування, а побачити живу дійсність. Закликав подивитися на живу Церкву чи живе християнство, яке сьогодні переживає етап свого небувалого розквіту на теренах України.

“Цей розквіт Київського християнства Блаженніший пояснює з ідеєю, силою і розквітом Києва як центру національного, державотворчого, культурного. Велич Києва ґрунтується на величі Київської Церкви”, – зазначив Отець і Глава УГКЦ.

* Джерело: Офіційний інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви – <http://ugcc.tv/ua/media/90881.html>.

Блаженніший Святослав пригадав розуміння Любомиром Гузаром мети цієї дороги всіх співспадкоємців Київської Церкви: “Блаженніший її сформулював із геніальною простотою – відновлена єдність колись єдиної, а нині поділеної Київської Церкви в єдиному патріархаті”.

За словами Глави Церкви, сьогодні це звучить як певний виклик, як певна провокація.

“Але, я думаю, єдина Київська Церква в єдиному патріархаті без взаємного поборювання, але з діленням тими дарами, які ми назбирали по дорозі до цієї єдності, мабуть, і є цією мрією Блаженнішого Любомира і його заповітом для всіх нас”, – сказав Блаженніший Святослав.

Ця ідея єдиної Київської Церкви, на переконання Блаженнішого Святослава, має нас сьогодні надихати, будити наше сумління, щоб ми не заспокоювалися і не лишалися у конфесійній роздрібленості. Але нехай ця єдність не лякає нікого. Бо єдність – це не применшення когось, а розквіт усіх.

24.09.2020р.

ПОСЛАННЯ* **Блаженнішого Любомира** **“Один Божий народ у краї на Київських горах”**

“ОДИН БОЖИЙ НАРОД У КРАЇ НА КИЇВСЬКИХ ГОРАХ”

**Послання Блаженнішого Любомира, митрополита Києво-Галицької митрополії
Української Греко-Католицької Церкви,
з нагоди започаткування повернення осідку митрополита до Києва**

“Скинь взуття з твоїх ніг, місце бо, що на ньому стоїш, – земля свята” (Вих. 3: 5). Саме ці слова сказав Господь Мойсеєві, коли той привів отару овець до Божої гори – Хориву. І схилився Мойсей лицем до землі, відчувши особливу присутність Господа. Про святість місця, на якому стоїмо сьогодні, згідно з “Повістю врем’яних літ”, свідчив св. апостол Андрій, благословляючи київську землю й провіщаючи, що “на цих горах засяє слава Божа”. І ми з глибокою пошаною також схиляємо голову до цієї святої землі, відчуваючи свою особливу відповідальність перед Господом і людьми.

Немає сумніву, що минулі велич і слава Києва були безпосередньо пов’язані з його Церквою. Місто на Дніпрових кручах змогло стати “матір’ю городів руських” і “новим Єрусалимом” Слов’янщини, тому що його Церква стала матір’ю для всіх християн на Сході Європи. Проте історія втілення Слова Божого, його Доброї Новини серед нашого народу не лише знає здобутки та звитяги, а й сповнена болю і страждань. Згадуючи зі щирим жалем цей трагічний досвід, ми все ж не хочемо бути заручниками дня вчорашнього, а маємо будувати нове прийдешнє на підмурівку тисячолітньої спадщини віри Христової, дарованої нашим праотцям. Бо такі мав рацію римський паломник Іван Павло II, коли, відвідавши нещодавно українську столицю, сказав: “Видіння, яке мав апостол, стосується не тільки вашого минулого; воно спрямоване також і в майбутність країни”. Цю майбутність ми, українські християни, покликані “очима серця” побачити і добрими своїми руками виплекати.

* Джерело: Офіційний інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви – <https://docs.ugcc.ua/1149/>.

У нинішній Україні серед усіх, хто відчуває приналежність до віковичної київської традиції, зріє усвідомлення, що оте нове сяйво слави Божої “на нашій – уже своїй – землі” може і повинно променіти з єдиної Київської Церкви. До осмислення та узгодження її еклезіально-богословських, канонічно-правових, суспільно-політичних і духовно-культурних підстав доведеться докласти ще чимало наполегливої праці та щирої молитви. Та все ж сьогоднішнє повернення резиденції предстоятеля однієї зі спадкоємиць давньої Київської митрополії – Української Греко-Католицької Церкви – до свого осідку на берегах Дніпра є для нас доброю нагодою спробувати окреслити ті засадничі принципи, які могли б лягти в основу майбутньої спільної візії об’єднаної Церкви.

I. МИНУЛЕ, ЯКЕ ЗАЛИШАЄМО БОГОВІ

Наша спільна прадідна традиція сягає факту хрещення Руси-України 988 року. Характерною для неї була відкритість на ще не поділені центри християнства – Рим і Константинопіль. Ця тисячолітня історія має багато і складних, і славних сторінок. Дискусія про те, які її сторінки слід вважати позитивними, а які – ні, ще не завершена в середовищі самих істориків. Враховуючи це, ми як представники однієї з Церков київської традиції не хотіли б у цьому виступі пропонувати наше конфесійне бачення. Тому залишаємо минуле Богові у сподіванні, що в майбутньому українські християни досягнуть спільного бачення своєї церковної історії. Сьогодні, натомість, ми прагнемо, не входячи в деталі, виділити найголовніші її висновки.

- Історія береже цілу низку випадків, коли Церква Києва виразно засвідчила усвідомлення нею нероздільності Христового хітону. Ми віримо, що це усвідомлення живе й до сьогодні, служачи джерелом надії.
- Спогад про сопричастя з Римською Церквою в сукупній пам’яті Церкви Києва міг тимчасово пригасати (особливо коли його свідомо зтирали), проте ніколи не вигас остаточно. Сьогодні ми увиразнюємо в церковній пам’яті лише те, що в ній збереглося й до нас.
- В минулі “ексклюзивістські” епохи приналежність конфесійних гілок Київської Церкви до різних християнських центрів призводила до значних втрат у духовних та інституційних виявах київського благочестя.
- В епоху бездержавності суспільне життя українських Церков під впливом чужоземних державних інтересів зазнавало значних спотворень.
- Не вигасло в церковній пам’яті й усвідомлення глибинної єдності Церкви стародавнього Києва. Її Божий Народ, хоч і поділений за конфесійними ознаками, остаточно все-таки не змирився з розколом.

II. СУЧАСНІСТЬ, У ЯКІЙ МУСИМО ДІЯТИ

1) від юрисдикційної залежності до церковної помісності

Завдяки Божій благодаті та єдності з Римом наша Церква змогла не тільки вижити в несприятливих історичних умовах, а й збагачувати своє церковне мислення постійним діалогом з Церквами Заходу. Звичайно, труднощі, що їх переживала УГКЦ у її стосунках з Латинською Церквою, зокрема різні форми юрисдикційного підпорядкування, озивалися в тілі нашої Церкви відчутним болем. Проте слід визнати, що в періоди адміністративного ослаблення УГКЦ це підпорядкування відіграло важливу скріплюючу, а часом і захисну роль. Крім того, згаданий біль зрівноважувався усвідомленням особливої місії Східних Католицьких Церков: служити живим нагадуванням про ті рудименти ексклюзивізму, які нуртували і почасти все ще нуртують у житті Латинської Церкви, а також бути видимими знаками нерозділеного християнства.

Сьогодні, коли УГКЦ відновила й розвинула душпастирське служіння, свої церковні структури та щораз інтенсивніше богословське життя, вона відчуває, що готова, відповідно до східнохристиянської традиції, довершити свою структуру до рівня патріархату. Таке рішення було одноставно прийнято на Третій сесії Собору УГКЦ 2002 року, і того ж року це рішення благословив Синод єпископів. Цим самим наша Церква, відгукуючись на заклик Святішого Отця спільно працювати

над сучасним тлумаченням принципу примату папи, пропонує Латинській Церкві перейти на сопричасну модель стосунків між обома Церквами. Це важливо не тільки тому, що ця модель була властива згаданим стосункам на етапі становлення Київської Церкви. Сопричасний принцип єдності має всі шанси стати новою пропозицією Вселенського Архиєрея для Православних Церков, яка дасть можливість не тільки пошанувати еклезіальну природу Східних Церков, а й водночас усунути з міжцерковного життя історичні антагонізми та упередження, що перешкождали католицько-православному порозумінню.

Важливий досвід розвитку власної помісності набули наприкінці ХХ століття і Православні Церкви України. Греко-католики не беруть на себе місію оцінювати, який зі шляхів здобуття помісності є правильним і найбільше відповідає сучасній православній еклезіології. Обидва випробувані шляхи, а саме: шлях дотримання відповідної канонічної процедури, який віднедавна обрала УПЦ (МП), а також шлях одностороннього проголошення автокефального статусу, який обрали УПЦ-КП й УАПЦ (а до них – автокефальні Церкви православного світу) мають у своїй основі важливі еклезіальні та історичні аргументи, які не можна просто зігнорувати. Не вдаючись до згаданого оцінювання, Українська Греко-Католицька Церква все ж солідаризується з тими зусиллями з боку Православних Церков, які спрямовані на утвердження власної помісності. УГКЦ тлумачить ці зусилля як ознаки важливого процесу, характерного для всіх гілок Київської Церкви, що діють на території України.

2) від нівелюючого ексклюзивізму до сопричасного взаємодоповнення

В часи поділу Київської Церкви її конфесійні гілки потрапляли у різні форми залежності від важливих центрів християнства – Риму, Царгороду і Москви. Непрості відносини між цими центрами призвели до послаблення і, врешті-решт, до втрати єдності Київської Церкви. Епоха церковних ексклюзивізмів не дозволяла Київській Церкві досягти того, чого вона завжди прагнула, а саме: єдності й гармонійних зв'язків із християнським світом.

На нинішньому якісно новому етапі, коли міжцерковні стосунки зазнають радикальної зміни, те, що раніше було слабкістю українського церковного життя, може виявитися його силою. Кожна конфесійна гілка Київської Церкви, історично близька до одного з християнських центрів, не мусить втрачати свої освячені часом конфесійні зв'язки. Сьогодні можна переконано стверджувати, що вимога розірвати ті чи ті зв'язки, яку так часто озвучували в історії України, довела свою неспроможність. Як уже зазначалося вище, заміна юрисдикційної підлеглості на сопричасне сестринство дало б можливість не лише зберегти цінні аспекти дотеперішніх зв'язків, а й збагатити ними спільну скарбницю Київської Церкви.

Так, повертаючи осідок Києво-Галицької митрополії до Києва, УГКЦ приносить зі собою унікальний досвід сопричастя з християнським Заходом і відкритості на християнську Європу. На підставі цього досвіду УГКЦ утвердилась у переконанні, що сопричастя з Римською Церквою як “правилом віри” (св. Ігнатій Антіохійський) може стати виявом перебування у “вселенському православ'ї” нероздільного християнства першого тисячоліття, а також великим благом для української Церкви.

Крім того, наша Церква повертає до Києва скарб прямого спадкоємства киево-галицького митрополичого престолу. Не перерване від XI ст. служіння митрополитів є фундаментальною історично-канонічною підвалиною помісності Київської Церкви.

Українські Православні Церкви є носіями спільної з УГКЦ київської традиції, окремі елементи якої краще збереглися саме в Православних Церквах. Тому все те краще, що вони зберегли зі спільної спадщини, не має бути втрачене. Навпаки, кожна з Церков несе відповідальність за те, щоб збережена ними частка спільного скарбу стала надбанням українського народу.

Для майбутнього Київської Церкви великою є роль Української Православної Церкви, що перебуває у єдності з Московським Патріархатом. Століттями перебуваючи у складі Московської Церкви як Київська митрополія, вона зробила дуже багато для піднесення і розвитку Московського

патріархату. Водночас вона отримувала різні духовні й богословські імпульси, перебуваючи у ширшому церковному контексті. Для формування майбутнього статусу Київської Церкви важливо буде взяти з досвіду УПЦ (МП) все позитивне, в тому числі можливість будувати з Московською Церквою сестринські відносини.

Українська Автокефальна Православна Церква та Українська Православна Церква – Київський Патріархат у різний спосіб втілюють важливу для всіх ідею автокефалії Київської Церкви. Осягнення цієї ідеї дасть можливість усім конфесійним гілкам Київської Церкви позбутися залишків так званого “уніатського” мислення, що проявляється у твердженні про неминучу необхідність підпорядкування Київської Церкви іншим Помісним Церквам – чи то Сходу, чи Заходу. Важливим для всіх є також набутий в УАПЦ досвід соборноправного устрою Церкви.

Отже, мислити про єдність Київської Церкви означає не відмовлятися від скарбу сопричастя з різними християнськими центрами, а навпаки – збагатити здобутками цього сопричастя сукупні духовні надбання Київської Церкви. Від цього збагатились би не тільки конфесійні гілки Київської Церкви, а й її Сестри, помісні Церкви Сходу і Заходу. Крім того, це дало б можливість позбутися руйнівного для Церкви дроблення і втілити в життя сучасний еклезіальний принцип “єднання в багатоманітності”.

3) від державного підпорядкування до суспільного служіння

На долю Київської Церкви не менш руйнівню впливало перебування українських земель, а відтак і різних гілок Київської Церкви у складі різних державних утворень. Кожні чергові чужоземні правителі прагнули перекроїти релігійно-церковний ландшафт України згідно зі своїми уявленнями. Це сприяло узалежненню церковного мислення різних груп Божого Народу України від політичних інтересів відповідних держав. Водночас, поборюючи негативні тенденції, українські Церкви набули важливого досвіду підтримки національно-визвольних змагань українців. Сьогодні державна незалежність України творить унікальну нагоду для її Церков осмислити своє ставлення як до самого явища української державності, так і до історичних форм попереднього державного поневолення.

Крім того, всі гілки Київської Церкви тою чи тою мірою зазнали чимало лиха від втручання в їхні внутрішні справи з боку авторитарних чи тоталітарних режимів, а то й оплатили вірність Христовим заповітам великим мучеництвом своїх слуг і дітей. У своєму прагненні захистити свою внутрішню свободу українські Церкви накопичили важливий позитивний і негативний досвід пошуку формули задовільних відносин між Церквою і державою. Такі відносини Київська Церква плекала ще з часів першої Київської держави в X – XIII ст. Втрата державності призвела до того, що окремі атрибути її були перенесені на Церкву; вона ставала символом державності в добу міждержав'я.

Факт відновлення державності 1991 року не був належно засвоєний українською церковною свідомістю, а тому постала необхідність знову чітко визначити як відмінності, так і сфери співдії (симфонії) Церкви і Держави в служінні українському Божому Народові. Зокрема, належної уваги потребує усталена впродовж століть в окремих гілках Київської Церкви традиція внутрішньої свободи Церкви від впливів і тиску з боку державних структур, а відтак переорієнтування Церкви на працю для народу.

Одночасні зусилля Церков у зазначених напрямках дали б можливість досягти важливих цілей. Так, по-перше, нормалізація стосунків між історичними гілками Київської Церкви й формування цивілізованих державно-церковних стосунків допомогли б уникнути непотрібного витрачання сил на суперництво Церков одна з одною і всіх разом – з державою. Цим самим українські Церкви вагомим чином посприяли б консолідації української нації та подоланню її регіональних та ідеологічних суперечностей.

По-друге, згадана нормалізація міжцерковних стосунків не дозволила б у черговий раз перетворити Україну на поле суперництва між впливовими державами. Кожна з Церков, прощаючись із традицією підпорядкування політичним інтересам чужих держав, могла б спрямувати налагоджені взаємодіючі зв'язки з різними народами на благо своєї держави. Вносячи євангельський мир і гармонію

у свої стосунки, українські Церкви виконали б не лише свій християнський обов'язок, а й типово європейське завдання, властиве цьому континентові на нинішньому етапі його розвитку. Цим самим вони не тільки сприяли б утвердженню української державності, а й послужили б церковною підставою для усвідомлення належного місця України в Європейському домі.

4) від “єкуменізму ультиматумів” до партнерського діалогу

Зовсім недавно зусилля Української Греко-Католицької Церкви здобути у Святішого Отця визнання свого патріаршого статусу викликали збурення усього корпусу католицько-православних стосунків. На адресу Ватикану з боку Православних Церков надійшли протести, сформульовані, на жаль, у виразно ультимативній формі: визнання Римом патріархату УГКЦ, на думку цих Церков, може спричинити розрив стосунків між Католицькою Церквою і Повнотою Православ'я.

Ще раніше зусилля Української Автокефальної Православної Церкви та Української Православної Церкви – Київський Патріархат здобути у Царгородського патріарха визнання свого автокефального статусу викликали серйозне збурення у стосунках між Церквою Царгороду і Церквою Москви. З боку останньої на адресу Константинополя прозвучали ультимативні попередження, що визнання ним канонічності згаданих Церков може спричинити розірвання євхаристійного сопричастя між обома Православними Церквами.

Так увиразнилися чи не найголовніші кризові лінії в сучасних міжцерковних стосунках, які можуть підважити дотеперішні здобутки єкуменічного діалогу. Можлива невдача єкуменічних зусиль у напрямі повернення єдності Сходу і Заходу відіб'ється і вже відбивається на українських Церквах, відносини між якими нині значною мірою залежать від відносин між визнаними центрами християнства. Отже, нормалізація міжцерковних відносин є імперативом нинішнього історичного моменту.

Ці відносини позначені інерцією прив'язання до схем і моделей минулого, які окреслювали “сфери впливу”. Тепер, коли карта Європи виглядає зовсім інакше, схеми минулого більше не працюють. Адже вони не передбачали ні самостійної Української Держави, ані можливості існування єдиної Української (Київської) Церкви. Звідси ультимативність мови міжцерковних стосунків, а єкуменічний діалог позбувається своєї головної й необхідної компоненти – діалогічної відкритості Церков на потреби одна одної.

Українська Греко-Католицька Церква пропонує помісним Церквам-Сестрам осмислити переваги іншого шляху подолання існуючих суперечностей. По-перше, нинішні особливості української церковної ситуації слід трактувати не як порушення єдино можливого міжцерковного порядку, а як процеси, детерміновані природним розвитком українських Церков. Оскільки принцип сестринства Церков і справжнього єкуменізму виключає поділ їх на важливі і неважливі, слід серйозно поставитися до внутрішніх потреб згаданих Церков та уважно вивчити їхні пропозиції.

По-друге, надійний християнський мир в Україні – передумову подальшого єкуменічного діалогу – можна забезпечити лише на шляху врахування інтересів кожної із зацікавлених сторін. На користь такого підходу промовляє не тільки євангельська культура, яка вміє побачити силу у слабості, а й досвід сучасної цивілізації у сфері залагодження конфліктів.

По-третє, на зміну монопольним спробам вирішити проблему єдиної помісної Церкви в Україні на користь якоїсь однієї з конфесій має прийти об'єднання зусиль усієї християнської спільноти. Цивілізоване вирішення долі Київської Церкви може стати справжньою “лабораторією єкуменізму” (Іван Павло II), позбавленого ультимативності й сповненого духом співпраці та партнерства. Гармонійні, інклюзивні форми об'єднання Київської Церкви (наприклад, у формі єдиного Патріархату – наскрізній історичній візії українців ще з XVII століття) завдяки унікальній сопричасній відкритості могли б стати шансом для центрів християнства зустрітися на його терені, щоб врешті-решт знайти нові єкуменічні моделі порозуміння. У цьому випадку можливість такого порозуміння буде реалізуватися не всупереч життєво важливим потребам українських Церков, а в міру готовності Риму, Царгороду і Москви до сопричастя з Києвом і в міру готовності Києва до сопричастя з ними.

5) від конфесійного взаємопоборювання до першості в любові

Нікому ще не вдалося виміряти глибини тієї травми, яку нанесли християнському почуттю полемічні форми богословствування та прозелітичні методи душпастирювання. Тисячолітня практика виховання вірних у душі післярозкольного греко-латинського протистояння, а також 400-літня практика такого виховання у душі післяберестейського суперництва в Україні істотно затемнили в душах українських християн ікону євангельського благочестя. Втрати й поразки на шляху дотеперішніх об'єднавчих зусиль із боку українських Церков яскраво засвідчують, що приступати до вирішення майбутньої долі Київської Церкви з таким багажем неможливо.

На сьогодні жодна з українських Церков не може вважати себе вільною від відповідальності за ці духовні втрати. Повертаючи осідок Києво-Галицької митрополії УГКЦ до Києва, ми повторюємо слова вибачення, висловлені 2001 року у Львові: “У Твоїй присутності, Святіший Отче, від імені Української Греко-Католицької Церкви бажаємо просити прощення у Господа, Творця і Батька нас усіх, як також у тих, кого ми, сини і дочки цієї Церкви, в будь-який спосіб скривдили. Щоб не тяжіла над нами жаклива минувшина і не затруювала наше життя, ми радо прощаємо тим, хто в будь-який спосіб кривдив і нас”.

Ми закликаємо наших братів з інших християнських конфесій спільно працювати над нарощенням у наших стосунках євангельської культури, яка виключатиме взаємну ворожнечу. Діалог між нами буде нелегкий, але від нас залежить, щоб при цьому він був спрямованим “до миру, а не до війни” (митрополит Андрей Шептицький). Це дозволить замінити дотеперішню практику обміну образами на взаємний і щирий обмін духовними дарами. Успіх прийде не зразу, проте досвід багатьох християнських спільнот Європи і світу свідчить про те, що це можливо.

III. МАЙБУТНЄ, У ЯКЕ ХОЧЕМО ВІРИТИ

Таким є бачення Українською Греко-Католицькою Церквою тих найголовніших і засадничих принципів, на основі яких можна було б будувати майбутню візію Київської Церкви. Зрозуміло, що наведений перелік цих засад і їхнє представлення не можна вважати вичерпними, а тому ми закликаємо вірних нашої Церкви, а також людей доброї волі в інших Церквах та спільнотах працювати над подальшим уточненням цієї великої мети. Сучасну схильність людей до зневіри ми пропонуємо замінити на відроджену віру в Бога й у святість того вибору, який зробили наші предки далекого 988 року. На нашу думку, шлях до відродження цієї віри лежить, зокрема, через відродження єдиної Київської Церкви у єдиному Патріархаті. Натхненна прикладом святих страсто-терпців Бориса і Гліба, вона очистить свою пам'ять від болю історичних кривд і загоїть глибокі рани розколів. Обітницею того, що це високе завдання є можливим і досяжним у краї на Київських горах, є слова Всевишнього, сказані Ним за подібних обставин пророкові Єзекиїлу: “І зроблю їх за один народ у краї на Ізраїлевих горах... і не будуть уже двома народами, і не будуть уже поділені на двоє царств... І будуть вони мені народом, а Я буду їм Богом!” (37, 21–23).

Благословення Господнє на Вас!

† ЛЮБОМИР

Київ,

Світлий вівторок,

13 квітня 2004 року Божого

“Його ранами ми зцілені...” (Іс. 53, 5): Звернення Синоду Єпископів Києво-Галицького Верховного Архієпископства Української Греко-Католицької Церкви до духовенства УГКЦ про зцілення ран війни*

Дорогі співбрати в Христовому священстві!

Важкі випробування, що випали на долю українського народу упродовж лихоліть війни, принесли в наші родини багато страждань, залишили зранимим не одне покоління. В останніх часах вони ще й помножилися новітньою пандемією хвороби коронавірусу COVID-19. Водночас, протягом усіх цих років ми стали свідками небувалої жертвовності та самопосвяти наших людей. Беззастережна готовість українських воїнів впевнено боронити свою Батьківщину дарувала надію мільйонам наших співвітчизників і стала для всього світу промовистим символом жертвовної посвяти та відданого служіння. Небувалий розвій волонтерського руху, що об'єднав українців не лише в нашій країні, а й на всіх континентах, виявив потенціал добра, прихований у глибинах української душі. Наші священники, як військові капелани, зі щирою вірою, любов'ю та відданістю вирушили в район бойових дій, щоб духовно послужити воїнам-захисникам.

Проте рани війни сягають глибоко: багато українських родин залишилися без годувальників, діти – без батьківської опіки, матері та батьки – без надії на безпечну й спокійну старість. Україна ще довго відчуватиме біль, що його переживають наші ветерани, повертаючись із окопів у цивільне життя. Турбота про зранені душі народу – один із пріоритетів нашої душпастирської місії. Ми не сміємо звикнути до їхнього страждання. Навпаки, виявом нашої живої віри має стати ще більша солідарність із постраждалими від війни. Вона повинна набрати практичних обрисів, стати діяльною любов'ю, втіленим дотиком милосердного Бога, відповіддю на потреби конкретної людини та ефективним ліком для зраненої спільноти людей.

Як Христовим душпастирям, нам доволі часто доводиться ставати перед лицем болю, входити безпосередньо в контекст великої таїни людського страждання, надто в сьогоднішньому українському суспільстві, ураженому війною та її руйнівними наслідками. Саме тут ми покликані залишатися смиренними апостолами спасительної Божої благодаті, відважними свідками надії. Наша близькість до зраних братів і сестер, наша здатність вислухати і почути, наша готовість простягти руку та підставити плече роблять самого Бога тілесно присутнім у конкретному людському житті та стражданні. Наша віра допомагає розширити досвід терпіння окремої людини до обріїв таїнства спасіння всього людства. Саме тут, у просторі людського болю, ми не відвертаємо власного обличчя від Богом дарованої нам надії, “вдивляючися пильно в Ісуса, засновника й завершителя віри, який, замість радості, що перед ним була, витерпів хрест” (Євр. 12, 2). Його жертвовна та самовіддана любов до людини змінила хід історії людства. Його страждання послужило зняттям нашого спасіння. “У ньому маємо відкуплення його кров'ю” (Еф. 1, 7).

На хресті Господньому людське страждання набуває нового сенсу. У сутінках болю з'являється впевнений промінь надії для кожного. На Голготі Спаситель добровільно “приймає засуд смерті, щоб дарувати прощення гріхів” (Катехизм “Христос наша Пасха”, 227). Його терпіння стає виразним виявом Божої любові до людини, джерелом її визволення та зцілення. У цій любові кожен із нас може знайти особливий сенс для власного болю, а відтак стати вірним Божим співпрацівником у боротьбі за повноту життя. Завдання Христового душпастиря – заглибитися в таїнство Господнього смирення,

* Джерело: Офіційний інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви – http://news.ugcc.ua/documents/yogo_ranami_mi_zts%D1%96len%D1%96_%D0%86s_53_5_zvernennya_sinodu_yepiskop%D1%96v_kievogalitskogo_verhovnogo_arhiiepiskopstva_ugkts_do_duhovenstva_ugkts_pro_zts%D1%96lennya_ran_v%D1%96yni_89486.html.

щоб, вірно споглядаючи сам образ нашого спасіння, переймати мудрість Голготи і допомагати власній пастві долати жорстокі виклики на шляху земної мандрівки. Де панує смерть, Христовий учень має бути свідком воскресіння.

Українська Греко-Католицька Церква упродовж років воєнної агресії проти власного народу стала одним із осередків єднання нашого суспільства довкола допомоги потребуючим. Різноманітні церковні структури, єпархіальні управління, парафіяльні спільноти розпочали активну діяльність із надання підтримки захисникам України, зокрема пораненим, полоненим, родинам полеглих і зниклих безвісти, а також внутрішньо переселеним особам. Сьогодні кожен із нас має стати під хрестом страждань нашого народу, щоб увесь народ міг стати учасником світлого Христового Воскресіння – остаточної перемоги добра та справедливості. Тож закликаємо наших священників, семінаристів і монашество максимально використовувати напрацювання у сфері духовного супроводу постраждалих унаслідок війни осіб, опановувати необхідні навички, проводити корисні формаційні курси, що сприяли б активній і діяльній участі нашої Церкви у загоюванні ран українського народу.

Вірним дороговказом на цьому шляху нам має стати постать Слуги Господнього, стражденного Праведника – Христа, який воскрес із мертвих, істинного Бога нашого, що являє людству Божу тайну визволення від руйнівних наслідків гріха. Лише в Його ранах і в Його світлому Воскресінні, у сопричасті з Його добровільними стражданням і Його звитягою над смертю людина, скріплена дією вилитого з лона Отця через воскреслого Спасителя Святого Духа, знаходить свій шлях до повноти життя, до остаточного зцілення. Не існує бо такого стану людського буття, якого у своєму воплощенні не зазнав би сам Спаситель: увібравши повноту людської природи, Господь відновлює в собі старого Адама, сягаючи власним милосердям до кожного екзистенційного виміру людського існування. У Ньому – шлях до повноти життя, у Нього життєдайна Істина, “Його ранами ми зцілені” (Іс. 53, 5).

Від самоізоляції до щедрої відповідальності

У текстах про Слугу Господнього ми спостерігаємо трагічну постать нужденного чоловіка, киненому на поталу власному болю та несправедливості світу. Корінь, що пробився крізь суху землю, – позбавлений перспектив: без води його нетривале існування перетворюється на постійну боротьбу за виживання. Страждання усамітнює. Йому необхідна вода та захист від палючого сонця, йому потрібний родючий ґрунт, щоб життя тривало та приносило плід. У пустелі немає нікого і нічого, окрім порожнечі та загроз, що вимагають постійних і виснажливих зусиль.

Внутрішній стан багатьох ветеранів, за їхніми свідченнями, доволі часто нагадує саме пустелю. У мирному повсякденні вчорашньому учасникові бойових дій важко знайти тих, хто б його добре розумів. Багатьом із них нелегко даються спроби повернутися з окопів. Серце ще упродовж тривалого часу залишається поруч із бойовими побратимами, з якими довелося дивитися в очі смерті, спільно долати виклики воєнних буднів, перебувати там, де життя було наповнене особливим сенсом. Першому етапові повернення із воєнного контексту характерне відчуження навіть від найрідніших. Світ навколо видається чужим. Людині стає важко відшукати власне місце в мирному повсякденні. Такий стан самовідчуження та ізоляції від довколишнього світу може поглибити душевну травму військовослужбовця чи ветерана та змусити його до пошуку небезпечних і руйнівних засобів самозахисту.

Трагедія війни змінює людину. Рани з'являються не лише на тілі, а й у глибині душі воїна. Жорстокість і безлад бойових дій проникають у серце. У цьому прихована серйозна небезпека, бо ж війну можна принести із собою в рідний дім і завдати болю найближчим.

Процес повернення до цивільного життя – тривалий шлях, якого не здолати самотужки. Вихід зі стану ізоляції, примирення з довкіллям потребує чистішої люблячої та дружньої підтримки в житті воїна, яка б змогла нагадати йому смак людського існування, сформулювати важливі для особистого розвитку цілі, вирватися із внутрішнього оточення.

Однак слід пам'ятати, що війна вражає не лише самих військових. Досвід війни змінює всю родину: дружину, дітей, батьків. Це зумовлено передусім тривалою і постійною тривою, підсиленою

медійними повідомленнями з фронту. Часто йдеться про хвилювання, не розділене з іншими, про журбу, що ізолює людину, про відповідальність за інших членів сім'ї в разі відсутності основного годувальника, про неспокій, що перетворюється на глибоко закорінений внутрішній біль. В особливий спосіб досвід війни переживають діти учасників бойових дій. Бо ж дитинство є періодом формування важливих рис особистості, вміння контролювати та впорядковувати власні емоції. Участь одного з батьків у бойових діях створює додаткові фактори емоційного тиску на ще не дозрілу особистість їхніх дітей. Тривога, страх, смуток, агресія, жаль, відчуття покинення становлять загрозу здоровому майбутньому молодих людей.

Після повернення з війни дистанція між батьком (матір'ю) і дітьми може інколи значно збільшитися. Тому потрібно старатися створити в родині простір порозуміння та довіри, прийняття та прощення. Завдання душпастиря тут полягає в тому, аби допомогти всім членам родини усвідомити, як духовне життя сприяє зціленню від самоізоляції. Щоб запобігти небезпечній тенденції до самоізоляції та подолати дошкульне почуття самотності, важливо запевнити воїнам відчуття співчутливої та солідарної присутності з боку духівника. Це можна досягнути за допомогою регулярних відвідин родини демобілізованого воїна, невимушеним спілкуванням із ним і членами його сім'ї, щирим зацікавленням станом його здоров'я чи ситуацією із працевлаштуванням тощо. Дуже корисним було б залучити його до різного роду парафіяльної активності, зважаючи на його здібності й таланти, зокрема до читання євангельських текстів та їх обговорення в групі, участі в різноманітних християнських спільнотах, здійснення благодійних проєктів, у яких з'являється можливість проявити турботу про інших, – усі ці підходи також сприяють тому, щоб ветеран почувався потрібним, корисним членом громади, та запобігають його самовідчуженню.

Від агресивності до милосердного служіння

Слуга Господній у Книзі пророка Ісаї має непривабливий вигляд. У спостерігачів створюється враження про зруйновану та цілком розчавлену особистість. Попри глибоке духовне смирення, Його зовнішність відштовхує, розчаровує, лякає. Його постать викликає не співчуття, а відразу. За таких обставин людина неминуче вдається до захисту власної гідності, подекуди в доволі рішучий, агресивний спосіб. Сам образ людського страждання для багатьох є нездоланим викликом і великою загрозою. Біль вимагає реагування. Тому важливо посідати всі необхідні засоби для духовної боротьби зі спокусами до жорстокості, які можуть проявитися навіть мимовільно та які руйнують не лише саму людину, а й світ навколо неї.

Досвід війни, навіть без фізичного поранення, залишає глибокі невидимі сліди в людській душі. Такі сліди називають душевними ранами війни. Часто можна спостерігати, як спокійні та врівноважені до війни чоловіки та жінки тепер можуть легко втрачати рівновагу, ставати вибуховими та надміру агресивними. Активні та життєрадісні, після повернення з району бойових дій вони інколи перетворюються на пригнічених та замкнених у собі осіб. Війна змінює. Перебуваючи в зоні підвищеного ризику, людина відчуває постійну загрозу власному життю. Її психіка та весь організм ніби постійно є в стані бойової готовності. Людський мозок підтримує в напрузі тіло, ніколи не втрачаючи готовності до дії. Така вчасна і правильна відповідь людського ества необхідна для захисту самого життя. Людина постійно аналізує довколишню дійсність на наявність небезпеки, свідомість готує автоматичний сценарій, як діяти у складній ситуації. Таке явище називають бойовим стресом, і переживає його значна частина військових. Після повернення додому психіка воїна упродовж певного часу все ще перебуває в такому “наднапруженому” стані, намагаючись усе контролювати. Людина тоді часто проявляє надмірну та обтяжливу заклопотаність дрібницями, що швидко виснажує не лише емоційні, а й фізичні ресурси особистості. Внаслідок цього ветеран стає заручником власної агресивності та гніву.

Військові дії за своєю природою є доволі травматичними. Частина людей може справитися із пережитим самостійно, однак у багатьох згодом може виникнути посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Для осіб, які страждають від ПТСР, характерні три основні групи симптомів:

1. *Повторне переживання травми.* Йдеться про нав'язливі спогади, які видаються невіддільними контролю, нічні жахи, а також раптові й сильні спалахи переживань із минулого, що змушують людей почуватися так, ніби вони знову й знову проживають травматичну подію. Зовнішні чинники можуть підсилити такі переживання.

2. *Втеча.* Досвід болю не дозволяє воїнові пригадувати пережите й думати про те, що сталося, оскільки це може його сильно засмутити. Тому колишні учасники бойових дій нерідко тримаються осторонь від людей, місць, речей, які можуть оживити болісні спогади. Перебуваючи серед людей, вони відчувають заціпеніння або відкинення. Дехто з них вдається до вживання алкоголю чи наркотичних засобів, щоб притупити біль і заховатися від нав'язливих спогадів.

3. *Фізичний стрес.* Окремим ветеранам, на жаль, ще довго доводиться шукати особливих шляхів подолання безсоння, постійного роздратування та гніву, труднощів із зосередженням уваги та відчуття настороженості.

Агресивність стає механізмом самозахисту від зруйнованого досвідом війни світу, що тепер становить неминучу загрозу їхньому фізичному та психічному здоров'ю. Крім того, це негативне почуття може перетворитися для наших ветеранів на пастку, що дозволить різним політичним силам використовувати осіб із бойовим досвідом у власних цілях, не зважаючи на гідність і безпеку останніх.

Поведінка воїнів, що формується за таких обставин, вимагає уважного погляду до глибин людського серця, щоб там у світлі віри зауважити відблиск Божого образу, а відтак допомогти й зраненій особі побачити у власному житті джерело надії. Віра у милосердну Божу любов та батьківське прийняття і прощення допомагають людині примиритися з власною історією та отримати зцілення від руйнівної потуги нестримного гніву й агресивності. Впровадження в повсякденне життя практики щоденної молитви, регулярних бесід з обраним духівником та участь у благодійних заходах Церкви, що мають на меті підтримку убогих і вразливих членів суспільства, можуть допомогти ветеранам зупинити прояви агресивності, стати більш уважними до близьких, виховувати в собі співчуття до інших та проявляти його у милосердному й турботливому ставленні до людей, відчути себе добрими громадянами своєї земної Батьківщини.

Від болю втрати до діяльної пам'яті

Пророк Ісаїя в особливий спосіб підкреслює горе втрати в житті людини. В біблійній історії Слуги Господнього втрата прямо пов'язується з насиллям, із жорстокою силою, що вривається в людську долю, позбавляючи її найважливішого – Божого дару життя та живих зв'язків з іншими людьми. Смирений Праведник приймає цей біль свідомо, складаючи себе в жертву як викуп за багатьох. Він страждає, але з глибоким особистим усвідомленням того, що з Ним відбувається. Його біль наповнює змістом не лише Його життя, а і Його смерть. Навіть якщо в інших створюється враження про Його остаточну поразку, пророк наполягає, що йдеться про справжню звитягу. Слуга Господній добре розуміє, навіщо Він втрачає і навіщо стає втратою задля інших.

Чи не найбільшого болю завдає військовому відчуття втрати бойових побратимів. Спільно пережиті виклики фронтової дійсності об'єднують, створюючи потужні емоційні зв'язки. Смерть близької особи викликає цілу низку різноманітних особистісних станів: безсилля, стиснення горла, відчуття пустки, сильний психічний біль тощо. У частини людей, яким надзвичайно важко справитися з втратою близької особи, розвивається ускладнена реакція втрати. При цьому особа сильно тужить за загиблим, відчуває великий біль чи постійно думає про обставини смерті. Їй складно повірити в смерть близької людини, вона звинувачує себе в цій трагедії або ж уникає спогадів про полеглого. Військовослужбовець інколи й сам має бажання померти, усамітнюється, перестає довіряти іншим та втрачає сенс життя.

Щоб прожити час горювання в належний спосіб, необхідна особлива Божа благодать і підтримка, а також значні зусилля з боку близьких людей. Період жалоби може мати різну тривалість. Цей час допомагає віднайти себе після втрати. Повертаючись до звичного способу життя, приймаючи біль, особа вчиться жити по-новому. Страждання вимагають відповідного тлумачення їх сенсу та чіткості

люблячої присутності. Необхідно забезпечити певну рівновагу: не розвивати у сім'ї загиблого надмірний жаль, не ранили, а з іншого боку – не применшувати їх великого болю та страждання. У період жалоби чи не найважливішим завданням є просто бути поруч. Особливу силу зцілення мають поминальні молитви за наших захисників. Священникові, як доброму пастиреві, слід уділяти родинам полеглих воїнів більше уваги, перебувати з ними на зв'язку, об'єднувати громаду для їх підтримки, даючи цим самим свідчення, що їхня жертва не є даремною, що їхня втрата має відкупительний характер. Щоб особа в скорботі прямувала до глибшої духовної цілісності, варто поділитися із нею досвідом молитви на чотках. У такий час Ісусова молитва може бути вкрай корисною для душевного зцілення людини. Біль втрати близької особи насильно вривається в життя людини. Пам'ять про дорогих серцю людей має спонукати до щирого служіння іншим, щоб світ, про який мріяли їхні рідні, колись став дійсністю.

У духовному супроводі таких осіб треба звертати особливу увагу на постать воскреслого Спасителя, що супроводжує своїх учнів дорогою до Емаусу. Його вірна присутність у їхньому досвіді втрати, Його тлумачення у світлі віри нещодавніх трагічних подій і ділення собою у таїнственому ламанні хліба дозволяє їм здолати глибокий біль і стати свідками Христового Воскресіння.

Від самогубчих схильностей до надії

У своїх душевних і тілесних стражданнях Слуга Господній сприймає життя як суцільний біль, як джерело Його випробувань. Навіть в образі Його смерті, який подає пророк Ісаїя, Він немовби відділений від свого народу, як переступник Божого закону. Ізоляція тепер стає остаточною. Самотність, спричинена душевною недугою, перетворюється на нездоланий стан, позбавлений, здавалося б, навіть Божої присутності. Схильність до повного та остаточного відокремлення себе від життя в спільноті та від самого Джерела буття, як результат наміру втекти від болю існування, може також бути частиною суїцидальних намірів.

Небезпека самогубства за умов ПТСР особливо зростає у випадку, коли воїн вважає, що цінності, котрими він жив під час свого перебування в районі бойових дій, нікому більше не потрібні, і він залишається наодинці із суспільством, яке його не розуміє. Такій людині необхідна простягнута рука друга. Щирі дружні стосунки повертають воїнові відчуття власної гідності та значимості. Коло однодумців, що розділяють його цінності, становить середовище особистої безпеки.

Душпастир у такому випадку стає особою, яка може випередити загрозливі обставини. Результати досліджень показують, що більшість людей, які вчиняють самогубство, насправді не хочуть помирати. Метою суїциду є втеча від загроз реальності та звільнення від важкого душевного болю. Тому майже всі люди перед тим, як здійснити самогубство, у певний спосіб “попереджають” когось про свої наміри з надією здобути підтримку та допомогу шляхом спілкування. Щирі розмови з людьми про їхні суїцидальні думки чи поведінку є дуже важливим кроком у запобіганні самогубству. Потрібно подбати про безпеку цих осіб, щоб про їхні наміри знало якомога більше близьких – від цього зростають шанси на порятунок.

Серед основних факторів, що можуть сприяти розвитку в особі схильності до самогубства, можна визначити проблеми в міжособистісних стосунках, нещодавно пережиту кризу, досвід зловживання шкідливими хімічними речовинами (алкоголь, наркотичні засоби), проблеми з фізичним здоров'ям чи фінансовим забезпеченням, втрату роботи чи житла. Для завчасного виявлення ознак ризику скоєння самогубства необхідно звернути увагу на деякі прояви поведінки людини, як-от: розмови про бажання померти та вчинити суїцид і спроби пошуку інформації та засобів для його скоєння, про відсутність надії та причин жити далі, про відчуття безвиході чи нестерпного болю, тривога з приводу завдання власною присутністю клопотів іншим. До супровідних тривожних проявів поведінки можна також віднести радикальні коливання в настрої, самоізоляцію, надзвичайні прояви гніву та гучні заяви помсти, значний неспокій, більше вживання алкогольних чи наркотичних речовин.

Зрозумівши намір воїна здійснити самогубство, не можна залишати його на самоті. Слід обмежити йому доступ до будь-якої зброї чи інших потенційно небезпечних засобів, включно з медикаментами. Потрібно запропонувати свою підтримку: іноді можна запобігти трагедії лише присутністю, увагою та

бажанням вислухати. Необхідно пам'ятати, що людині зі схильністю до самогубства потрібна допомога психотерапевта чи психіатра, компетентного в роботі з ризиками самогубства. Важливо переконати особу зателефонувати на безкоштовну лінію психологічної допомоги.

Найкращою профілактикою суїциду є плекання цінності людського життя в спільноті, навчання людей користати з духовного ресурсу та жити життям, глибоко закоріненим у християнських цінностях. Передусім треба потурбуватися про атмосферу довіри та зв'язку між членами колективу. У проповідях слід акцентувати увагу на надії, як одній із важливих богословських чеснот; говорити про те, що для людей віри безвихідних ситуацій не існує. Особливе значення мають конкретні приклади подолання важких життєвих проблем, а також пропозиція духовних практик, що підсилюють духовну та психологічну стійкість особи (особисті роздуми, реколекції, регулярна Сповідь, духовний супровід тощо). Душпастирєві слід також потурбуватися про запобігання в його спільноті небезпечних упереджень і проявів жорстокої дискримінації, що можуть ізолювати людину та підштовхнути її в зону ризику.

Важливого значення тут набуває просвітницька діяльність, поширення фахових інформаційних матеріалів, спільний перегляд і обговорення тематичних фільмів. Попри це, душпастирю, зокрема військовому капеланові, необхідно завжди бути готовим відповісти на ситуацію, що виникає внаслідок скоєння самогубства. Особливого значення в такому випадку має сам спосіб сповіщення рідних і близьких про трагедію та їх молитовний супровід у дозволений і визначений Церквою спосіб.

Необхідно також визначити правильний метод доведення та пояснення такого вчинку, жодним чином не схвалюючи поведінки воїна та водночас не нівелюючи заслуг загиблого перед Батьківщиною і не позбавляючи його рідних і близьких надії на Боже милосердя. Не можна забувати й про соціальну природу самогубства та його наслідків для членів родини. Інколи найближчі та найрідніші особи потребують відповідної уваги ще впродовж тривалого періоду часу після скоєння суїциду. Слід потурбуватися й про їхній душевний спокій, запросити до молитовної групи чи участі в паломництві з особистим наміром випросити для покійного благодаті прощення та остаточного очищення за заслугами відкупительних страждань самого Спасителя.

Дорога до зцілення

Дорогі наші душпастирі, уважне молитовне споглядання постаті Слуги Господнього дарує нам можливість збагнути шляхи Божої Премудрості у справі відкуплення зраненого злом людства. У Його образі перед людиною відкриваються горизонти особистого та суспільного зцілення. Ми дивимося на стражденного Праведника, а бачимо Лікаря людських душ. Попри всі загрози власному життю, Слуга Господній своєю смиренною, але впевненою відповідальністю перетворює вимір людського терпіння на простір розвитку та росту, на можливість справжнього воскресіння. Автор священного тексту виразно зазначає, що всі випробування, які випадають на Його долю, Він приймає добровільно, з глибоким усвідомленням власної відкупительної місії. У Його постаті Божа милосердна любов набуває чітких ознак діяльної відповідальності за інших, що здійснюється смиренним і жертвним служінням. Слуга Господній – Христос, наш Спаситель – у своїх добровільно прийнятих стражданнях служить людині, добре пам'ятаючи про весь біль, який існує у світі. Відповідальність, служіння та пам'ять перетворюють Його особисті терпіння на знаряддя відкуплення багатьох, а Його рани – на простір нашого зцілення. Ми зцілені Його ранами, бо в них відповідальність, служіння та пам'ять про нужденних перемагають самоізоляцію, агресивність, відчуття втрати й думки про самогубство, що супроводжують людину під час і після війни, а людське страждання набуває особливого сенсу і може стати джерелом нашої надії.

У сучасній історії драматичного конфлікту, розв'язаного збройною агресією Російської Федерації проти українського народу та нашої держави, захисники України – сотні тисяч українських чоловіків і жінок – не побоялися взяти на себе відповідальність за долю власного народу, стати на захист його свободи та гідності, служити мільйонам невинних. Особливим джерелом сили в боротьбі для них завжди залишалася пам'ять про тих, хто віддав власне життя за наше спільне майбутнє. Війна залишила глибокі рани в душах багатьох із них: самоізоляцію, неконтрольовану агресивність, біль

втраги, схильність до самогубства тощо. Завдання душпастирів – докласти максимальних зусиль, щоб рани, завдані їм війною, стали для них місцем зцілення.

Війна раниє усе суспільство. Родини полеглих, вимушено переселені особи, розбиті сім'ї, сироти – усі стають заручниками безглуздої жорстокості. Саме тому ми повинні допомагати всьому суспільству, у розмаїтті його вимірів, долати завдані війною рани. Духовні практики нашої Церкви, етика відповідальності й турботи про спільне благо, ціннісне виховання дітей і молоді разом із неустанною молитвою дозволяють нам відновити власні сили і впевнено, заручившись підтримкою Божої благодаті, рухатися до Царства вічного миру. Повне зцілення вимагає нашої єдності, не вдаваної, а справжньої відданої турботи про кожного. Ми закликаємо наших душпастирів докладати зусиль, щоб українському народові сьогодні не забракло духовної снаги торувати власний шлях у майбуття, щоб ніхто не відчував розпачу самотності та гіркоти буденних викликів. Ми звертаємося сьогодні до кожного українського серця в Україні та на поселеннях не піддаватися втомі та зневірі, а впевнено підтримувати тих, кого в особливий спосіб зранила війна.

Рани, що ятраються на тілі невинного Праведника, стають простором зцілення не лише для поодиноких осіб, а й для всього суспільства. Вони навчають відповідального служіння одне одному, здатного дарувати життя. Допомога учасникам бойових дій та їхнім родинам повинна надаватися в напрямку від проблем, спричинених травматичним досвідом, до посттравматичного зростання. Це дієва підтримка позитивних змін, що відбуваються в житті людини, як, наприклад: переосмислення свого місця у світі, більшого цінування життя чи появи почуття вдячності щодо людей, зміни життєвих пріоритетів, збагачення духовного досвіду, проявів громадянських ініціатив тощо. Важливим є допомогти людині позбутися відчуття самотності та усвідомлювати себе й надалі захисником власного народу, служителем його миру та добробуту.

Наступний крок – спроба з'ясувати, що саме відбувається з людиною і яка допомога їй потрібна. При цьому треба пам'ятати, що основа підтримки – це побудова довіри. Часто воїн боїться зав'язувати глибокі дружні стосунки з тими, кого може завтра втратити в бою і зазнати нового пекельного болю. Ставлення до бійця з повагою та пошаною до його гідності допоможе відновити цю довіру. Довіра сприяє відновленню відчуття безпеки. Там, де військовик почуватиметься прийнятним, усвідомить, що його служіння є важливим для священника і спільноти, – він зможе відкритися. Якщо він зловживає алкоголем чи вдається до інших руйнівних способів подолання травматичних спогадів – слід пояснити, що такі дії лише посилюють страждання.

Обмеження життєвого простору та відмова від звичної активності й кола спілкування спричинюють депресію і тривожні розлади. Витіснення з пам'яті у підсвідомість травматичної події провокує і підсилює симптоми ПТСР. Емоційна відстороненість і соціальна ізоляція призводить до конфліктів у родинах, руйнує стосунки. Зловживання алкоголем і вживання наркотиків повністю змінюють особистість і спричиняють залежність. Пошук порятунку в сумнівних громадах, практиках, сектах і звернення до шахраїв можуть обернутися загостренням симптомів та загальним погіршенням стану. Душпастиреві слід уникати надмірного розпитування про травматичний досвід. Обов'язком є розвивати необхідні навички та працювати над підвищенням своєї компетентності, щоб, служачи людям, які пережили травматичний досвід, самому не травмуватися через їх розповіді.

Військові, які повертаються з району виконання бойових завдань, та члени їхніх родин потребують комплексної реабілітації: психологічної, духовної та фізичної. Відповідаючи на потреби часу, УГКЦ використовує досвід духовно-психологічної віднови. Цей досвід показує, що військові, медики та парафіяльні священники разом із фахівцями психологічної служби давно стали справжніми партнерами в боротьбі за душевне здоров'я військових та їхніх родин. Душпастир за посередництва Таїнства Сповіді допомагає людині примиритися з Богом, залишити в Його руках минуле та впорядкувати теперішнє життя. З цією метою у монастирях і відпустових місцях проводиться духовно-психологічне відновлення для військовослужбовців, які повернулися із зони АТО/ООС та їхніх родин, для родичів загиблих і військових медиків. Створюються групи взаємної підтримки осіб, які переживають наслідки війни. Для дітей військовослужбовців проводяться літні табори за спеціальними відновлювальними програмами, де з ними працюють психологи та духівники. На сьогодні ці групи

віднови є не чисельними і потребують чималих зусиль для ефективного функціонування. Однак вони часто стають місцем особистої зустрічі з Христом та нагодою для зростання в родинних стосунках. Рекомендуємо примножувати та вповні використовувати всі ці можливості, які надає Церква-мати.

Дорогі співбрати у Христовому священстві! Переживаючи час пандемії, викликані коронавірусною інфекцією, наш народ був змушений відкрити ще один фронт – боротьбу з не помітним незброєному окові смертоносним ворогом. На передовій цієї боротьби стали наші медичні працівники. Вони, як справжні воїни, ризикуючи своїм здоров'ям і навіть життям, захищають нас усіх від смертельної небезпеки. І, як справжні воїни, стають вразливими до великої кількості загроз не лише фізичних, а й душевних. Тож усе вищесказане стосується безпосередньо й цих наших захисників та їхніх рідних і близьких і нагадує нам про обов'язок душпастирської опіки та про духовний арсенал, яким ми можемо скористатися, щоб допомогти Господеві зцілити їхні рани.

Байдужість і нечутливість до болю наших братів і сестер може смертельно зранити все суспільство. Наша Церква не втомлюється закликати своїх вірних до діяльної пам'яті та відповідального служіння. Таким чином стаємо виконавцями Заповідей Христових та носіями Божої благодаті, здатної зцілити народ. Рани наших захисників – заклик до кожного українського серця не стояти осторонь. Сьогодні нам необхідно знайти в собі достатньо відваги стати Божими помічниками в процесі подолання ран війни, а відтак і самим отримати зцілення від власних тривог і болів, від страхів і сумнівів, від байдужості та розчарувань. Обов'язок душпастиря – знати кожного воїна у своїй парафії, який прийшов з війни, і кожну родину, що зазнала болю втрати. Він також має відповідальність поглиблювати власні знання з надання духовної опіки постраждалим внаслідок війни.

Без дбайливого парафіяльного священника Церква не зможе допомогти своїм дітям. Без уважного духовного провідника зранені війною не зможуть взяти участі в програмах духовної віднови, психологічного супроводу, які впроваджуються відповідними структурами УГКЦ.

Воїнові необхідно зрозуміти, що його дорога до зцілення закорінена у глибоких внутрішніх цінностях, таких як відповідальність, служіння та пам'ять, що його Церква сьогодні чекає на нього, щоб запропонувати шлях до зцілення, що саме тут через участь у Таїнствах та через належний духовний супровід він може прийти до Джерела життя, до ближчого знайомства з Христом і в Ньому пережити цілюще посіщення Святого Духа та відновити у своєму серці радість у надії на Воскресіння.

Щоб знайти відповіді на найскладніші питання, пов'язані з подоланням болю та наслідків війни, душпастир має пильно вдивлятися поглядом віри в постать стражденного Праведника, який на своєму прикладі демонструє шлях до переосмислення страждання, до преображення зраненого людського серця та всього суспільства. У царині відновлення зраненого війною українського народу сьогодні дуже багато залежить від парафіяльного священника.

Нехай Пресвята Богородиця, всемилостива Мати милосердного Бога, візьме наших душпастирів під свій ласкавий покров у їхньому відданому служінні, скерованому на зцілення ран війни. Благодать Святого Духа, Утішителя та Цілителя, нехай через заслуги нашого Спасителя торкнеться кожного зраненого війною серця, даруючи йому мир і надію.

Від імені Синоду Єпископів
Києво-Галицького Верховного Архиепископства
† СВЯТОСЛАВ

Дано в Києві,
при Патріаршому соборі Воскресіння Христового,
у день Святого отця нашого Мартина Ісповідника, папи Римського,
27 квітня 2020 року Божого

“ЗАЛИШИТЬСЯ ВАМ ОДНЕ – ТЕ, ЩО ВИ ДАЛИ ВБОГОМУ!”

Послання Синоду Єпископів Української Греко-Католицької Церкви 2020 року до духовенства, монашества і мирян Всесвітліші та всечесніші отці!*

Преподобні брати і сестри в монашестві!

Дорогі браття і сестри в Христі!

I. “Бідних матимете з собою повсякчас” (Ів. 12, 8): лики і виміри убогства навколо нас

1. Цим посланням Синоду Єпископів УГКЦ ми, ваші пастирі, прагнемо спільно з вами скерувати наш погляд до стражденної вбогої людини, мовчазний крик якої часто не досягає вух і сердець наших сучасників. Проте вбогі мають особливе місце в серці люблячого Бога, Отця Небесного, який бідного рятує і підносить, засмученим дає зазнати щастя (пор. Пс. 5, 11. 15), а нас взиває устами свого пророка Ісаї “кайдани несправедливості розбити, пута кормиги розв’язати, пригноблених на волю відпустити, кожне ярмо зламати, з голодним своїм хлібом поділитись, увести до хати бідних, безпритульних, побачивши голого, вдягнути його, від брата свого не ховатись” (Іс. 58, 6–7).

Щоб не відвертати своїх сердець від брата і сестри, які страждають поруч із нами, хочемо, наслідуючи милосердного самарянина, зупинитися перед людською долею і похилитися над нею в жесті милосердної і співчутливої любові, яку Господь вливає своїм Духом у наші душі (пор. Рим. 5, 5).

2. Святіший Отець Франциск, започатковуючи наприкінці Ювілейного року Божого милосердя (2015–2016) щорічний Всесвітній день убогих, звертав увагу на численні прояви, або “лики”, убогості, присутні в сучасному світі, – відкритий список болю і страждання, який від віків і до сьогодні поповнюється специфічним і болісним досвідом кожного народу, кожної родини і кожної людини і в якому розпізнаємо і дописуємо чимало власних нужд і болів:

- убогість тих, хто зазнає страждання, – фізичного, морального чи психічного;
- убогість маргіналізованих, самотніх, відкинутих та ігнорованих суспільством;
- убогість жертв зловживання владою і впливовістю;
- убогість тих, кого визискують задля наживи, топчуть спотвореною логікою влади і грошей;
- убогість приречених на заслання, переслідування і тортури та ув’язнених;
- убогість жертв війни, конфліктів, тероризму;
- убогість позбавлених свободи, прав і гідності;
- убогість безграмотності та неосвіченості, яка тримає в темряві мільйони молодих умів і душ;
- убогість інтелекту і культури, що пропонує низькопробний сурогат, замість підносити людину на висоти духу;

* Джерело: Офіційний інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви – <https://docs.ugcc.ua/1490/>.

- убогість духу, закритого до Божої дійсності, позбавленого світла віри і знання Христа-Спасителя;
- моральна вбогість занурених у гріхах і поневолених невпорядкованими жаданнями;
- убогість безробітних, позбавлених медичної та баз ової соціальної опіки;
- убогість біженців, мігрантів, заробітчан, безхатченків та ін.

“Який же довгий і далеко не завершений список довелося нам укласти, споглядаючи убогість – плід соціальної несправедливості, моральної нужденності, захланності небагатьох і загально поширеного збайдужіння!” – підсумовує Папа свій погляд на убогість у світі і одночасно запрошує всіх нас розпізнавати в ликах убогих цього світу присутнього Христа, щоб похилитися над ними і простягнути їм руку співчуття і допомоги, щоб вилити на рани людства олію розради і милосердної любові.

II. “Жаль мені цих людей!” (Мт. 15, 32): виклик матеріального убозтва в сучасному світі

3. Христос, побачивши матеріальну нужду людей, які перебували поруч із Ним у пустині, відчув у своєму Божественному серці зворушення і співчуття до них. Він скерував свій заклик до апостолів, щоб пошукали їсти цим знедоленим.

Матеріальне убозтво впадає в око кожному, хто має щире серце і відкриті очі. Достатньо переглянути свіжі дані статистики, сухої і безликої науки, яка представляє за кожною цифрою конкретну людську долю, людську істоту, пригноблену, позбавлену гідності, утиснену у своїх правах, можливостях і свободах.

Міжнародні гуманітарні організації повідомляють, що сьогодні у світі майже мільярд людей живе в умовах крайнього зубожіння, маючи на денний прожиток і своє утримання менше ніж два американських долари, хоча в самих США теж є чимало безробітних і убогих, які працюють. Тоді як одна частина людства сягає космічних просторів у своїх технологіях, інша – видає мільярди на смертоносну зброю, майже 800 мільйонів людей – а це близько 10 відсотків населення Землі! – стають жертвами постійного недоїдання і голодної смерті. Ба більше, у багатьох розвинених країнах щоденно викидаються на смітники сотні тисяч тонн продуктів, які могли б порятувати життя тих, хто голодує. Разом із цією їжею на смітники історії і на маргінеси людської спільноти викидаються, як непотріб, живі людські істоти й долі.

4. І в Україні ситуація не набагато краща. Вісім із 10 пенсіонерів перебувають за межею бідності. При цьому щоразу частіше нам сигналізують про труднощі в пенсійному забезпеченні в найближчому майбутньому. За різними оцінками, від 25 до 45 відсотків громадян нашої держави не можуть забезпечити своїх елементарних базових потреб. Незважаючи на деяке збільшення рівня оплати праці, в Україні спостерігається таке явище, як бідність тих, хто працює. Експерти зазначають, кожному третьому працівникові не вистачає заробітної плати на задоволення необхідних життєвих потреб, а кожен другий працездатний працює на умовах вторинної зайнятості. Ударяє по багатьох наших родинах відсутність належного соціального забезпечення осіб із інвалідністю та малозабезпечених співгромадян.

Тож попри те, що ми отримали від Бога величезний природний, економічний і людський потенціал, більшість населення нашої країни – через тривалу недолугу політику можновладців і непослідовність у реформах – приречена на животіння. Криза в Україні, спричинена російською агресією на Сході, до якої додалися новітні виклики, пов’язані з пандемією, роблять життя мільйонів українців украй тривожним і важким. Мільйони трудових мігрантів, масове безробіття, соціальна незахищеність – прояви разючої убогості в нашій Батьківщині, “багатій країні бідних людей”, як хтось зауважив з гіркою іронією.

5. Бажаючи змінити ситуацію на краще, мусимо почати від заспокоєння базових потреб, зокрема від подолання голоду навколо нас. З глибини століть до наших вух долинає голос св. Василя Великого, пробуджуючи сумління стосовно людей, які вмирають від голоду: “Хвороба нужденного – голод, який є таким великим стражданням, що не може не викликати співчуття. Найгірша з усіх людських бід – голод, і смерть від голоду – тяжча за будь-яку смерть. Інші небезпеки або вістря меча

приносять швидку смерть... Але голод є повільним злом, тривалою мукою; смерть, яка причаїлася і заховалася всередині, щомиті загрожує та зволікає” (Гомілія, виголошена під час голоду та посухи). А далі святий дає свободу своєму обуренню, бачачи байдуже ставлення і гріховну нечутливість оточення до цих нелюдських болів і страждання: “Якого покарання заслуговує той, хто здатен байдужо пройти повз людину з таким виснаженим тілом? Хіба можлива більша жорстокість? Хіба не гідна така людина того, щоб вважати її лютим звіром, визнати злодієм і людиновбивцею? Людину, яка має змогу вилікувати, виправити зло, але добровільно та з причини жадібності відкидає це, варто справедливо осудити разом із убивцями” (Там само).

Мільйони поруч із нами живуть і сьогодні в тіні цього повільного голодного вмирання, – мовчазні, позбавлені гідності, уваги, співчуття, допомоги і розуміння. Їхнє горе, придушене нашою нечутливістю і бездіяльністю, стає ще більше кричущим і нестерпним. Бо байдужість убиває!

6. Ми, українці, добре знаємо, що таке голод і голодна смерть, а також якою гіркою є самотність помирання на очах збайдужілого і зосередженого на собі світу. Пам’ять про жахи Голодоморів закарбувалася в нашій національній свідомості назавжди. Однак ця пам’ять накладає на нас відповідальність, не лише перед померлими, а й перед сучасниками, які сьогодні на очах в усього світу приречені на подібні муки і страждання, що їх зазнавали наші брати і сестри майже століття тому. Можливо, наш народ, пройшовши такі страшні випробування, має від Бога особливу місію і завдання пробуджувати сумління людства та поодиноких осіб, щоб вони перейнялися ганебним явищем голоду у світі і робили все, аби усунути ці страждання слабких та незахищених братів і сестер, ставши їхнім голосом і простягнувши їм помічну, солідарну руку. І як багатостраждальний єврейський народ, переживши жахіття Голокосту, став запобіжником для грішного людства перед повторенням подібних злочинів, так само наш народ, зазнавши досвіду винищення голодом, мав би слугувати у світі голосом сумління, яке взиває до порятунку тих, хто недоїдає та голодує, і промотором активних дій задля усунення лиха голоду з лица Землі. Це має стати нашою консолідованою і наполегливою дією, усіх – держави, громадськості, Церков, кожного українця і кожної українки, для кого святою є власна історія, доля країни і пам’ять про загиблих. І це було б нашою найкращою даниною пам’яті мільйонам жертв Голодоморів і нашим дійовим внеском у преображення нинішнього людства: “Пам’ятаючи Голодомор – рятуємо від голоду сьогодні!”

III. “Багатим у цьому світі накажи!” (1 Тим. 6, 17): звернення до сумління про співчуття і солідарність з убогими

7. Господь Бог, Творець і Податель усяких благ, які існують у цьому світі, не засуджує багатства, якого Він є Джерелом і Запорукою для добра всіх своїх дітей. Тому слушно зауважує Святіший Отець Франциск у своїй останній енцикліці “Усі брати”, що “найбільша небезпека прихована не в речах, не в матеріальних предметах чи організаціях, а в способі, у який люди їх використовують” (П. 166). Причина спотвореного розуміння вартості матеріальних речей, за словами Папи, закорінена в зраненій гріхом людській природі, дуже податливій до того, що християнська традиція називає “жадібністю”, або “захланністю”. “Схильність людської істоти до замикання в іманентності власного „я“, у власній групі, у власних нікчемних інтересах. Ця захланність є дефектом не лише нашої епохи, – зауважує автор енцикліки. – Вона існує, відколи людина є людиною, і тільки видозмінюється, набуває різних проявів упродовж століть, використовуючи інструменти, які надає їй у розпорядження історичний момент” (Там само).

8. Коли дорогами українських міст щодня не поодинокі проїжджають у своїх люкс-автомобілях багатії і можновладці (щоправда, подібну картину можна спостерігати в багатьох куточках світу), а при дорогах порпаються в смітниках їхні співгромадяни, як ніколи промовистим стає повчання св. Василя Великого, написане багато століть тому: “Диявол вигадав якийсь хитрий спосіб, завдяки якому багаті мають тисячі приводів до видатків, тому вони домагаються непотрібного, наче необхідного, і найбільших грошових сум їм замало на витрати, які вони собі постійно вигадують... А якщо після численних видатків щось залишається від багатства, це закопують у землю [сьогодні ми б з певністю сказали: виводять в офшори. – Авт.], оскільки майбутнє неможливо передбачити й існує небезпека, що нас несподівано спіткає бідність” (До багатіїв, 2–3).

9. Утім, Слово Боже і Учителі Церкви вказують на небезпеку, пов'язану з багатством. Зокрема, у вищезгаданому творі читаємо ось що: “Багатство, якщо витратити його, як велить Господь, залишається в тебе, а якщо почнеш утримувати його, – вислизне з рук” (Там само). Очевидно, що Господь не велить витратити накопичені статки на власні розкоші, як це робив багач із притчі про вбогого Лазаря, що “одягавсь у кармазин та вісон і бенкетував щодня розкішно” (Лк. 16, 19), або безумний багатій, який, зібравши щедрий урожай, промовив сам до себе: “Душе моя! Маєш добра багато в запасі на багато років! Спочивай собі, їж, пий і веселися!” (Лк. 12, 19).

10. Блага, багатства, заощадження, якщо їх використовувати вміло і мудро, мають ставати корисними не тільки для нас самих, а й для наших ближніх і перетворюватися в руках відповідальних управителів на майстерні знаряддя творчої любові, що преображає світ. Натомість нечутливість сумління до справжньої вартості матеріальних благ та до крику нужденного лежить в основі криз і потрясінь, які мучать людський рід споконвіку і аж донині, завдаючи страждань мільйонам та наражаючи на вічну небезпеку людей, засліплених багатством і грошима. Тому ми вкотре змушені визнати, що “серед найбільш важливих причин кризи сучасного світу є притуплене людське сумління і віддаленість від релігійних цінностей, як рівно ж домінування індивідуалізму та матеріалістичних філософій, котрі обоюдно обожнюють людину і ставлять світські та матеріальні цінності на місце найвищих і трансцендентних принципів” (Усі брати, 275).

11. Закликаючи заможних до переміни серця перед лицем Всевишнього, до солідарності і співчуття з убогими, хочемо стати голосом Бога, який промовляє до їхнього сумління задля їхнього ж спасіння і добра. Бо ті, що, за влучним спостереженням Климента Олександрійського, “приносять похвальні слова багатіям, повинні бути справедливо осуджені не тільки як підлесники та як ті, що втратили гідність вільної людини... але їх треба вважати безбожниками і підступниками... [як безбожники] вони не дбають про те, щоби хвалити і прославляти єдиного і благого Бога, і зодягають честю, яка Йому належить, людей, підлеглих Божому судові... їм [як підступникам] самого надлишку дібр достатньо, щоби ввести в гординю душі тих, що є власниками дібр, а вони розтлівають їх і зводять із дороги, якою можна було б досягнути спасіння. Крім того, вони притуплюють розум багатих насолодами від своїх безмірних прославлянь і взагалі роблять так, що багаті зневажають усі речі, крім багатств...” (Який багач спасеться?).

Тож, не бажаючи бути засудженими разом із багатіями, а турбуючись про їхнє дочасне справжнє благо та вічне спасіння, кличемо і промовляємо до них: не покладайтеся на багатства, щоб лихо не застало вас зненацька і безповоротно! Натомість, як мудрі управителі, скеруйте засоби, які ви маєте у своїх руках, щоб рятувати вбогих, захищати слабких, підтримувати знедолених. Тоді і ваші душі просвітіться теплом любові, правди та добра, і ви зазнаєте благословення, миру та радості, яких ніякими грошима не зможете собі купити чи гарантувати.

12. Основну відповідальність за покращення ситуації в економіці і на ринку праці відіграє, вочевидь, держава. Тому ми закликаємо державних мужів України та країн нашого поселення вживати рішучих і послідовних заходів, щоб забезпечити власним громадянам, емігрантам і заробітчанами доступ до праці та гідну винагороду за неї, належний соціальний захист і опіку, зокрема найслабшим і найуразливішим. Неприпустимим і таким, що кличе про помсту до неба, є затримання заробітної платні працівникам, як рівно ж несправедливе винагороджування та відсутність соціального захисту працівників. Експерти слушно зауважують, що поки в нас є таке ганебне явище, як бідність серед населення, яке працює, побороти бідність пенсіонерів буде неможливо.

13. Більше від різного роду субсидій чи спорадичних подачок із рук багатих, суспільному благу мало б слугувати впровадження таких підходів і методів ведення підприємництва, які ставлять у центрі уваги людську особу, її гідність, свободи і права. Соціально спрямований бізнес – це те, що має визволити працевластців і економічні структури від поневолення сліпими законами ринку, під дією яких часто гинуть люди, топчуться права простих працівників, перекареслюються долі старших, ламаються надії молодих.

14. Ми вповні усвідомлюємо і підтримуємо слова великого католицького проповідника Фултона Шіна про те, що “людські серця, отруєні ненавистю, хтивістю та заздрощами, не можуть бути зцілені лише мудрими проповідями та суспільними реформами”. Є вкрай необхідна “переміна в людських серцях, у звичках і стилях життя” (Усі брати, 166). Про таку переміну сердець молимося, шляхом такої переміни прагнемо крокувати самі і запрошуємо до цього всіх людей доброї волі.

IV. “Блаженні вбогі духом!” (Мт. 5, 3): давати християнське свідчення євангельського убогства

15. До згаданої переміни серця покликані всі люди, створені на Божий образ і Божу подобу, проте насамперед ті, хто вдостоївся зустрічі з живим Богом у вочлоченому Христі. Папа Франциск у Посланні з нагоди Першого всесвітнього дня вбогих пригадає, що “для Христових учнів убогість – це насамперед покликання наслідувати вбогого Ісуса. Це шлях за Ним і з Ним, – шлях, який веде до блаженства Царства Небесного (пор. Мт. 5, 3; Лк. 6, 20). Убогість означає смиренне серце, яке вміє сприйняти власний стан обмеженого і грішного створіння, щоб подолати спокусу всемогутності, яка обманує людину, що вона безсмертна. Убогість – це погляд серця, який перешкоджає думати про гроші, про кар’єру, про розкіш як мету життя і передумову щастя”.

16. Щоб наше крокування за Христом убогим дорогою Блаженств було для інших вірогідним і привабливим, доконче мусимо опертися на свідчення, а не обмежуватися словесними деклараціями. При цьому слід наголосити, що переконливість свідчення полягає не просто у відповідності між нашими словами і ділами – справжній “свідок Невидимого” завжди скеровує іншу людину до Бога, сприяє її особистій зустрічі з Ним. З далекого 1974 року лине до нас пророчий голос святого папи Павла VI, актуальний і сьогодні: “Сучасна людина охочіше слухає свідків, ніж вчителів, або, якщо і слухає вчителів, то лиш тому, що вони є свідками. Справді, людина відчуває інстинктивну відразу до всього, що скидається на обман, позірність і компроміс. У цьому контексті розуміємо важливість життя, яке по-справжньому відображає Євангеліє!” (Промова під час Аудієнції в Папській раді у справах мирян, 2 жовтня 1974 р.).

На практиці це означає, що всі ми, Христові учні, першими покликані до проголошення блаженства вбогих, яке є наріжним каменем Христової науки, щоб показати, з одного боку, близькість Бога до кожної стражденної людини, а з іншого – щоб явити світові новий, преображений Духом Христа спосіб ставлення до матеріальних благ, котрі Господь вкладає в наші людські руки, аби вони ставали знаряддями любові, милосердя і братерства.

17. Християни, вдивляючись у прийдешні вічні блага, вбачають у дочасних речах цінний Божий дар і водночас засіб служіння. “Добра дочасні в очах християн не мають безоглядної вартости, – застерігав свого часу праведний Андрей Шептицький, – вони є засобом до досягнення вищого і вічного. Чоловік на сім світі єсть в дорозі. В небі його вітчизна” (О квестії соціальной). Про це не варто забувати та керуватися євангельською мудрістю, яка навчає: “Великий це зиск – побожність, вона бо дає вдовілля. Ми бо не принесли на світ нічого, та й винести нічого не можемо. А маючи поживу та одєжу, цим будемо вдоволені. А ті, що хочуть багатіти, впадають у спокусу та в тенета, і в безліч бажань безглузких та шкідливих, що штовхають людей у прірву та погибель. Бо корінь усього лиха – грошолубство, до якого деякі вдавшись, від віри відбились і прошили себе численними болями. Ти ж, чоловіче Божий, утікай від цього” (1 Тим. 6, 6–11).

18. Господь Ісус, як милостивий Бог і Творець людини, скеровує свої спасенні кроки і спасенне слово передовсім до вбогих. Виголошуючи у синагозі в Назареті свою “програмну проповідь”, Він послуговується словами старозавітного пророка Ісаї, який заповідав прихід Спасителя: “Дух Господній на мені, бо Він мене помазав, послав нести Добру новину вбогим”. Сповнений Духа милосердя, Ісус відчував скорботу і глибокий біль через людську нужду, голод і страждання. Тож кожен, хто вдостоївся стати храмом Його Святого Духа, неминуче відчуватиме у своєму серці ті самі почуття, що були і в Його Божественному серці: співчуття, милосердя, співучасть, солідарність.

Вселенський Архієрей Франциск закликає сьогодні всю Церкву “говорити свідченням убогості” і пояснює, що це повинно означати на практиці: “Якщо якийсь віруючий говорить про убогість або про бездомних і провадить життя як фараон: такого не можна чинити. Це – перша спокуса. Інша спокуса – це укладати сумнівні угоди із владними структурами. Угоди робити можна, проте вони повинні бути договорами чіткими, прозорими. Бо завжди є спокуса до корупції в публічному житті, як політичної, так і релігійної” (Інтерв’ю нідерландській газеті “Straatnieuws”, листопад 2015 р.).

19. То ж у ситуації, коли сучасне людство потерпає від таких численних травм, зранень, бідності і браку найнеобхіднішого, ми, християни, мусимо часто казати собі в ім’я вірності Євангелію і солідарності з убогими: не личить! Не личить жити “понад стан”, тобто понад можливості свого становища, накопичуючи про запас достатки, замість ділитися із потребуєчими навіть тим скромним, що сьогодні посилає нам Господь; не личить будувати розкішні вілли і палаци, пам’ятники марнославства і знаки недозволеної розкоші; не личить їздити дорогими ексклюзивними авто задля заспокоєння хворобливих амбіцій і здобуття ефемерного статусу; не личить по-хижацькому ставитися до довкілля, засмічуючи Божий дар природи, руйнуючи спільну для нинішніх і прийдешніх поколінь домівку; не личить закривати очі на нужду навколо себе і вибудовувати навколо власного життя, власних родин, спільнот, парафій мурів байдужості й черствості. Ні, таке християнам аж ніяк не личить!

20. У межах церковної спільноти є християни, котрі, спонукані Святим Духом, прагнуть дати світові особливе свідчення відірваності від матеріальних благ і прийняття простого, убогого, євангельського способу життя. Ми називаємо їх богопосвяченими особами, які свідомо і добровільно відрікаються від земних багатств, щоб у свободі серця наслідувати Христа вбогого, смиренного і ціломудренного. Ми дякуємо їм за це свідчення, цінуємо їхню посвяту служінню ближнім – жінкам, дітям і молоді, недужим, особам похилого віку, в’язням і нашим захисникам з їхніми сім’ями, але водночас перестерігаємо їх перед спокусою надмірно турбуватися про матеріальні речі і, що ще небезпечніше, робити це коштом плекання щирого життя в євангельській любові, простоті та співчутті до потребуєчих.

21. “Я так бажаю вбогої Церкви для вбогих!” – часто повторює Папа Франциск. Нашим бажанням рівно ж є давати свідчення євангельської убогості, щоб кожен монастир нашої Церкви випромінював простоту і скромність, відкритість до вбогих і солідарну близькість із ними. Та й у кожній парафіяльній спільноті і в особистому, родинному житті всі ми покликані провадити життя ощадне, повне співчуття до потребуєчих і милосердя до нужденних. Пам’ятаймо, що в спільноті і в родині, де любов і милосердя є не абстрактними поняттями, а способом нового християнського буття, зростатимуть здорові діти, дозріватиме свідомо молодь, будуть захищені і оточені належною пошаною і турботою дорослі та старі, а над усіма спочине благословення неба.

V. “Я між вами як той, що служить” (Лк. 22, 27): бути Церквою, яка виходить, щоб служити вбогим

22. Утім, християнська праведність не полягає і не може полягати тільки в аскезі, у втечі від спокуси, у стриманості від гріха та розкошів, жадібності і захланності. – Христос, запрошуючи багатого юнака на дорогу спасіння, закликав його не лише не покладатися на марне багатство, а йти ще далі в здобутті життя, продавши все, що має, і роздавши вбогим. Іншими словами, Ісус бажав зцілити серце юнака від егоїзму, що засліплює, від самодостатності, яка чинить нечутливим до присутності вбогого, від поневолення багатством, що дає коротке задоволення, проте позбавляє життя глибшого сенсу і правдивої краси. Ось – справжня мудрість віруючої людини: зробити із багатства майстерний інструмент любові до ближнього і засіб власного спасіння.

Праведний митрополит Андрей, будучи дуже заможною людиною, посідав саме таку мудрість, поставивши свої маєтки і ресурси на служіння любові та спільному благу. Тому міг зі спокоєм і переконанням духу звертатися до вірних Церкви, бідних і багатих: “В старанню про багатства перед тим одним лишень Христос перестерігає, щоби люди не цінити маєтку вище Бога, над совість, над щастя вічне; щоби дарів Божих самі собі не заміняли на шкоду: бо було би правдивою шкодою для чоловіка, правдивим злом, коли би через маєток один другого кривдив, коли би для гроша запропастив

свою безсмертну душу... Будьте ошадними, але не скупими! Ви, багаті, пам'ятайте, що добра, які посідаєте, маєте від Бога, а Бог наказав вам давати милостиню. Пам'ятайте, що кожний дар, даний убогому, Всевишній приймає на Свій рахунок. В годині смерті з усього вашого майна залишиться вам єдине – те, що ви дали убогому!” (Перше слово Пастиря, 1899 р.).

До цієї мудрості святих закликає нас і Боже слово устами мудреця, сина Сираха: “Сину, ніколи ні одному вбогому не відмов милостині й не відвертай ніколи ока від потребуючого; голодуючого чоловіка ніколи не злегковаж і убогому в його потребі не зроби ніколи прикрости. Не засмучуй серця потребуючого і не поскупи малого дару тому, хто в біді. Не відкидай прохання убогого і не відвертай свого лица від потреби ближнього” (Сир. 4, 1–4).

23. То ж ідеалом християнської спільноти загалом і кожного християнина зокрема є служіння. Наша Церква має довгу історію солідарності та соціального служіння, які проявилися з особливою силою у важкі періоди нашої церковної і національної історії. На поселеннях ми спомагали одне одного, гуртуючись у церковних громадах і громадсько-культурних організаціях, засновуючи з великою жертовністю наукові інституції, щоб зберегти нашу ідентичність, передати скарб віри нащадкам та поділитися ним із народами, з якими ми творили одне суспільство в країнах, що нас приймали. Наші серця у вільному світі відчували з усією гостротою біль і утиски, яких зазнавали греко-католики під владою комуністичного режиму на материнських землях. З діаспори підносилися до неба неустанні молитви за переслідуваних братів і сестер у вірі, а милосердна та щедра рука простягалася до них у жесті солідарного служіння, що стало особливо цінним і важливим після виходу нашої Церкви з катакомб. Вдячність за цю тривалу вірну і щедру допомогу ніколи не перестане линути з рідної землі до Бога і до вас, дорогі брати і сестри на поселеннях! Тепер Україна поспішає з необхідною допомогою на поселення, зокрема посилаючи працівників у Христовому винограднику, священнослужителів, яких виховують наші семінарії на Батьківщині і які відтак надають духовну опіку та соціальний супровід нашим вірним у різних кутках світу. На цьому цінному досвіді взаємної підтримки і солідарності маємо будувати наше сьогодення і майбутнє, поширюючи і збагачуючи цей досвід нашими відповідями на новітні виклики та завдання.

24. Десять років тому, розпочинаючи програму парафіяльного оновлення під гаслом “Жива парафія – місце зустрічі з живим Христом”, ми наголошували, що діяльна любов до ближнього є покликанням і завданням кожного християнина, і закликали поглянути навколо себе, щоб зауважити, скільки у світі є нещастя і бідності, самотності і смутку, болю і страждання! Усі ці прикрі явища нашого земного життя – це для нас запрошення до чинної любові, яка є виявом живої віри. Господь хоче відкрити наші очі на нужду світу, щоб ми навчилися по-справжньому любити і виявляли нашим ближнім Божу любов – увагою до них, сердечним співчуттям, підтримкою, словом потіхи і розради, а головно ділами милосердя.

За ті роки, які минули від початку цього спільного шляху церковного оновлення ми стали свідками і співучасниками великого руху солідарності і милосердя серед Божого люду нашої Церкви і нашого народу, в Україні і на поселеннях сущого. Випробування, які падали і падають на нас, не ламають, на щастя, нашого духовного хребта, а навпаки, мобілізують всі душевні і фізичні сили для захисту, підтримки, порятунку.

Ми дякуємо всім вірним Церкви і людям доброї волі в нашому суспільстві, в Україні і за кордоном, за вашу доброту, посвяту, щедрість і жертовність, що їх ви проявляли як у рамках програми “Жива парафія”, так і за інших численних нагод і потреб. Вашими пожертвами та добрими ділами ви не лише підтримуєте сотні тисяч постраждалих від війни, катаклізмів, несправедливості та соціальної нерівності, – ви даєте перед Божим обличчям ясне і смиренне свідчення живої віри, сили любові, яка заповідає перемогу життя і воскресіння.

25. Та лихо поки що не минуло. Убогих завжди матимемо поміж нами. Тому сьогодні відновлюємо наш заклик продовжувати наполегливо і сумлінно служити потребуючим, убогим і знедоленим. “Лише тоді зможемо вважатися живими християнами, а наші парафії стануть місцем, де піклуються

про сироту, заступаються за вдову, допомагають убогому і розділяють страждання із хворими. Так об'являтимемо світові материнське обличчя Церкви та станемо живим знаком присутності Бога серед людей, згідно зі словами св. Августина: „Якщо бачиш любов, бачиш Пресвяту Трійцю“ (Блаженніший Святослав, Пастирський лист „Жива парафія – місце зустрічі з живим Христом“, 2011 р.).

26. Беручи до уваги критичний стан із продуктивним та матеріальним забезпеченням чисельно значних верств населення в Україні і в різних частинах світу, спричинений і загострений світовою пандемією коронавірусу, пропонуємо усій нашій церковній спільноті цього року започаткувати з нагоди Всесвітнього дня вбогих конкретний милосердний чин – благодійну акцію “Нагодуй убогого!”, координацію якої доручаємо нашому Відділу соціального служіння.

Ніхто з-посеред нас не є таким убогим, щоб не міг поділитися з іншими. Лише тіснота серця можуть перешкодити нам це зробити. Натомість серце, що містить у собі бодай крихту Христових думок і почуттів (пор. Флп. 2, 5), не зможе не сказати перед лицем людського болю і страждання: “Жаль мені цих людей” (пор. Мт. 15, 32). А цей жаль серця неодмінно породжуватиме щирю молитву, діла милосердя, готовність поділитися, скласти пожертву на благодійну мету, щоб рятувати життя і захищати знедолену людину, даруючи їй свій час, увагу і матеріальні засоби, потрібні для життя.

Тож закликаємо братів і сестер у вірі по всьому світі активно долучитися до цієї ініціативи “Нагодуй убогого!”, яка надалі діятиме при наших парафіяльних спільнотах і церковних організаціях на постійній основі. При цьому заохочуємо творити щоразу нові підходи та форми, щоб нести своєчасну і посильну поміч усім без винятку нужденним, близьким і далеким, віруючим і невіруючим, бо Божа любов, яка нас надихає, не зводить мурів та бар’єрів, а прокладає шляхи і будує мости всепрощення та милосердя.

27. Дорогі в Христі брати і сестри! Бажаємо дедалі більше бути Церквою, яка виходить, щоб служити, – це наша програма, наша мрія, наш дороговказ. Насамперед маємо служити тим, хто є найближче до нас і відчуває брак уваги, підтримки й розради. Але закон і заповідь любові має універсальний вимір і характер. Тож наша Церква – в Україні і на поселеннях – повинна вчитися виходити дедалі більше за межі своїх парафіяльних, конфесійних і етнічних “огорож”, щоб відкритися у милосердній любові до всіх страждених і знедолених, незважаючи на конфесійну і релігійну приналежність, на расу, стать чи вік. Єдине, що має нас провадити до зустрічі із ними, – це Христова любов, яка нас надихає і спонукає до дії (пор. 2 Кор. 5, 14). Нема на світі для Божої дитини чужої людської долі, чужого горя і нещастя. Усі ми – діти єдиного Отця Небесного і члени тієї самої людської та Божої родини. Тож маємо завдання і доручення, отримане від нашого Спасителя у притчі про милосердного самарянина як напуття, як заповіт і наказ: “Іди і ти роби так само!” (Лк. 10, 36).

Благословення Господнє на вас!

Від імені Синоду Єпископів
Української Греко-Католицької Церкви
† СВЯТОСЛАВ

Дано в Києві,
при Патріаршому соборі Воскресіння Христового,
у день Святого мученика Лонгина сотника,
29 жовтня 2020 року Божого

ЗВЕРНЕННЯ*

Синоду Єпископів Києво-Галицького Верховного Архиєпископства УГКЦ щодо аграрної реформи в Україні

Господня є земля, її повнота, вселенна та її мешканці.

Псалом 24, 1

Дорогі в Христі!

Живемо в час, який попри воєнне лихоліття, спричинене зовнішньою агресією, позначений викликами внутрішнього суспільного буття. Відповіддю на ці виклики може бути тільки позитивна трансформація всього суспільно-державного організму шляхом виважених реформ.

Ми, єпископат Української Греко-Католицької Церкви в Україні, відчуваємо свій християнський і громадянський обов'язок дбати про спільне благо нашого народу і не відсторонюватися від його проблем. Злободенною темою в нашій країні є аграрна реформа, особливо її частина, що стосується ринку земель сільськогосподарського призначення.

У цьому зверненні – не втручаючись у політичний процес і міжпартійні суперечки та протистояння – прагнемо представити тим, хто здійснює важливі реформи для добра нашого народу, суспільне вчення Церкви щодо земельної реформи та проголосити ті моральні засади, якими потрібно керуватися в цій царині.

Так ми чинили щодо освітньої, медичної, судової, адміністративної, пенсійної реформ та інших перетворень і плануємо робити це надалі. Ще від середини 1990-х років наполегливо доносили до органів державної влади консолідований досвід Католицької Церкви стосовно подібних реформ у багатьох країнах світу, який свідчить про конечну потребу дотримання фундаментальних принципів задля успішного управління.

Моральними нормами для проведення аграрної реформи є такі принципи:

1. Згідно з Божественним Одкровенням земля є даром Божим для людства в цілості. Вона має універсальне призначення і дарована Всевишнім для спільного блага всіх людей. Всяке володіння людиною землею є відносним і підпорядковане цій первинній волі Бога Творця. Тож людина є лише управителем Божих дарів і не може їх ексклюзивно привласнити. У притчі про робітників у винограднику (пор. Євангеліє від Матея, 21, 33-46) читаємо про сумну долю тих, хто захотів вповні привласнити її, тому псаломспівець каже, що земля і вся її повнота є Господньою (пор. Пс. 24, 1).

2. У правовому суспільстві має бути справедливий розподіл землі між людьми, які всі є рівними за гідністю перед Богом і рівноправними у своїй країні.

3. З огляду на своє універсальне призначення земля не може вважатися товаром нарівні з іншими продуктами праці й діяльності людини. Земля не є цільовим об'єктом ринку. Це не просто товар, який призначений для продажу чи накопичення.

4. Цінність землі не може бути визначена її комерційною відносною вартістю. З цього випливає традиційне для українців почуття відповідальності господаря за ту землю, на якій він працює. Жахіття Голодомору показали, що український селянин дуже міцно пов'язаний зі своєю землею, бо захищав своє право на неї навіть ціною власного життя. Лихо комуністичної колективізації глибоко зранило українську культуру господарювання на рідній землі. Тож наше спільне завдання – відновити цю культуру. Селянин має відчути себе повноправним господарем на своїй землі. Він повинен мати право і обов'язок нею управляти, і ніхто не може його цього позбавити: ані новітні економічні обставини, ані політична доцільність. Це відповідальне господарювання на своїй землі

* Джерело: Офіційний інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви – http://news.ugcc.ua/documents/zvernennya_sinodu_yepiskop%D1%96v_kiievogalitskogo_verhovnogo_arhiiepiskopstva_ugks_shchodo_agrarnoi_reformi_v_ukrain%D1%96_88107.html.

є необхідне для забезпечення спільного блага українського народу: його державності та добробуту. Така культура праці на землі може убезпечити її від хижацької, нищівної експлуатації, яка створює небезпеку перетворити наші унікальні родючі чорноземи на пустелю.

Відповідно до цих засад, аграрна реформа, метою якої має бути формування високої культури та етики господаря, становлення та розвиток сільських територій і громад, повинна базуватися на верховенстві права та принципах сталості, прозорості, справедливості та всеосяжності. Не можна сегментарно запроваджувати ринок земельних угідь, не здійснивши цілісного та системного реформування всього аграрного комплексу, відповідних підготувань і змін у пов'язаних із ним супутніх сферах народного господарства: правосудді, фінансово-економічній системі, екології, державній безпеці та ін.

Ми всі розуміємо, що аграрна реформа є потрібною. Проте слід пам'ятати, що вона має слугувати справедливому розподілу землі та всебічному розвитку українського села. "Справедливий розподіл землі є основним питанням, зокрема в країнах, що розвиваються, і в країнах, які нещодавно вийшли з колективістських чи колоніальних систем. У сільській місцевості можливість стати власником землі через механізми ринку праці й кредитного ринку – необхідна умова доступу до інших благ і послуг. Ця можливість становить не тільки ефективний засіб охорони навколишнього середовища, а й створює систему соціальної безпеки, яку можна реалізувати й у країнах зі слабкою адміністративною структурою", – читаємо в п. 180 Компендіуму соціальної доктрини Католицької Церкви. Тому не можна дозволяти створювати надмірні земельні володіння – латифундії які, за вченням Церкви, є нелегітимними самі в собі, бо дозволяють окремим особам концентрувати у своїх руках великі масиви землі. Сучасні латифундисти намагатимуться скористатися убогістю селян, пропонуючи їм "швидкі гроші" за їхню землю, позбавивши їх доступу до цієї землі, тобто реальної власності на неї. Такий оманливий порятунок селян від знедолення прирікає їх на тривалу недолю.

Земля була і є основою та джерелом утримання селянської родини. Стан нашого суспільства прямо залежить від стану української сім'ї як його основної клітини. Заробітчанство насильно відірвало українців від землі і створило оманливе враження, що можна обійтися без її плекання і відповідального використання для блага власної сім'ї та всього суспільства. Боляче дивитися на запустілі, некультивовані поля навколо сіл і містечок, значна частина населення яких покинула родину в пошуках засобів для виживання на чужині.

Безумовно, не можна безкінечно продовжувати мораторію на впровадження цивілізованого ринку землі. Останній є необхідним для розвитку малого та середнього аграрного бізнесу, головно приватних фермерських господарств. Але й не можна його запроваджувати поспіхом, без належного підготування і без використання перевіреного світовою практикою арсеналу механізмів та інструментів, спрямованих на недопущення загроз, які б стали фатальними для України як держави. Навіть у нашій ситуації, коли т.зв. чорний ринок сільськогосподарських земель, за свідченням фахівців, процвітає, – квапитися треба без поспіху, а злочинні схеми ліквідувати правовими засобами.

Ринок земельних угідь сільськогосподарського призначення, який має розкрити великий потенціал для економіки України, запроваджувати потрібно, але після ретельної підготовки процедури його запуску. Крім необхідних законів, слід подбати про: побудову справедливої судової та правоохоронної систем, організацію дешевого кредитування фермерів і дотації фермерів на зразок країн Євро-союзу, вдосконалення екологічних норм щодо збереження ґрунтів, реформування Державного геокадастру – та добре проаналізувати й усунути всі можливі корупційні ризики. Перелічені заходи мають супроводжуватися широкою просвітницькою роботою громадян нашої держави щодо цієї проблематики. Усе це потрібно зробити, щоб уникнути негативних наслідків, подібних до тих, які спричинила в Україні неналежно підготована т.зв. широка приватизація в середині 90-х років минулого століття. Без здійснення цього арсеналу заходів і, особливо, без широкої просвітницької роботи задля піднесення рівня правової, екологічної, фінансової та суспільно-політичної грамотності населення – безвідповідальним і згубним є говорити про проведення народного референдуму щодо ринку землі.

Вирішення цього комплексу питань, як свідчить новітня українська історія, потребує доволі тривалого часу, значно більше ніж один рік, як це заплановано в прийнятому в першому читанні профільному законопроекті. Кажучи про час, мусимо ще раз нагадати, що в Україні триває гібридна війна. У час, коли українці ціною власного життя захищають свою землю, наш політикум дискутує щодо питання її продажу. Тут доречно сказати, що війна, яка виснажує наші життєві сили, має два найбільш дієві невійськові механізми – захоплення умів і захоплення земель. Чи можливо встановити всі необхідні запобіжники задля унеможливлення такого фатального розвитку подій – питання риторичне. Тож чи варто ризикувати, якщо йдеться про майже дві третини території нашої Вітчизни?

Загроза втрати території йде не тільки від зовнішнього недруга. У Компендіумі соціальної доктрини Католицької Церкви читаємо: “Зв’язок корінних народів з власною землею і її ресурсами заслуговує особливої уваги, оскільки він – основний вияв їхньої ідентичності. Внаслідок потужних агропромислових інтересів чи процесів асиміляції й урбанізації багато народів уже втратили чи ризикують втратити землі, на яких вони живуть і з якими пов’язаний сенс їхнього існування” (п. 471).

Тому звертаємося до людей, які є власниками чи користувачами земельних ділянок, із закликом відповідально ставитися до землі і до свого права розпоряджатися нею як даром Божим та приймати рішення щодо неї дуже виважено, не спокушаючись примарними надіями швидкого зиску, але думаючи мудро і далекоглядно про її збереження та розвиток. Якщо ми легковажно і покvapливо відчужимо свою землю, вона відчужиться від нас і вже не працюватиме на благо – наше, наших родин та всього суспільства, і ця втрата може стати непоправною.

Звертаємося до державної влади України з проханням не пришвидшувати штучно земельну реформу, а підійти ґрунтовно до цього надзвичайно важливого питання і вирішувати його комплексно задля ефективного використання земельних ресурсів нашої країни та формування високої культури й етики господаря. Адже, як було сказано вище, поспіх і неналежна підготовка до здійснення аграрної реформи несе в собі небезпеку державності України і може призвести до катастрофічної втрати землі, яку український народ відчуватиме на собі впродовж століть.

Звертаємося ще до лідерів політичних партій і громадських активістів. Не політизуйте питання аграрної реформи та не використовуйте тему землі як інструмент політичної боротьби! Святість української землі, годувальниці нашого народу, повинна всіх нас об’єднати у відповідальності за її захист, справедливий розподіл і плідний розвиток. Це потрібно для того, щоб тепер суціль і ще не народжені українці почувалися захищеними, повноправними і ефективними господарями на своїй рідній землі – справжніми добрими управителями Божих дарів.

“Мир братам і любов з вірою від Бога Отця і Господа Ісуса Христа. Благодать з усіма, що люблять Господа нашого Ісуса Христа в нетлінності! Амінь” (Еф. 6, 23-24).

Благословення Господнє на вас!

Від імені Синоду Єпископів
Києво-Галицького Верховного Архiepіскопства УГКЦ
† СВЯТОСЛАВ

Від імені
Мукачівської Греко-Католицької єпархії
† Мілан Шашік

Дано в Києві,
при Патріаршому соборі Воскресіння Христового,
у день Святого пророка Авдія та святого мученика Варлаама,
2 грудня 2019 року Божого